O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

BUXGALTERIYA QISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

K.B. URAZOV

BUXGALTERIYA QISOBI VA AUDIT

MA`RUZA MATNLARI TO`PLAMI

II-QISM

SAMARQAND - 2004

K.Urazov. Buxgalteriya qisobi va audit. Ma`ruza matnlari to`plami. II-қism, Samarқand, SamISI, 2004. - b.

Ushbu ma`ruza matnlari to`plamida korxonalarning olinadigan schyotlari (debitorlik қarzlari), majburiyatlari, xususiy kapitali, daromadlari, xarajatlari, oxirgi moliyaviy natijalari va ularni ishlatilishining qisobini yuritish, moliyaviy qisobotni tuzish, shuningdek auditning moqiyati, turlari, predmeti, uslubi, tashkiliy-quқuқiy asoslari qamda korxona faoliyatining auditorlik tekshiruvi, uning natijalarini umumlashtirish, rasmiylashtirish va tadbiқ etish oxirgi yillarda қabul қilingan қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga muvofiқ yoritilgan.

Oliy o`қuv yurtlarida 5340100 «Iқtisodiyot», 5340200 «Menejment», 5340300 «Marketing» va 5340400 «Biznes» ta`lim yo`nalishlari bo`yicha bakalavriatda ta`lim olayotgan talabalarga mo`ljallangan. Undan boshқa ixtisosliklarda ta`lim olayotgan bakalavrlar, magistrlar, malaka oshirish fakul'teti tinglovchilari qam foydalanishlari mumkin.

Taқrizchilar:

Professor Abdullaev R.A. (Sam ISI)
Dotsent Aliқulov A.I. (SamKQI)

© Samarқand iқtisodiyot va servis instituti, 2004 y.

Ma`ruza 11. OLINADIGAN SCHYOTLAR (DEBITORLIK QARZLAR) NING QISOBI

(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1. *Olinadigan schyotlarning (debitorlik қarzlarning) moqiyati, turlari va ular qisobining vazifalari*
2. *Tovar operatsiyalari bo`yicha olinadigan schyotlar (debitorlik қarzlar)ning qisobi*
3. *Berilgan bo`naklar ning qisobi*
4. *Ta`sischilar va boshқa debitorlar қarzlarining qisobi*
5. *SHubqali қarzlar bo`yicha rezervlarning qisobi.*

1.Olinadigan schyotlarning (debitorlik қarzlarning) moqiyati, turlari va ular qisobining vazifalari

Olinadigan schyotlar deganda xaridorlar va buyurtmachilarning sotilgan tovar-moddiy boyliklar, bajarilgan ishlar, ko`rsatilgan xizmatlar uchun, shuningdek turli yuridik va jismoniy shaxslarning ma`lum maқsadlarda olgan mablaғlari uchun korxona oldidagi debitorlik қarzlari tushuniladi. Buxgalteriya qisobida olinadigan schyotlarni asosan muddati i xarakteri bo`yicha aks ettirish tartibi keng қo`llaniladi.

Muddat belgisi olinadigan schyotlarni turli jiqatlari bo`yicha guruqlashga imkon beradi, jumladan qisobot davrlari, to`lov va da`vo muddatlari, shuningdek kelib tushish eqtimoliga ko`ra.

Qisobot davrlariga ko`ra olinadigan schyotlar қisқa muddatli ( bir yilgacha) va uzoқ muddatli (bir yildan oshiқ) bo`lishi mumkin.

*To`lov muddatiga* ko`ra olinadigan schyotlar to`lov muddati o`tmagan va to`lov muddati o`tib ketgan debitorlik қarzlarga bo`linadi. Ўzbekiston Respublikasida қabul қilingan tartibga asosan 90 kungacha olinmagan schyotlar muddati o`tmagan, 90 kundan ortiқ muddatda to`lanmagan schyotlar to`lov muddati o`tib ketgan debitorlik қarzlari bo`lib qisoblanadi. Respublikamiz қonunlariga muvofiқ 90 kundan to`lov muddati oshib ketgan debitorlik қarzlariga yo`l қo`yganligi uchun xo`jalik yurituvchi sub`ektlarning raqbarlari va bosh qisobchilari ma`muriy va moliyaviy ja`zoga tortiladi.

*Da`vo muddatiga* ko`ra olinadigan schyotlar da`vo muddati o`tib ketmagan va da`vo muddati o`tib ketgan debitorlik қarzlarga bo`linadi. To`lov muddati 3 yildan oshmagan

olinadigan schyotlar da`vo muddati o`tmagan debitorlik қarzlari, to`lov muddati 3 yildan oshib ketgan olinadigan schyotlar esa da`vo muddati o`tib ketgan debitorlik қarzlaridaromad
vasxarajatlariniphisobgaiolishuchunqo`llanilibfhisobotodavriningo`toxiridaayopilibketadi ganrvaaqoldiqqasega bo`lmaydiganschyotlatushuniladio`tib ketmagan debitorlik қarzlari asossiz balansdan chiқarilmasligi lozim.

Kelib tushish eqtimoliga ko`ra olinadigan schyotlar kelib tushushi shubqali va kelib tushishi shubqasiz bo`lgan debitorlik қarzlarga bo`linadi. SHubqali debitorlik қarzlar deganda, odatda, inқirozga uchragan, faoliyatini to`xtatib қo`ygan yoki umuman yopilib ketgan, katta miқdorda kreditorlik қarzlarga ega bo`lgan, to`lov қobiliyatiga ega bo`lmagan, faoliyati uchun sud va prokuratura organlari oldida javob berayotgan yuridik va jismoniy shaxslarning korxona oldidagi қarzlari tushuniladi. SHubqali қarzlar sud organlari orқali o`ndiriladi, o`ndirish imkoniyati bo`lmaganda korxonaning zarariga olib boriladi.

Xarakteriga ko`ra olinadigan schyotlar tovar xarakteridagi va notovar xarakteridagi debitorlik қarzlarga bo`linadi. Tovar xarakteridagi olinadigan schyotlarga bevosita tovar operatsiyalariga daqldor bo`lgan debitorlik қarzlari, masalan xaridor va buyurtmachilarning қarzlari, ta`minotchilarning olgan avanslar bo`yicha қarzlari kiradi. Bevosita tovar operatsiyalari bilan boғliқ bo`lmagan olinadigan schyotlar notovar xarakteridagi debitorlik қarzlari qisoblanadi. Ularga, masalan, xodimlarning қarzlari, ta`sischilarning қarzlari, byudjet va ijtimoiy suғurta organlarining қarzlari va boshқalar kiradi.

Debitorlik қarzlar qisoblash tamoyiliga muvofiқ xo`jalik operatsiyalari yuz bergan sanadan boshlab tan olinadi. Tan olingan debitorlik қarzlari boshlanғich (dastlabki) қiymatda va sof қiymatda baqolanadi. Debitorlik қarzlar buxgalteriya qisobi schyotlarida boshlanғich қiymatida, balans va qisobotning boshқa shakllarida esa sof қiymatida aks ettiriladi

Debitorlik қarzlarning boshlanғich (dastlabki) қiymati deganda ularning vujudga kelgan sanasidagi қiymati tushuniladi. Ushbu қiymat bo`lib, odatda, schyot-faktura va dalolatnomalarda ko`rsatilgan tovar-moddiy boyliklar, bajarilgan ishlar va ko`rsatilgan xizmatlarning sotish baqosidagi қiymati qisoblanadi.

Debitorlik қarzlarning sof қiymati deganda xaridor va buyurtmachilarga berilgan pulli chegirmalar, savdo chegirmalari, ulardan қaytib kelgan tovar-moddiy boyliklar, shubqali қarzlar summalari ayirilib tashlangandan keyin, shuningdek chet el valyutalari kurslari va milliy valyuta kursi o`rtasidagi farқlar qisobga olib topilgan қiymat tushuniladi.

Pulli chegirmalar – bu jami olinadigan schyotlar summasining ma`lum bir қismini raғbatlantirish vositasi sifatida xaridor va buyurtmachilar ixtiyorida қoldiriladigan қismi. Bunday chegirmalar, odatda, sotuvchi tomonidan debitorlik қarzlarni tezroқ o`ndirib olish, shubqali қarzlarni vujudga kelishining oldini olish maқsadlarida beriladi. Pulli chegirmalar olinadigan schyotlar summasiga nisbatan foizlar ko`rinishida yoki қat`iy summada belgilanishi mumkin.

Savdo chegirmalari – bu tovarlarni tezroқ katta miқdorda sotish maқsadida, shuningdek ularni reklama қilish maқsadida xaridorlar foydasiga sotib olishda tovarning sotish baqosidan kamaytiriladigan қismi.

Қaytarilgan tovar-moddiy boyliklar қiymati– bu xaridor va buyurtmachilarga jo`natilgan, lekinda ma`lum sabablarga ko`ra ular tomonidan қaytarib berilgan, shuning uchun kelib tushadigan debitorlik қarzlar summasidan ayirib tashlanadigan қiymat.

Olinadigan schyotlar bo`yicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalari bo`lib қuyidagilar qisoblanadi:

- Olinadigan schyotlarni asosli tan olish va real baqolash;
- Olinadigan schyotlarni vujudga kelishi va қoplanishini o`z vaқtida tegishli qujjatlar bilan to`ғri rasmiylashtirish;
- Olinadigan schyotlarni mazmuni, xarakteri va boshқa belgilari bo`yicha ular uchun ko`zda tutilgan schyotlarda aks ettirish;
- Olinadigan schyotlarning qolati va qarakati ustidan doimiy nazoratni olib borish;
- Olinadigan schyotlarni o`z vaқtida kelib tushushini, to`lov muddatini o`tib ketmasligi ustidan doimiy nazorat қilish;
- Kelib tushushi shubqali qisoblangan debitorlik қarzlarni sud organlari orқali o`ndirib olinishini yoki korxona qisobidan to`ғri chiқarilishini nazorat қilish;
- Olinadigan schyotlar bo`yicha qisobotlarni to`ғri va o`z vaқtida tegishli organlarga etқazish va boshқalar.

2.Tovar operatsiyalari bўyicha olinadigan schyotlar (debitorlik қarzlar) ning qisobi

Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar qisobi. Xaridor va buyurtmachilar bilan olinadigan schyotlar bo`yicha qisob-kitoblarning qisobi 21-son BXMS ga muvofiқ қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

• **4010 “Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”** – bu aktiv schyot korxonaning xaridorlari va buyurtmachilari bilan jo`natilgan tovar-moddiy boyliklar, bajarilgan ishlar va ko`rsatilgan xizmatlar uchun qisob-kitoblarni naқd va naқdsiz pul ko`chirish yo`llari bilan olib borishda қo`llaniladi. Unda olinadigan schyotlarning qolati va qarakati aks ettiriladi. Olinadigan schyotlarni vujudga kelishiga jo`natilgan tovar-moddiy boyliklarni, bajarilgan ishlar va xizmatlarni qaқiқatda amalga oshirilganligini ifodalovchi boshlanғich qujjatlar (schyot-fakturalar, dalolatnomalar) asosida қuyidagi buxgalteriya yozuvlari қilinadi:

Debet 4010 «Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar “

Kredit 9010 «Tayyor maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar», 9020 «Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar», 9030 «Bajarilgan ishlar va ko`rsatilgan xizmatlardan olingan daromadlar», 9210 «Asosiy vositalarning chiқimlari», 9220 «Boshқa aktivlarning chiқimlari».

CHet el valyutalarida xorijiy mamlakatlarga eksport қilingan maqsulotlar, tovarlar, ish va xizmatlar uchun muddatida kelib tushmagan debitorlik қarzlar bo`yicha ijobiy kurs farқlari vujudga kelishi mumkin. Bunday kurs farқlari milliy valyuta qisobida xorijiy xaridor va buyurtmachilarning korxona oldidagi debitorlik қarzlarini ko`paytiradi va u қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

Debet4010 «Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar “

Kredit 9540 «Valyuta kurslaridagi farқlardan olingan daromadlar»

Olinadigan schyotlar xaridor va buyurtmachilardan oldindan olingan avans summalari evaziga, shuningdek debitorlik қarzlar naқd va naқdsiz yo`llar bilan keyinchalik kelib tushgandan so`ng yopiladi, ya`ni:

Debet 6310 «Xaridorlar va buyurtmachilardan olingan avanslar», 5010 «Kassa», 5110»Qisob-kitob schyoti», 5210 «Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari», 5220 «CHet ellardagi valyuta schyotlari», 6810 « Қisқa muddatli bank kreditlari» va boshқalar.

Kredit 4010 «Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar “

CHet el valyutalarida xorijiy mamlakatlarga eksport қilingan maqsulotlar, tovarlar, ish va xizmatlar uchun muddatida kelib tushmagan debitorlik қarzlar bo`yicha salbiy kurs farқlari vujudga kelganda, uning summasi korxona zarariga olib boriladi va u қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 9620 « Valyuta kurslari farқlaridan ko`rilgan zararlar»

Kredit 4010 «Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar “

Xaridorlar va buyurtmachilar bilan qisob-kitoblarning analik qisobi ularning qar biri bo`yicha aloqida yuritiladi.

• **4020 “Olingan veksellar”** – ushbu aktiv schyot qisob-kitoblar veksellar asosida amalga oshirilganda қo`llaniladi va olingan veksellar bo`yicha qisob-kitoblarning qolati va qarakatini aks ettiradi. Ushbu schyotning debetida olingan veksellar, kreditida esa ularning to`lanishi aks ettiriladi.

Veksel – bu xaridor yoki buyurtmachining sotuvchiga қarzini ma`lum bir muddatdan so`ng to`lash bo`yicha olgan majburiyatini aks ettiruvchi qujjat. Veksellar oddiy va murakkab, foizli va foizsiz bo`ladi.

Oddiy veksellar –bu foizlar faқat vekselning asosiy summasidan to`lanadigan veksellar. Asosiy summa bo`lib, vekselning nominal қiymati, ya`ni bosmaxona usulida vekselda ko`rsatilgan қiymat, qisoblanadi.

Murakkab veksellar –bu foizlar kelgusi davrlarda asosiy summa va oldingi davr uchun qisoblangan foizlar summasi bilan birga olingan қiymatdan qisoblanadigan veksellar.

Foizli veksellar – bu qisoblanadigan foiz miқdori oldindan bosmaxona usulida aks ettirilgan veksellar.

Foizsiz veksellar – bu qisoblanadigan foiz miқdori oldindan bosmaxona usulida aks ettirilmagan veksellar.

Veksellar bo`yicha foizlarning summasi (Fs) vekselning asosiy summasi bo`lgan nominal қiymatini (Nқ) yillik foiz miқdoriga (Fm) ko`paytirish va 100% ga bo`lish, topilgan summani yildagi kalendar kunlar soniga bo`lish (365 kun) va vekselni qisobot davrida qaқiқatda qarakatda bo`lgan kunlari soniga (K) ko`paytirish yo`li bilan topiladi, yani

$$Fs = Nқ \times Fm : 100\% : 365 \times K$$

Sotuvchiga xaridor yoki buyurtmachi debitorlik қarzini o`rniga veksellar berganda қuyidagi yozuv қilinadi:

Debet 4020 “Olingan veksellar”

Kredit 4010 “ Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”

Oddiy va murakkab , foizli va foizsiz veksellar bo`yicha shartnomaga asosan qisoblangan foizlar summasiga қuyidagi yozuvlar қilinadi:

Debet 4830 “ Olinadigan foizlar”

Kredit 9530 “ Foizlar ko`rinishidagi daromadlar”

Veksellar қiymati va ular bo`yicha foizlar kelib tushganda қuyidagi yozuvlar қilinadi:

Debet 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob –kitob schyoti” , 5210 «Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari», 5220 «CHet ellardagi valyuta schyotlari», 6810 « Қisқa muddatli bank kreditlari» va boshқalar.

Kredit 4020 “Olingan veksellar”, 4830 “ Olinadigan foizlar”

**• 4110 «Aloqida ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar» va 4120 «SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar»** -ushbu schyotlar korxonaning aloqida ajratilgan bo`linmalari (filiallari va vakolatxonalari), shuningdek uning ta`sis etilgan sho``ba va қaram xo`jalik jamiyatlari bilan qisob –kitoblarining qolati va qarakatini aks ettirishga mo`ljallangan. Ushbu schyotlarni yuritish tartibi 4010–schyotni yuritish tartibiga to`liқ o`xshashdir.

Ta`minotchilar bilan olingan schyotlar bo`yicha qisob-kitoblarning qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ ta`minotchilarga tovar-moddiy boyliklar (TMB) va boshқa aktivlar uchun, shuningdek ko`rsatiladigan xizmatlar uchun oldindan avans tariқasida o`tқazib berilgan mablaғlar bo`yicha qisob kitoblarning qolati va qarakati 4310 «Ta`minotchilar va pudratchilarga TMB uchun o`tқazib berilgan avanslar», 4320 «Ta`minochilarga va pudratchilarga uzoқ muddatli aktivlar uchun o`tқazilgan avanslar» va 4330 «Boshқa berilgan avanslar» schyotlarida aks ettiriladi. Ushbu schyotlarning debet tomonidagi yozuvlar ta`minotchilar va pudratchilarga kassadan (schyot № 5010), qisob-kitob schyotidan ( schyot № 5110 ), valyuta schyotidan (schyot 5210,5220), bankdagi ssuda schyotlaridan (schyot № 6810) o`tқazib berilgan avans summalarini ko`rsatadi. Bu summalar ta`minotchilar va pudratchilardan TMB, boshқa aktivlar va xizmatlarni olinishiga қarab ular olididagi kreditorlik қarzlarni yopilishiga yo`naltiriladi va bu buxgalteriya qisobida қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6010 «Ta`minotchi va pudratchilarga to`lanadigan schyotlar»

Kredit 4310 « Ta`minotchilar va pudratchilarga TMB uchun o`tқazib berilgan bўnaklar», 4320 « Ta`minochilarga va pudratchilarga uzoқ muddatli aktivlar uchun o`tқazilgan bўnaklar» , 4330 « Boshқa berilgan bўnaklar».

Import bilan boғliқ operatsiyalar bo`lganda, avans tariқasida mavjud bo`lgan debitorlik қarzlar bo`yicha ijobiy va salbiy valyuta kurslari vujudga kelishi mumkin. Bunday farқlar xuddi 4010- schyotga o`xshab buxgalteriya yozuvlari bilan mos ravishda moliyaviy faoliyat bo`yicha daromad (schyot № 9540) va zararlar (schyot № 9620) ga olib boriladi.

Agar ta`minotchi va pudratchilarga o`tқazilgan bўnaklar қaytarib olinsa, u qolda қuyidagi yozuvlar қilinadi:

Debet 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob–kitob schyoti”, 5210 «Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari», 5220 «CHet ellardagi valyuta schyotlari», 6810 «Қisқa muddatli bank kreditlari» va boshқalar

Kredit 4310 «Ta`minotchilar va pudratchilarga TMB uchun o`tқazib berilgan bўnaklar», 4320 «Ta`minochilarga va pudratchilarga uzoқ muddatli aktivlar uchun o`tқazilgan bўnaklar» , 4330 «Boshқa berilgan bўnaklar».

3. Berilgan bo`naklar ning qisobi

Xodimlarga berilgan bўnaklarning qisobi. Korxonalar o`zlarining xodimlariga turli maқsadlarda bўnak tariқasida mablaғlarni berishlari mumkin, masalan ish qaқi bo`yicha, қiladigan safari bo`yicha, tayyorlov maқsadida va boshқa maқsadlarda. Bunday debitorlik қarzlari bo`yicha qisob-kitoblarning qisobi 21-son BXMS ga muvofiқ қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

- **4210 “Ish qaқi bo`yicha berilgan bўnaklar”** – bu aktiv schyot korxonaning o`z xodimlariga ish qaқi bo`yicha qisobot davri ichida bergan mablaғlarining qolati va qarakatini aks ettirishga mo`ljallangan. Xodimlarga ish qaқi bo`yicha bўnaklar kassadan to`lov қaydnomalari asosida beriladi. Umumiy berilgan bўnak summasiga to`lov қaydnomalari asosida қuyidagi buxgalteriya yozuvlari қilinadi:

Debet 4210 «Ish qaқi bo`yicha berilgan avanslar»

Kredit 5010 «Kassa»

Berilgan bўnaklar oy oxirida xodimlar bilan yakuniy qisob-kitoblarni amalga oshirishda e`tiborga olinadi va jami qisoblangan ish qaқidan ushlab қolinadi, ya`ni:

Debet 6710 «Xodimlar bilan ish qaқi bo`yicha qisob-kitoblar»

Kredit 4210 « Ish qaқi bo`yicha berilgan bўnaklar “

Xodimlarga ish qaқi bo`yicha berilgan bўnaklarning analitik qisobi qar bir xodim bo`yicha olib boriladi

- **4220 «Xizmat safarlari uchun berilgan bўnaklar» -** bu aktiv schyot korxonaning o`z xodimlariga xizmat safarlari bo`yicha qisobot davri ichida bergan mablaғlarining qolati va qarakatini aks ettirishga mo`ljallangan. Xodimlarga xizmat safarlari bo`yichabўnaklar korxona raqbarining xizmat safari to`ғrisidagi buyruғi, xizmat safari uchun ketadigan sarf-xarajatlarning dastlabki qisob-kitoblari asosida qisoblanadi va kassadan to`lov

қaydnomalari yoki chiқim kassa orderlari asosida beriladi. Berilgan bўnak summalariga kassa qujjatlari asosida қuyidagi buxgalteriya yozuvlari қilinadi:

Debet 4220 « Xizmat safarlari uchun berilgan bўnaklar»

Kredit 5010 «Kassa»

Berilgan bўnaklar xodimlar bilan yakuniy qisob-kitoblarni amalga oshirishda e`tiborga olinadi va xodimning tasdiқlangan bўnak qisobotiga asosan yopiladi, ya`ni:

Debet 6970 «Qisobdor shaxslarga қarzlar» yoki 2010 «Asosiy ishlab chiқarish», 2310 «YOrdamchi ishlab chiқarish», 9420 «Ma`muriy–boshқaruv xarajatlari», 1010-1090 «Materiallar schyotlari» va boshқalar

Kredit 4220 « Xizmat safarlari uchun berilgan bўnaklar»

Agar berilgan bўnak summasi xodimning tasdiқlangan bўnak qisoboti summasidan ko`p bo`lgan bo`lsa, u qolda ortiқcha berilgan summa korxona kassasiga қaytariladi yoki xodimning ish qaқidan ushlab қolinadi, ya`ni:

Debet 6710 «Xodimlar bilan ish qaқi bo`yicha qisob-kitoblar», 5010 «Kassa»

Kredit 4220 « Xizmat safarlari uchun berilgan bўnaklar»

Xodimlarga xizmat safarlari uchun berilgan bўnaklarning analitik qisobi qar bir xodim bo`yicha olib boriladi.

CHet elga xizmat safariga yuborilayotgan shaxslarga avanslar chet el valyutasida beriladi. Bunday avanslar summasini bankdan olinishi va berilishi maxsus Tartibga asosan amalga oshiriladi va qisobga olinadi.

• **4230 «Umumxo`jalik xarajatlari uchun berilgan bўnaklar» -** bu aktiv schyot korxonaning o`z xodimlariga umumxo`jalik xarajatlari uchun qisobot davri ichida bergan mablaғlarining qolati va qarakatini aks ettirishga mo`ljallangan. Bunday bўnaklar, odatda, mayda xo`jalik buyumlarini naқd sotib olish va uchun xo`jalik ishlari bo`yicha moddiy javobgar bo`lgan shaxslarga beriladi. Xodimlarga umumxo`jalik maқsadlaridagi bўnaklar kassadan chiқim kassa orderlari asosida beriladi. Berilgan bўnak summalariga chiқim kassa orderlari asosida қuyidagi buxgalteriya yozuvlari қilinadi:

Debet 4230 «Umumxo`jalik xarajatlari uchun berilgan bўnaklar»

Kredit 5010 «Kassa»

Berilgan bўnaklar xodimlar bilan yakuniy qisob-kitoblarni amalga oshirishda e`tiborga olinadi va xodimning tasdiқlangan bўnak qisobotiga asosan yopiladi, ya`ni:

Debet 2010 «Asosiy ishlab chiқarish», 2310 «YOrdamchi ishlab chiқarish», 9420 «Ma`muriy–boshқaruv xarajatlari», 1010-1090 «Materiallar schyotlari» va boshқalar

Kredit 4230 «Umumxo`jalik xarajatlari uchun berilgan bўnaklar»

Agar berilgan bўnak summasi xodimning tasdiқlangan bўnak qisoboti summasidan ko`p bo`lgan bo`lsa, u qolda ortiқcha berilgan summa korxona kassasiga қaytariladi yoki xodimning ish qaқidan ushlab қolinadi, ya`ni:

Debet 6710 «Xodimlar bilan ish qaқi bo`yicha qisob-kitoblar», 5010 «Kassa»

Kredit 4230 “ Umumxo`jalik xarajatlari uchun berilgan bўnaklar»

Xodimlarga umumxo`jalik xarajatlari uchun berilgan bўnaklarning analitik qisobi qar bir xodim bo`yicha olib boriladi

• **4290 « Xodimlarga berilgan boshқa bўnaklar»** - bu aktiv schyot korxonaning o`z xodimlariga yuқoridagi schyotlarda aks ettirilmagan maқsadlar uchun qisobot davri ichida bergan mablaғlarining qolati va qarakatini aks ettirishga mo`ljallangan. Bunday avanslar bo`lib, masalan, қishloқ xo`jalik maqsulotlari va mollarini bozorlardan sotib olish, ish joylari korxonaning ma`muriy binosidan uzoқ joylarda joylashgan xodimlarning ish qaқlarini tarқatish , telefon-telegraf xarajatlarini to`lash uchun berilgan bўnaklar qisoblanadi. Xodimlarga bunday bўnaklar kassadan chiқim kassa orderlari asosida beriladi. Berilgan bўnak summalariga chiқim kassa orderlari asosida қuyidagi buxgalteriya yozuvlari қilinadi:

Debet 4290 «Xodimlarga berilgan boshқa avanslar »

Kredit 5010 «Kassa»

Berilgan bўnaklar xodimlar bilan yakuniy qisob-kitoblarni amalga oshirishda e`tiborga olinadi va xodimning tasdiқlangan bўnak qisobotiga asosan yopiladi, ya`ni:

Debet 2010 «Asosiy ishlab chiқarish», 2310 «YOrdamchi ishlab chiқarish», 9420 «Ma`muriy–boshқaruv xarajatlari», 1010-1090 «Materiallar schyotlari»,1100 «boқuvdagi va o`stirishdagi mollar», 6710 « Xodimlar bilan ish qaқi bo`yicha qisob-kitoblar» va boshқalar

Kredit 4240 «Xodimlarga berilgan boshқa bўnaklar »

Agar berilgan bўnak summasi xodimning tasdiқlangan bўnak qisoboti summasidan ko`p bo`lgan bo`lsa, u qolda ortiқcha berilgan summalar yuқorida keltirilgan tartibga o`xshab korxona kassasiga қaytariladi yoki xodimning ish qaқidan ushlab қolinadi

Xodimlarga berilgan avanslarning analitik qisobi ushbu schyot bo`yicha qam qar bir xodim bo`yicha olib boriladi

**Byudjetga to`langan bўnaklarning qisobi.** Ўzbekiston Respublikasining Soliқ Kodeksi, shuningdek soliқlarni qisoblab chiқarish va byudjetga tўlashga muvofiқ korxonalar soliқlar bo`yicha bўnak to`lovlarini belgilangan muddatlarda amalga oshirib borishlari lozim. Bunday bўnak to`lovlari, jumladan, aktsiz soliғi, ҚҚS va daromad(foyda) soliғi va boshқa soliқlarga bevosita daqldordir. 21-son BXMS ga muvofiқ byudjetga to`langan bўnak to`lovlari bilan boғliқ debitorlik қarzlarning qisob-kitoblari 4410 “Byudjetga soliқlar va yiғimlar bo`yicha bўnak to`lovlari (turlari bo`yicha)” schyotida aks ettiriladi. Korxonalar o`zlarining ishchi schyotlar rejasida soliқlar va yiғimlarning qar bir turiga aloqida schyotlarni ochishlari mumkin, masalan,

4411 “ҚҚS bo`yicha byudjetga bўnak to`lovlari”, 4412 “Aktsiz bo`yicha byudjetga bўnak to`lovlari” 4413 “Daromad (foyda) soliғi bo`yicha byudjetga bўnak to`lovlari” va shu kabi boshқalar. Ushbu schyotlarning debet tarafida va 5110 «Qisob–kitob schyoti» ning kreditida byudjetga o`tқazilgan bўnak to`lovlari to`lov topshiriқnomalari yoki soliқ idorasining inkasso topshiriқnomalari asosida aks ettiriladi. Qisobot davri tugagach, soliқ bo`yicha yakuniy qisob-kitoblar amalga oshirilganda, ushbu schyotlar oxirgi қarzni topishda e`tiborga olinadi, ya`ni:

Debet 6410 «Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)»

Kredit 4410 «Byudjetga soliқlar va yiғimlar bo`yicha bўnak to`lovlari (turlari bo`yicha)»

Agar bўnak to`lovlari qisoblangan қarzlardan ko`p bo`lsa, u qolda 6410-schyot (soliқ turlari bo`yicha) yopilib, қoldiқ 4410-schyotda (soliқ turlari bo`yicha) қoladi. Agar qisoblangan қarzlar bўnak to`lovlaridan ko`p bo`lsa, u qolda 4410-schyot (soliқ turlari bo`yicha) yopilib, қoldiқ 6410-schyotda (soliқ turlari bo`yicha) қoladi.

**Davlatning byudjetdan tashқari maқşadli fondlariga va suғurtaga to`langan bўnaklarning qisobi.** Ўzbekiston Respublikasi қonunlariga muvofiқ korxonalar soliқlardan tashқari davlatning byudjetdan tashқari maқşadli fondlariga belgilangan miқdorlarda va tartiblarda majburiy ajratmalarni amalga oshiradilar, shuningdek o`zlarining mulklarini va xodimlarini suғurta қilishlari qam mumkin. Davlatning byudjetdan tashқari maқşadli fondlariga Pensiya fondi, Yo`l fondi va Ish bilan bandlik fondi kiradi. Ushbu byudjetdan tashқari davlatning maқşadli fondlariga korxonalar tomonidan majburiy ajratmalar va ushlanmalarning miқdorlari Vazirlar Maqkamasi tomonidan belgilanadi. Jumladan bu ajratmalar va ushlanmalar 2003 yil uchun қuyidagi miқdorlarda belgilangan edi:

Byudjetdan tashқari davlatning maқşadli fondlari	Ajratmalarning turlari	Ajratma uchun baza

Pensiya fondi	• 31,6% lik ajratma • 2,5 % lik ish qaқidan ushlanma • 0,7 % lik ajratma	• Ajratmaga mo`ljallangan ish qaқi fondi • Ajratmaga mo`ljallangan ish qaқi fondi • Korxonalarning maqsulot, tovar, ish, xizmatlarni sotishdan olingan sof tushumi
Ish bilan bandlik fondi	• 0,9 % lik ajratma	• Ajratmaga mo`ljallangan ish qaқi fondi
Yo`l fondi	• 1,5 % lik ajratma • 1% lik ajratma • 2,5 % lik ajratma	• Korxonalarning maqsulot, tovar, ish, xizmatlarni sotishdan olingan sof tushumi • Tovaroborot qajmi • Avtotransport daromadi

Eslatma: *Nogironlar meqnatidan foydalanuvchi korxonalar pensiya fondiga ijtimoiy suғurta ajratmasini nogironlarga qisoblangan ish qaқi fondidan 4,7 % miқdorida, «Ўzbekistonlik CHernobilchilar» Respublika Assotsiatsiyasi – ish qaқi fondidan 4,7% miқdorida, «Ўzbekiston bolalar қishloқlari» SOS Assotsiatsiyasi –ish qaқi fondidan 7% miқdorida qisoblaydilar.*

21- son BQMS ga muvofiқ korxonalarning byudjetdan tashқari davlatning maқsadli fondlari va suғurta tashkilotlariga o`tқazgan avans to`lovlari 4510 «Suғurta bo`yicha bўnak to`lovlari» va 4520 «Davlatning maқsadli fondlariga bўnak to`lovlari» schyotlarining debet tarafida qisob-kitob schyotidan o`tқazib berilgan vaқtdan boshlab qisobga olinadi. Qisobot davri tugagach, oxirgi qisob-kitoblar tayyorlanganda ushbu bўnak to`lovlari yopiladi, ya`ni :

Debet 6510 «Suғurta bo`yicha to`lovlar», 6520 «Davlatning maқsadli fondlariga to`lovlar»

Kredit 4510 «Suғurta bo`yicha bўnak to`lovlari» va 4520 «Davlatning maқsadli fondlariga bўnak to`lovlari»

Agar bўnak to`lovlari qisoblangan қarzlardan ko`p bo`lsa, u qolda 6510-6520 schyotlar yopilib, қoldiқ 4510-4520 schyotlarda қoladi. Agar qisoblangan қarzlar bўnak to`lovlaridan ko`p bo`lsa, u qolda 4510-4520 schyotlar yopilib, қoldiқ 6510-6520 schyotlarda қoladi.

4.Ta`sischilar va boshқa debitorlar қarzlarining qisobi

**Ta`sischilarning debitorlik қarzlarining qisobi.** Ўzbekiston Respublikasi қonunlariga muvofiқ ta`sischilar ta`sis etgan korxonalariga o`z ulushlarini bir yilgacha bo`lgan muddatda kiritishlari lozim. Ushbu davrda mavjud bo`lgan debitorlik қarzlari 21- son BQMS ga muvofiқ 4610 “ Ustav kapitaliga badallar bo`yicha ta`sischilarning қarzi” schyotining debetida va 8330 “Pay va badallar” schyotining kreditida aks ettiriladi. Ta`sischi tomonidan badalni kiritilishi bilan ushbu schyotda aks ettirilgan debitorlik қarzi kamayadi, to`liқ kiritilgandan so`ng esa yopiladi. Қarzning yopilishi ta`sischi kiritgan mablaғlarning turiga қarab turli schyotlarning debetida (masalan, 5010,1010-1090,0410-0490,0120-0190 va boshқa schyotlar) va 4610 “ Ustav kapitaliga badallar bo`yicha ta`sischilarning қarzi” schyotining kreditida aks ettiriladi. Ta`sischilarning debitorlik қarzlarining analitik qisobi qar bir ta`sischi bo`yicha yuritiladi.

**Xodimlarning boshқa operatsiyalar bo`yicha қarzlarining qisobi**. Korxonaga uning xodimlari turli operatsiyalar bo`yicha қarzdor bo`lib қolishlari mumkin, masalan, kreditga olgan tovarlar uchun, olgan қarzi uchun, ko`rsatgan zararlari uchun, vaқtinchalik қaytarib berish sharti bilan ko`rsatilgan moliyaviy yordamlar va boshқalar uchun. 21-son BQMS ga muvofiқ bunday debitorlik қarzlarning qolati va qarakati mos ravishda 4710 “ Kreditga sotilgan tovarlar bo`yicha xodimlarning қarzi”, 4720 “ Berilgan қarzlar bo`yicha xodimlarning қarzi”, 4730 “ Moddiy zaralarni қoplash bo`yicha xodimlarning қarzi”, 4790 “ Xodimlarning boshқa қarzlari” schyotlarida qisobga olinadi. Қarzlarning vujudga kelishi ushbu schyotlarning debetida, қarzlarning uzilishi esa ularning kreditida қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

Tar-tib raқami	Operatsiyaning mazmuni	Debet schet	Kredit schet	YOzuvga asos bo`luvchi qujjat
1.	Kreditga sotib olingan tovarlar bo`yicha: -Tovar uchun pul o`tқazib berilganda -Tovar uchun bank krediti olinganda -Қarz kassaga o`ndirilganda	4710	5110	Kredit shartnomasi, to`lov topshiriқ-nomasi, kirim

	-Қarz ish qaқidan o`ndirilganda	4710 5010 6710- 6720	6810 4710 4710	kassa orderi, qisob-to`lov қaydnomasi
2.	Xodimga berilgan қarzlar bo`yicha: -Қarz naқd berilganda -Қarz bankdan o`tқazib berilganda -Қarz kassaga o`ndirilganda -Қarz ish qaқidan o`ndirilganda	 4720 4720 5010 6710- 6720	 5010 5110 4720 4720	Қarz shartnomasi, to`lov topshiriқ- nomasi, kirim kassa orderi, qisob-to`lov қaydnomasi
3.	Etқazilgan zararlarni қoplash bo`yicha: -etқazilgan zararlar bo`yniga қo`yilganda      -zararlar kassaga o`ndirilganda -zararlar ish qaқidan ushlanganda	 4730 5010 6710- 6720	0110- 0190, 1010- 1090 2810- 2890, 2910- 2990, 5010 4730 4730	Қaror, buyruқ, dalolatnoma va boshқa qujjatlar

4.	Xodimlarning boshқa қarzlari bo`yicha: -Suv,gaz, elektr energiyasi, obuna va boshқa to`lovlar қilinganda -Қarzlar kassaga o`ndirilganda -Қarzlar ish qaқidan ushlanganda	 4790 5010 6710- 6720	 5110 4790 4790	Ariza, buyruқlar, bank va kassa qujjatlari

Xodimlarning boshқa operatsiyalarga doir қarzlarining analitik qisobi ularning qar biri bo`yicha olib boriladi.

Turli boshқa debitorlik қarzlarining qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ turli boshқa debitorlarni қarzlarining qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

• **4810 “ Uzoқ muddatli ijara bo`yicha olinadigan joriy to`lovlar”** –ushbu schyotda uzoқ muddatli ijara bo`yicha ijara oluvchining ijara beruvchi oldidagi joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Uzoқ muddatli ijara bo`yicha joriy to`lov summasi shartnomaga asosan belgilanadi va 0920 ” Uzoқ muddatli ijara bo`yicha olinadigan to`lovlar” schyotining kreditidan o`tқaziladi. To`lov amalga oshishi bilan ushbu schyot yopiladi (5010,5110,5210 va boshқa schyotlarning debetiga va 4810- schyotning kreditiga).

• **4820 “ Қisқa muddatli ijara bo`yicha olinadigan joriy to`lovlar”-** ushbu schyotda қisқa muddatli ijara bo`yicha ijara oluvchining ijara beruvchi oldidagi joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Қisқa muddatli ijara bo`yicha joriy to`lov summasi shartnomaga asosan belgilanadi va қuyidagicha schyotlarda aks ettiriladi:

Debet 4820 ” Қisқa muddatli ijara bo`yicha olinadigan to`lovlar”

Kredit 6410 “ Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarzlar” –qisoblangan ҚҚS summasiga

Kredit 9350 “ Қisқa muddatli ijaradan daromadlar” – to`lovdan ҚҚS summasini ayirib tashlagandan keyin қolgan қismiga.

To`lov amalga oshishi bilan ushbu schyot yopiladi (5010,5110,5210 va boshқa schyotlarning debetiga va 4820- schyotning kreditiga).

• **4830 “Olinadigan foizlar” -** ushbu schyotda korxonaning қisқa muddatlarga boshқa yuridik va jismoniy shaxslarga bergan қarzlari va kreditlari bo`yicha shartnomalarga asosan qisoblangan foizlarga tegishli olinadigan joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Ushbu schyotning debetida foizlar bo`yicha debitorlik қarzini vujudga kelishi va daromadga kiritilishi
(9530 “Foizlar ko`rinishidagi daromadlar” schyotining kreditiga), kreditida esa ushbu to`lovlar bo`yicha debitorlik қarzlarini pul mablaғlari schyotlariga kelib tushishi natijasida kamayishi aks ettiriladi.

• **4840 “ Olinadigan dividendlar” -** ushbu schyotda korxonaning boshқa yuridik shaxslarning aktsiyalariga kiritilgan investitsiyalari bo`yicha qisoblangan dividendlarga tegishli olinadigan joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Ushbu schyotning debetida dividend bo`yicha debitorlik қarzini vujudga kelishi va daromadga kiritilishi ( 9520 “Dividendlar ko`rinishidagi daromadlar” schyotining kreditiga), kreditida esa ushbu to`lovlar bo`yicha debitorlik қarzlarini pul mablaғlari schyotlariga kelib tushishi natijasida kamayishi aks ettiriladi.

• **4850 “ Olinadigan royalti” -** ushbu schyotda korxonaning boshқa yuridik shaxslarga foydalanishga berib қo`yilgan nomoddiy aktivlaridan kelib tushadigan va chet

elda “royalti” nomini olgan davriy ajratmalariga tegishli olinadigan joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Ushbu schyotning debetida royaltilar bo`yicha debitorlik қarzini vujudga kelishi va daromadga kiritilishi (9510 “Royalti ko`rinishidagi daromadlar” schyotining kreditiga), kreditida esa ushbu to`lovlar bo`yicha debitorlik қarzlarini pul mablaғlari schyotlariga kelib tushishi natijasida kamayishi aks ettiriladi.

• **4860 “Da`volar bo`yicha olinadigan schyotlar”-** ushbu schyotda korxonaning boshқa yuridik shaxslarga turli sabablarga ko`ra bildirgan da`volariga tegishli olinadigan joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi. Da`volar ta`minotchilarga, xizmat ko`rsatuvchi sub`ektlarga, bankga, davlat idoralariga va boshқa yuridik shaxslarga shartnoma shartlarini qaқiқatda bajarishda yo`l қo`yilgan chetlanishlar uchun bildiriladi. Ushbu schyotning debetida ushbu bildirilgan da`volar bo`yicha debitorlik қarzini vujudga kelishi (6010, 1010-1090,1510,5110 va boshқa schyotlarning krediti), kreditida esa ushbu to`lovlar bo`yicha debitorlik қarzlarini kelib tushishi yoki korxona qisobidan қoplanishi (1010-1090,1510,5010,5110,9430 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi.

• **4890 “Boshқa debitorlarning қarzlari” -** ushbu schyotda korxonaning boshқa yuқoridagi schyotlarda aks ettirilmay қolgan olinadigan joriy to`lovlarining qolati va qarakati aks ettiriladi.

5.SHubqali қarzlar bo`yicha rezervlarning qisobi.

To`lovi shubqali bo`lgan debitorlik қarzlarni qisobot davrlari bo`yicha bir maromda qisobdan chiқarib borish maқsadida korxonalar maxsus rezerv tashkil etishlari mumkin. Ushbu rezervni tashkil etishning ikki usuli mavjud:

1-usul. Sotilgan tovarlar qajmiga nisbatan qisoblash usuli. Ushbu usulda qar oylik rezerv summasi naқdsiz yo`l bilan sotilgan tovarlar qajmini rezervga ajratma қilishning foizlarda belgilangan me`yoriga ko`paytirish va 100 foizga bo`lish orқali aniқlanadi. Aniқlangan summa yil boshidan boshlab mavjud bo`lgan shubqali қarzlar rezervi summasiga қo`shib boriladi, ya`ni uni ko`paytiradi. SHubqali deb tan olingan va kelib tushishi dargumon bo`lgan қarzlar tashkil etilgan rezerv qisobidan qisobdan chiқariladi.

2- usul. Debitorlik қarzlari summasiga nisbatan qisoblash usuli. Ushbu usulda mavjud debitorlik қarzlari to`lovi o`tib ketgan muddatlari bo`yicha guruqlab chiқiladi ( masalan , 30 kungacha, 60 kungacha, 90 kungacha, 90 kundan ortiқ va shu kabi). Qar bir guruq bo`yicha debitorlik қarzlarning umumiy summalari topiladi va ushbu summalardan shubqali қarzlar rezerviga foizlarda belgilangan me`yorlar bo`yicha ajratmalar қilinadi. To`lov muddatlari қanchalik ko`p bo`lsa, rezervga ajratmaning me`yori qam shunchalik katta bo`ladi. Barcha guruqlar bo`yicha topilgan rezerv summalari jami shubqali қarzlar rezervini tashkil etadi. Agar oldingi davrlarda rezerv schyotida ishlatilmayin қolingan summa mavjud bo`lsa, u qolda rezervga oxirgi ajratmani қilishda ushbu summa

kamaytiriladi, agar oldingi davrlarda rezerv schyoti manfiy summaga ega bo`lgan bo`lsa, ya`ni ishlatilgan summa tashkil etilgan summadan ko`p bo`lgan bo`lsa, u qolda oxirgi ajratma summasiga ushbu manfiy summa miқdori qam қo`shib qisoblanadi.

SHubqali қarzlar rezervini tashkil etishning tanlangan usuli, rezervga ajratmalarning foizlarda belgilangan me`yorlari korxonaning qisob siyosatida ko`rsatilgan bo`lishi lozim. Qar ikkala usulda qam tashkil etilgan rezerv

4910 " SHubqali қarzlar bo`yicha rezerv" kontraktiv schyotida qisobga olinadi. Rezervga ajratmaga қuyidagi buxgalteriya yozuvi қilinadi:

Debet 9430 " Boshқa operatsion xarajatlar"

Kredit 4910 "SHubqali қarzlar bo`yicha rezerv"

SHubqali қarzlar da`vo muddatlari o`tgandan so`ng yoki ularni da`vo muddati o`tmasdan oldin qisobdan chiқarishga etarli asoslar bo`lganda, masalan debitor korxonaning yopilib ketganligi aniқ bo`lsa, tashkil etilgan rezerv qisobidan qisobdan chiқariladi va unga қuyidagicha buxgalteriya yozuvi қilinadi:

Debet 4910 "SHubqali қarzlar bo`yicha rezerv"

Kredit Debitorlik қarzlar schyotlari (4010-4020,4110-4120,4310-4330,4810-4890).

Qisobot yilning oxiriga kelib ishlatilmayin қolingan rezerv summasi korxonaning qisob siyosatida ko`rsatilgan tartibga muvofiқ kelgusi yilga қoldiқ sifatida o`tқazilishi yoki bekor қilininishi mumkin. Agar shubqali қarzlar rezervi kelgusi yilga o`tқazilsa, u qolda uning summasiga balansda debitorlik қarzlar kam қilib ko`rsatiladi. Agar shubqali қarzlar rezervining ishlatilmayin қolingan қismi bekor қilinsa, u qolda ushbu summaga rezervga ajratma summasi storno қilinadi, ya`ni қuyidagi қizil rangdagi buxgalteriya yozuvi beriladi:

Debet 9430 " Boshқa operatsion xarajatlar"

Kredit 4910 "SHubqali қarzlar bo`yicha rezerv"

SHubqali қarzlar bo`yicha rezerning analitik qisobi shubqali қarzlar va ularning muddatlariga қarab yuritiladi. Korxonaning qisob siyosatida shubqali қarzlar bo`yicha rezerv tashkil etish ko`zda tutilmagan bo`lsa, u qollarda mavjud shubqali қarzlarni qisobdan chiқarish bevosita korxonaning boshқa operatsion xarajatlariga (9430 –schyot) olib boriladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Debitorlik қarzlar - bu

a) Korxonaning xususiy kapitali

b) Korxonaning majburiyatlari
v) Olinadigan schyotlar
g) Korxonaning foydasi

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Debitorlik қarzlar milliy valyutada boshlanғich қiymatda qisobga olinadi
b) Debitorlik қarzlar chet el valyutasida qisobga olinadi
v) Debitorlik қarzlar milliy valyutada sof қiymatda balansda aks ettiriladi
g) Debitorlik қarzlar qoqlagan valyutada qisobga olinadi

3.Қuyidagilarning қaysi birida sotishdan olingan daromadni va debitorlik қarzni ifodalaydi?

a) Debet 5010 Kredit 4010
b) Debet 5010 Kredit 9020
v) Debet 4010 Kredit 9010
g) Debet 5110 Kredit 4010

4.Қuyidagilarni қaysi biri korxona uchun debitor bo`lishi mumkin emas?

a) Xaridorlar
b) Xodimlar
v) Davlat organlari
g) Xolis auditorlar

5. Valyuta kurslaridagi ijobiy farқlar?

a) Debitorlik қarzlarni kamaytiradi
b) Debitorlik қarzlariga ta`sir қilmaydi
v) Debitorlik қarzlarni ko`paytiradi
g) Debitorlik қarzlarni ko`paytirmaydi

6. **Olinadigan schyotlarning қaysi biri kontraktiv schyot?**

a) 4010
b) 4220
v) 4910
g) 4520

7. Xizmat safari uchun berilgan avans қaysi schyotning debetida aks ettiriladi?

a) 4010 –schyotning debetida

b) 4220 – schyotning debetida

v) 4240 – schyotning debetida

g) 4910 – schyotning debetida

8.Dividendlar bo`yicha olinadigan schyotlar

a) korxona xarajati qisoblanadi

b) korxona daromadiga olib boriladi

v) shubqali қarz qisoblanadi

g) kelgusi yil daromadiga olib boriladi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
3. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
4. *BQMS № 12 «Moliyaviy investitsiyalarning qisobi» ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 16 yanvarda ro`yxatdan o`tgan, № 596.*
5. *BXMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
6. *BXMS № 21 « Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
7. *YUridik shaxslar tomonidan kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari.Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 17 dekabrda rўyxatdan ўtgan, №565.*
8. *Ўzbekiston Respublikasida naқd pulsiz qisob –kitoblar tўғrisida Nizom. Ўz..R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1122.*
9. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
10. *Bobojonov O. Moliyaviy qisob. T., «SHarқ», 2000.*
11. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
12. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
13. *13.Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

Ma`ruza 12. TOVAR OPERATSIYALARI, BANK KREDITLARI VA ҚARZLAR BO`YICHA MAJBURIYATLARNING QISOBI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1..Majburiyatlarning turlari, baqolanishi va ular qisobining vazifalari
2.Tovar operatsiyalari bo`yicha majburiyatlarning qisobi
3.Bank kreditlari va қarzlar bo`yicha majburiyatlarning qisobi

1.Majburiyatlarning turlari, baqolanishi va ular qisobining vazifalari

Majburiyatlar korxonaning boshқa yuridik va jismoniy shaxslar oldidagi қarzlarini bildiradi. Majburiyatlarni to`lanadigan schyotlar qam deb ataydilar. Majburiyatlar yoki to`lanadigan schyotlar deb tan olinishi uchun ular қuyidagi shartlarga javob berishi lozim:

- Majburiyatlar yuz berib o`tgan voқea va qodisalar, xo`jalik operatsiyalari natijasi bo`lib qisoblanishi kerak. Masalan, korxonaning ta`minotchilar oldidagi majburiyatlari ulardan tovar-moddiy boyliklarni to`lovni kelgusida amalga oshirish sharti bilan olinganligi natijasida vujudga keladi yoki korxonaning o`z xodimlari oldidagi қarzi ularga қilgan meqnatlari uchun ish qaқini qisoblanishi natijasida paydo bo`ladi.
- Majburiyatlar summasi aniқ o`lchanadigan va shubqa turdirmaydigan bo`lishi kerak. Majburiyatlar summasini o`lchash ularni yuz bergan vaқtida namoyon bo`lgan qaққoniy қiymatlarida, kelgusi davrlarda esa valyutalar kurslaridagi o`zgarishlar bilan қayta qisoblangan diskontlangan қiymatlarda baqolash yo`li bilan amalga oshiriladi. Majburiyatlarning shubqa turdirmasligi ularning qujjatli asosga ega bo`lishligi bilan kafolatlanadi.
- Majburiyatlar ni vujudga keltirgan xo`jalik munosabatlari, aktivlar, bajarilgan ishlar va xizmatlar kelgusida korxonaga iқtisodiy manfaat olib kelishi lozim.

• Majburiyatlarni qisobda turishi va qisobdan chiқarilishi, қaytarilishi yoki to`lanishi vaқt bo`yicha chegeralangan bo`lishi kerak. Belgilangan muddatlarda қaytarilmagan majburiyatlar korxonaga jarimalar to`lash natijasida қo`shimcha zararlar keltirishi va қo`shimcha majburiyatlarni vujudga kelishiga sababchi bo`lishi mumkin.

Korxonalarning majburiyatlarini turli belgilariga ko`ra tasniflash mumkin.

Muddatiga ko`ra korxona majburiyatlari uzoқ va қisқa muddatli turlarga bo`linadi. Uzoқ muddatli majburiyatlarga bir yildan ko`p muddatga olingan bank kreditlari va boshқa shaxslardan olingan қarzlar kiradi. Қisқa muddatli majburiyatlarga muddati bir yildan oshmaydigan barcha boshқa қarzlar (to`lanadigan schyotlar) kiradi.

Xarakteriga ko`ra barcha majburiyatlar tovar xarkteridagi va notovar xarakteridagi majburiyatlarga bo`linadi. Tovar xarakteridagi majburiyatlarga ta`minotchilar va pudratchilar oldidagi қarzlar, xaridorlardan olingan avanslar bo`yicha қarzlar қiradi. Notovar xarakteridagi majburiyatlarga korxonaning ish qaқi, suғurta, soliқ va ajratmalar bo`yicha қarzlari, ta`sischilar va boshқa kreditorlar oldidagi қarzlari kiradi.

*To`lov muddatiga* ko`ra majburiyatlar joriy va muddati uzaytirilgan majburiyatlarga bo`linadi. Joriy majburiyatlarga qisobot davr tugashi bilan to`lanadigan қarzlar, masalan, ish qaқi, ish qaқi fondidan ajratmalar va ushlanmalar, soliқlar va boshқa to`lovlar bo`yicha қarzlar kiradi. Muddati uzaytirilgan majburiyatlarga to`lov muddati qukumat yoki turli kreditorlar tomonidan ma`lum vaқtgacha kechiktirilgan қarzlar, masalan soliқlar, majburiy ajratmalar va boshқa to`lovlar, kiradi.

Majburiyatlar bo`yicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalari bo`lib қuyidagilar qisoblanadi:

• Majburiyatlarni asosli tan olish va real baqolash;

• Majburiyatlarni vujudga kelishi va қoplanishini o`z vaқtida tegishli qujjatlar bilan to`ғri rasmiylashtirish;

• Majburiyatlarni mazmuni, xarakteri va boshқa belgilari bo`yicha ular uchun ko`zda tutilgan schyotlarda aks ettirish;

• Majburiyatlarning qolati va qarakati ustidan doimiy nazoratni olib borish;

• Majburiyatlarni o`z vaқtida uzish, to`lov muddatini o`tib ketmasligi ustidan doimiy nazorat қilish;

• Voz kechilgan va da`vo muddatlari o`tib ketgan majburiyatlarni o`z vaқtida va to`ғri korxona daromadlariga olinishini nazorat қilish;

• Majburiyatlar bo`yicha foizlarni to`ғri qisoblash va korxona xarajatlariga o`z vaқtida kiritib borish;

• Majburiyatlar bo`yicha qisobotlarni to`ғri va o`z vaқtida tegishli organlarga etқazish va boshқalar.

2.Tovar operatsiyalari bo`yicha majburiyatlarning qisobi

Ta`minotchilar oldidagi majburiyatlar ulardan TMB, uzoқ muddatli aktivlar, turli ishlar va xizmatlar uchun qisob-kitoblarni va oxirgi to`lovlarni keyinchalik amalga oshirganda vujudga keladi. Xaridorlar oldidagi majburiyatlar esa ulardan qali jo`natilmagan TMB lar, ishlar va xizmatlar uchun to`lovlarni avans tariқasida oldindan olib қo`yilganda vujudga keladi. 21- son BQMS ga muvofiқ bunday tovar xarakteridagi majburiyatlar qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

- 6010 “ Ta`minotchi va pudratchilarga to`lanadigan schyotlar”
- 6020 “Berilgan veksellar”
- 6110 “ Aloqida ajratilgan bo`linmalarga to`lanadigan schyotllar”
- 6120 “ SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlariga to`lanadigan schyotlar”
- 6310 “Xaridor va buyurtmachilardan olingan avanslar”

Ushbu passiv schyotlarning kreditida ta`minotchi va xaridorlar oldidagi majburiyatlarning vujudga kelishi, ularni ko`payishi va oxirgi қoldiқlari, debetida esa majburiyatlarni uzilishi aks ettiriladi. Majburiyatlarni vujudga kelishida uzoқ muddatli aktivlar schyotlari (0110-0190,0410-0490,0710,0810-0890), TMZ schyotlari (1010-1090,1110-1120,2010,2310,2510,2810,2910-2990), davr xarajatlari schyotlari (9410,9420,9430) va boshқa schyotlar debetlanadi. Majburiyatlarni uzilishida pul mablaғlari schyotlari (5010,5110,5510-5530,5210,5220), kredit va қarzlar schyotlari (6810,6820,7810,7820) va boshқa schyotlar kreditlanadi. Ta`minotchilar va xaridorlar bilan qisob-kitoblarning analitik qisobi ularning qar biri bo`yicha aloqida yuritiladi.

3. Bank kreditlari va қarzlar bo`yicha majburiyatlarning qisobi

Korxonalar banklardan va boshқa yuridik shaxslardan o`zlarining aylanma mablaғlarini to`ldirish, moliyaviy –xo`jalik faoliyatini rivojlantirish maқsadida қisқa muddatli , shuningdek kapital қurilish ishlarini olib borish va boshқa maқsadlar uchun uzoқ muddatli kreditlar va қarzlar olishlari mumkin. Kreditlar va қarzlar tuzilgan shartnomalarga muvofiқ korxonaning kassasiga berilishi, qisob-kitob yoki boshқa maxsus schyotlariga o`tқazib berilishi, shuningdek bankdagi maxsus ssuda schyoti orқali to`lovlarni amalga oshirish yo`li bilan taқdim etilishi mumkin.

21- son BQMS ga muvofiқ bank kreditlarining qisobi 6810 «Қisқa muddatli bank kreditlari» va 7810 «Uzoқ muddatli bank kreditlari» schyotlarida, olingan қarzlar esa

6820 «Қisқa muddatli қarzlar» va 7820 «Uzoқ muddatli қarzlar» schyotlarida olib boriladi. Ushbu passiv schyotlarning kreditida kreditlar va қarzlarning olinishi, shuningdek ular bo`yicha majburiyatlarning қoldiғi, debetida esa ularning қaytarilishi aks ettiriladi. Bank kreditlari va olingan қarzlar bo`yicha qisoblangan foizlar va ular bo`yicha qisob –kitoblar maxsus 6920 « Qisoblangan foizlar» schyotida olib boriladi. Olingan bank kreditlari va қarzlar, ularning қaytarilishi, qisoblangan foizlar buxgalteriya qisobida қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

Tar-tib raқami	Operatsiyaning mazmuni	Debet schet	Kredit schet	YOzuvga asos bo`luvchi qujjat
1.	Kreditlarni olinishi: -Korxona kassasiga -Qisob –kitob schyotiga -Akkreditiv schyotlarga -Maxsus boshқa schyotlarga -Ta`minotchilarga to`langanda -Ta`minotchilarga avans tariқasida o`tқazilganda	 5010 5110 5510 5530 6010 4310 4330	 6810, 7810 6820, 7820	Kredit va қarz shartnomalari to`lov topshiriқ-nomasi, kirim kassa orderi, bank ko`chirmalari
2.	Kreditlarni қaytarilishi: -Kassadan -Qisob-kitob schyotidan -Akkreditiv schyotlardan -Maxsus schyotlardan -Depozit schyotlardan -Xaridorlarlar va buyurtmachilardan tushgan tushumdan -Xaridorlardan olingan avans to`lovlaridan	 6810, 7810, 6820, 7820	 5010 5110 5510 5530 5890 4010 6310	Kredit va қarz shartnomalari to`lov topshiriқ-nomasi, kirim kassa orderi, bank ko`chirmalari
3.	Uzoқ muddatli kredit joriy majburiyatga o`tқazilganda	7810, 7820	6950	Kredit va қarz shartnomalari
4.	Kreditlar bo`yicha foizlar qisoblanganda	9610	6920	Kredit va қarz shartnomalari
5.	Foizlar to`langanda	6920	5110	Bank

				ko`chirmalari

Bank kreditlari va olingan қarzlarning analitik qisobi ularning turlari va қaytarish muddatlari bo`yicha olib boriladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Majburiyatlar - bu

a) Korxonaning aylanma aktivlari
b) Korxonaning қarzlari
v) Olinadigan schyotlar
g) Korxonaning majburiyatlari chegirib tashlangandan so`ng қolgan aktivlari

2 Xodimga safar xarajatlari bo`yicha қarz

a) Tovar xarakteridagi majburiyatga kiradi
b) Ish qaқi bo`yicha majburiyatga kiradi
v) Notovar xarakteridagi majburiyatlarga kiradi
g) To`ғri javob yo`қ.

3.Қuyidagilarning қaysi biri majburiyat

a) Ta`sis badali bo`yicha қarz
b) Inventarizatsiyada aniқlangan kamomadlar bo`yicha қarz
v) Ta`sis badalini ko`p қilib қaytarib berilganligi uchun vujudga kelgan қarz
g) Mulkni қayta baqolashda vujudga kelgan қo`shimcha қiymat

4.Қuyidagilarni қaysi biri rezerv kapitali evazidan qisobga chiқariladi?

a) Xaridorlarning voz kechgan қarzi
b) Xodimlarning voz kechgan қarzi
v) Bepul kelib tushgan mulk
g) Qech қaysisi

5. Valyuta kurslaridagi ijobiy farқlar?

a) Majburiyatni oshiradi
b) Majburiyatni kamaytiradi

v) Rezerv kapitaliga olib boriladi

g) YUқoridagi javoblarning birontasi qam to`ғri emas

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Ўzbekiston Respublikasining Soliқ Kodeksi. 1997 yil 24 aprelda қabul қilingan (keyingi ўzgartirishlar va қўshimchalar bilan).*
3. *Ishlab chiқarilgan va sotilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bўyicha қўshilgan қiymat soliғini qisoblash va tўlash tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 29 aprelda rўyxatga olingan, № 1238.*
4. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
5. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
6. *BXMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
7. *BXMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
8. *YUridik shaxslar tomonidan kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari.Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 17 dekabrda rўyxatdan ўtgan, №565.*
9. *Ўzbekiston Respublikasida naқd pulsiz qisob –kitoblar tўғrisida Nizom. Ўz..R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1122.*
10. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
11. *Bobojonov O. Moliyaviy qisob. T., «SHarқ», 2000.*
12. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
13. *Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
14. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
15. *Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

Ma`ruza 13. ISH QAKJ, IJTIMOIY SUFURTA VA DAVLATNING MAKŞADLI FONDLARIGA AJRATMALAR BO`YICHA MAJBURIYATLARNING QISOBI (2 soat)

Ma`ruza rejasi

1..Ish qakj bo`yicha majburiyatlarning qisobi
2. Ijtimoiy sufurta va davlatning makşadli fondlariga ajratmalar bo`yicha majburiyatlarning qisobi

1. Ish qakj bo`yicha majburiyatlarning qisobi

Ish qaқi – bu xodimga bajargan ishi yoki ishlagan vaқti uchun qisoblangan raғbatlantirishning miқdori.

Korxona uchun qisoblangan ish qaқi, bir tomondan ,xarajat, ikkinchi tomondan, to`lanishi kerak bo`lgan majburiyat qisoblanadi. Xodim uchun ish qaқi uning ishlab topgan daromadi qisoblanadi.

Ish qaқining ikkita shakli, ya`ni ishbay va vaқtbay shakllari, shuningdek uning ikkita turlari, ya`ni asosiy ish qaқi va қo`shimcha ish qaқi turlari, mavjud.

Ishbay ish qaқi deganda xodimlarga qaқiқatda bajargan ishlari uchun qisoblangan ish qaқi tushuniladi. Ushbu ish qaқi shaklida xodimga qisoblanadigan ish qaқining miқdori bevosita u bajargan ishning qajmiga va bir birlik ish uchun belgilangan ish qaқi summasiga boғliқ bo`ladi. Ish qaқining ushbu shakli ishchilar, қuruvchilar, sotuvchilar va boshқa bevosita ish bajaruvchilar uchun қo`llaniladi.

Vaқtbay ish qaқi deganda xodimlarga qaқiқatda ishlagan vaқtlari uchun qisoblangan ish qaқi tushuniladi. Ushbu ish qaқi shaklida xodimga qisoblanadigan ish qaқining miқdori bevosita u ishlagan soatlar yoki kunlarning soniga, shuningdek shtat jadvaliga muvofiқ belgilangan ish qaқi summasiga boғliқ bo`ladi. Ish qaқining ushbu shakli ishchilar, қuruvchilar, sotuvchilar va boshқa bevosita ish bajaruvchilar uchun қo`llaniladi.

Asosiy ish qaқi deganda xodimning qaқiқatda bajargan yoki ishlagan vaқti uchun qisoblangan ish qaқi tushuniladi.

**Қo`shimcha ish qaқi** deganda xodimga uni ijtimoiy qimoya қilish maқsadida, shuningdek unga korxona faoliyatida erishilgan yutuқlar, atoқli sanalar, turli shart – sharoitlar uchun asosiy ish qaқiga қo`shimcha tarzda qisoblangan to`lovlar tushuniladi. Қo`shimcha ish qaқiga vaқtinchalik meqnat қobiliyatini yo`қotganlik uchun qisoblangan nafaқalar, meqnat ta`tili qaқi, unvon, kategoriya va boshқa ajralib turadigan tavsiflari uchun beriladigan қo`shimchalar, mukofatlar, moddiy yordamlar va kompensatsiyalar kiradi.

Asosiy va қo`shimcha ish qaқlarini qisoblashga қuyidagi qujjatlar asos bo`ladi:

- **Ishbay ishlovchilar uchun** – bajarilgan ishlarning qajmini tasdiқlovchi qujjatlar (naryadlar, ma`lumotnomalar, qisobotlar, dalolatnomalar va boshқalar), bir birlik ish uchun belgilangan ish qaқi me`yori, ishga chiқish qisobi tabeli (ishni kollektiv tarzda bajaruvchilar uchun).
- **Vaқtbay ishlovchilar uchun** – shtat jadvali, ishga chiқish qisobi tabeli
- **Meqnat ta`tilini qisoblash uchun** – buyruқ, xodimning ish qaқi bo`yicha buxgalteriyada yuritilgan shaxsiy schyoti vараi.

• **Vaқtinchalik meqnat қobiliyatini yo`қotganlikda beriladigan nafaқani qisoblash uchun** – kasallik varaқasi, kasaba uyushma қo`mitasining қarori va xodimning ish qaқi bo`yicha buxgalteriyada yuritilgan shaxsiy schyoti varaғi.

Asosiy ish qaқini qisoblash tartibi. Ishbay ish qaқi shaklida ishlovchi xodimga asosiy ish qaқi summasi uning qaқiқatda bajargan ish qajmini bir birlik ish uchun belgilangan ish qaқi me`yoriga ko`paytirish yo`li bilan topiladi. Masalan, ishchi oy maboynida 100 dona maqsulot ishlab chiқardi. Bir birlik maqsulot uchun ish qaқi me`yori –300 so`m. Ishchiga qisoblanadigan ish qaқi summasi bu qolda 30000 so`mni (100x 300) tashkil etadi.

Vaқtbay ish qaқi shaklida ishlovchi xodimga asosiy ish qaқi summasi uning qaқiқatda ishlagan soatlari yoki kunlari sonini bir soatlik yoki bir kunlik o`rtacha ish qaқiga ko`paytirish yo`li bilan topiladi. Masalan, buxgalterning shtat jadvali bo`yicha maoshi –30000 so`m. YAnvar oyida u 15 kun to`liқ ishladi, қolgan kunlar uchun kasallik varaқasini taқdim etdi, uning meqnat staji –4 yil, bolalarining soni –2 ta. YAnvar oyidagi kalendar ish kunlari soni –25. Buxgalterga asosiy ish qaқi qisoblash uchun bir kunlik o`rtacha ish qaқi summasi topiladi. Bizning misolimizda u 1200 so`m (30000 : 25). Buxgalterning qaқiқatda ishlagan kunlariga qisoblanadigan ish qaқi summasi 18000 so`m (1200 x 15).

Kasal kunlar uchun nafaқa qisoblash tartibi. Kasal kunlar uchun nafaқa qisoblash қuyidagi tartibda amalga oshiriladi.

1.Xodimga o`tgan oyda qisoblangan ish qaқi, shuningdek ўrtacha oylik mukofotlar summasi asos қilib olinadi va u kasal bo`lgan oydagi kalendar ish kunlari soniga bo`linadi. Topilgan summa o`rtacha bir kunlik to`lov summasini beradi. Aytaylik, yuқoridagi misolda keltirilgan buxgalterning dekabrdagi ish qaқi 20000 so`m, ўrtacha oylik mukofat summasi 5000 sўm bo`lgan. Unda o`rtacha bir kunlik to`lov summasi yanvar oyi uchun 1000 ( 25000 : 25 ) so`m bo`ladi.

2.Kasal kunlarga nafaқa qisoblash uchun bir kunlik o`rtacha to`lov summasi nafaқani to`lash koeffitsientiga ko`paytiriladi. Ushbu koeffitsient Ўzbekiston Respublikasi Adliya Vazirligidan 2000 yil 19 yanvarda 873 –tartib raқami bilan rўyxatdan ўtgan “Meqnatga layoқatsizlik varaқalari va ma`lumotnomalarini berish tўғrisida Yўriқnoma”, shuningdek Ўzbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining 2002 yil 28 fevraldagi “Vaқtinchalik meqnatga layoқatsizlik bўyicha nafaқalar tўlash me`yorlarini takomillashtirish tўғrisida” gi 71-son қaroriga muvofiқ 2002 yil 1 martda boshlab xodimning xizmatlari, meqnat staji, kasallik toifasi, bolalarining soniga қarab қuyidagicha belgilangan:

1.Ish qaқining 100 % miқdorida:

- Ikkinchi jaqon urushining қatnashchilari qisoblangan xodimlarga;
- Baynalmilalchi jangchilarga va ularga tengashtirilgan shaxslarga;
- Қaromoғida 16 yoshga (ўқuvchilar uchun –18 yosh) тўlmagan uch nafar va undan кўp farzandi bўlgan xodimlarga;
- CHernobil' AESdagi avariya oқibatlarini tugatishda ishtirok etgan xodimlarga, CHernobil' AESdagi avariya natijasida radioaktiv ifloslanish zonasidan evakuatsiya қilingan xodimlarga;
- Кўchirilgan қon qosil қiluvchi organlar kasalliklari (ўtkir leykoz), қalқonsimon bez (adenoma, rak) va xavfli ўsmalar bilan boғlik kasalliklarga chalingan xodimlarga;
- YAdro poligonlarida va boshқa radiatsiya-yadro ob`ektlarida qarbiy xizmatni ўtagan pensiya yoshidagi shaxslar қatoridan nogiron xodimlarga;
- Ishda shikastlangan va kasb kasalliklariga chalingan xodimlarga.

2.Oylik ish qaқining 60 % dan 100% gacha bўlgan miқdorda:

- Ijtimoiy aqamiyatga ega kasalliklar bўyicha qisobda turuvchi xodimlarga, ular tomonidan davlat ijtimoiy suғurtasiga badallar тўlab kelinishi muddatiga (ish stajiga) қarab.

3.Oylik ish qaқining 60%dan 80 % gacha bўlgan miқdorda - қolgan qollarda, xodimlarning umumiy ish stajiga қarab.

Davlatimiz қonunlariga muvofiқ vaқtinchalik meqnatga layoқatsizlik uchun nafaқalar ўz soғligiga ataylab ziyon etkazilganda, mastlik yoki narkomaniya oқibatida, jinoyat sodir etgan va ular bilan boғliқ boshқa qollarda vujudga kelganda qisoblanmaydi va тўlanmaydi.

Bizning misolda keltirilgan buxgalter barcha ko`rsatkichlari bo`yicha uchinchi guruq bo`yicha nafaқa oluvchi qisoblanadi. SHuning uchun uning bir kunlik nafaқa summasi to`lov koeffitsientiga ko`ra 600 so`mni (1000 x 0,6) tashkil қiladi.

3.Bir kunlik nafaқa summasi kasal bo`lgan kalendar ish kunlari soniga ko`paytiriladi. Topilgan summa kasal kunlar uchun qisoblanadigan nafaқaning summasini bildiradi. Bizning misolimizda buxgalterga qisoblanadigan nafaқa summasi 6000 so`mni (600 x10) tashkil қiladi.

Ishbay ishlovchi xodimlarga kasal kunlar uchun nafaқa qisoblashda oxirgi ikki oylik ish qaқi va ўrtacha oylik mukofat summasi asos қilib olinadi. Қolgan qisob-kitoblar yuқorida keltirilgan tartibda amalga oshiriladi.

**Meqnat ta`tili qaқini qisoblash tartibi.** Korxona xodimlari ish faoliyatining birinchi yili 6 oy ishlaganlaridan so`ng, keyingi yillarda esa meqnat ta`tili grafigi yoki xodimning

arizasiga muvofiқ meqnat ta`tilini olish quқuқiga egadirlar. Meqnat ta`tilini қaysi sanadan boshlab necha kunga berilishi korxona raqbarining buyruғida ko`rsatiladi. Buyruқ asosida meqnat ta`tili qaқi қuyidagi tartibda qisoblanadi.

1.Ishbay ishlovchilar uchun

- oldingi meqnat ta`tilidan keyingi meqnat ta`tiligacha olgan ish qaқi summasi, shuningdek shu davrda olgan mukofatlarining summasi topilib, ushbu summa ishlagan oylar soniga bo`linadi. Topilgan summa o`rtacha bir oylik to`lov summasini bildiradi. Aytaylik, xodimning o`tgan yilda olgan ishbay ish qaқi summasi 360000 so`mni, olgan mukofatlari 120000 so`mni tashkil қilgan, deylik. Unda ushbu xodimga o`rtacha bir oylik to`lov 40000 so`mni ((360000 +120000) /12) tashkil etadi.
- Ўrtacha oylik to`lov summasi oydagi o`rtacha ish kunlari soniga (25,4 kun) bo`linadi. Topilgan summa o`rtacha bir kunlik to`lov summasini bildiradi. Bizning misolimizda ushbu to`lov 1575 so`mni (40000:25,4) tashkil қiladi.
- Ўrtacha bir kunlik to`lov summasi buyruқ bo`yicha berilgan meqnat ta`tili kunlari soniga ko`paytiriladi. Topilgan summa xodimning meqnat ta`tili qaқini bildiradi. Agar xodimga 15 kunlik meqnat ta`tili berilgan bo`lsa, u qolda uning meqnat ta`tili qaқi 23625 so`mni (1575 x 15) tashkil қiladi.

2.Vaқtbay ishlovchilar uchun -xodimning oxirgi oydagi maoshi va o`rtacha bir oylik olgan mukofatlari summasi meqnat ta`tili qaқini qisoblashga asos қilib olinadi. Qisob-kitoblarning қolgan қismi yuқorida keltirilgan tartibga o`xshash tarzda amalga oshiriladi.

Ish qaқining qisoblangan barcha turlari va ularning jami summasi qisob-to`lov қaydnomasida yoki ish qaқi bo`yicha yuritilgan kitobda aloqida ustunchalarda ko`rsatiladi.

Ish qaқidan ushlanmalar. Qisoblangan ish qaқidan turli ushlanmalar қilinadi, ularni ikki guruqga ajratish mumkin:

- **Majburiy ushlanmalar** - bularga daromad soliғi, 2,5 foizlik byudjetdan tashқari pensiya fondiga ushlanma, sud va boshқa organlarning ijro qujjatlari bo`yicha ushlanmalar ( alimentlar, jarimalar va boshқalar), berilgan avans summasi, ortiқcha qisoblangan meqnat ta`tili qaқi, etқazilgan zararlar kiradi.
- **Ixtiyoriy ushlanmalar** – bularga xayriya sifatidagi ushlanmalar, kasaba uyushma va boshқa uyushmalarga a`zolik to`lovlari, jamғarma schyotlariga ushlanmalar, turli

kommunal xizmatlar uchun ushlanmalar va boshқa xodimning o`z arizasiga ko`ra amalga oshiriladigan boshқa ushlanmalar kiradi.

Ish qaқidan ushlanmalarning barcha turlari va ularning jami summasi qisob-to`lov қaydnomasida yoki ish qaқi bo`yicha yuritilgan kitobda aloqida ustunchalarda ko`rsatiladi. Meqnat Kodeksiga muvofiқ (164-modda) xodimning ish qaқidan ushlanmalarning jami miқdori qisoblangan ish qaқining 50 foizidan oshib ketmasligi lozim.

Qisob-to`lov қaydnomasida yoki ish qaқi bo`yicha yuritilgan kitobda qisobot davri boshidagi қarz, shuningdek qisoblangan jami ish qaқi va jami ish qaқidan ushlanmalar asosida qar bir xodim bo`yicha qisobot davrining oxiridagi қarz, ya`ni korxonaning xodimga bo`lgan yoki xodimning korxona oldidagi қarzi, aniқlanadi.

Ish qaқini berish tizimlari. Xodimlarga ish qaқini berishning ikkita tizimi mavjud:

• **Avansli tizim** – ushbu tizim asosan vaқtbay ishlovchi xodimlar uchun қo`llaniladi. Unga muvofiқ to`liқ ishlagan xodimlarga qisobot oyning birinchi yarimi uchun belgilangan ish qaқining 50 foizigacha avans beriladi. Avans kassadan to`lov қaydnomalariga asosan beriladi.

• **Avanssiz tizim** –ushbu tizimda ish qaқi bo`yicha korxonaning қarzi faқat qisobot oyi tugagandan so`ng to`lov қaydnomalariga asosan beriladi.

Bankdan ish qaқi uchun olingan pul mablaғlari kassadan olingan kundan boshlab uch kun ichida tarқatiladi. Ushbu muddatda olinmagan ish qaқi **deponentlangan ish qaқi** deb ataladi, u aloqida қaydnomaga ko`chirilib yoziladi va bankga topshiriladi. Deponentlangan ish qaқlari xodimlarning talabiga ko`ra bankdan darqol olib kelinishi va tarқatilishi lozim.

**Ish qaқi bo`yicha majburiyatlarning sintetik va analitik qisobi.** 21- son BQMS ga muvofiқ ish qaқi bo`yicha majburiyatlarning sintetik qisobi 6710 “Xodimlar bilan meqnatga qaқ to`lash bo`yicha qisob-kitoblar” va 6720 “Deponentlangan ish qaқi” schyotlarida yuritiladi. Ushbu passiv schyotlarning қoldiқi kredit tarafida bo`lib, u korxonaning o`z xodimlari oldidagi қarzini ko`rsatadi. Schyotning kredit tarafida ish qaқining barcha turlarini qisoblanishi, debet tarafida esa ish qaқidan ushlanmalarning barcha turlari, shunigdek ish qaқi bo`yicha қarzning uzilishi қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

Tar-tib raқami	Operatsiyaning mazmuni	Debet schet	Kredit schet	YOzuvga asos bo`luvchi qujjat
1.	Ish qaқini qisoblanishi: -Asosiy ishlab chiқarish xodimlariga -YOrdamchi ishlab chiқarish	2010	6710	Qisob-to`lov қaydnomalari, Buyruқlar,

	xodimlariga -Umumxo`jalik ishlari xodimlariga -YOrdamchi xo`jaliklar xodimlariga -Boshқaruv xodimlariga -Sotishga doir xodimlarga -Kapital қurilishga doir xodimlarga -Asosiy vositalarni tugatish uchun -Moddiy yordamlar, qisoblangan kompensatsiyalarga -Kasal kunlar uchun qisoblangan nafaқa summasiga -Qisoblangan dividend summasiga -Deponentlangan ish qaқiga	2310 2510 2710 9420 9410 0810 9210 9430 6520 8710 6710	6720	naryadlar, qisobotlar, tabel, kasallik varaқalari va boshқa qujjatlar

2.	Ish qaқidan ushlanmalar: -Daromad soliғi -2,5% lik pensiya fondiga ushlanma -Alimentlar va jarimalar -Olingan avans -Kasaba va boshқa uyushmalarga to`lovlar -Jamғarma schyotlarga va boshқa xizmatlar uchun ushlanmalar -Kreditga sotilgan tovarlar uchun ushlanmalar -Olingan қarzlar uchun ushlanmalar -Kursatilgan zararlar uchun ushlanmalar -Sotilgan tovarlar uchun ushlanmalar -Sotilgan tayyor maqsulotlar uchun ushlanmalar -Sotilgan boshқa aktivlar uchun ushlanmalar -Ko`rsatilgan xizmatlar, bajarilgan	6710	6410 6520 6890 4210 6890 6890 4710 4720 4730 9020 9010 9210- 9220	Qisob-to`lov қaydnomalari, buyruқlar, ijro qujjatlari va boshқa qujjatlar

	ishlar uchun ushlanmalar -Xizmat safariga berilgan avanslarning ortiқcha summalari ushlanganda -Boshқa turli maқsadlarda berilgan to`lovlar ushlanganda		9030 4420 4230-4290	
3.	Ish qaқini berilishi	6710-6720	5010	To`lov қaydnomalari, kassa chiқim orderlari

Ish qaқi bo`yicha majburiyatlarning analitik qisobi xodimlar bo`yicha olib boriladi.

2. Ijtimoiy suғurta va davlatning maқsadli fondlariga ajratmalar bo`yicha majburiyatlarning qisobi

Korxonalarning suғurta va byudjetdan tashқari maқsadli fondlarga ajratmalar bo`yicha majburiyatlarining qisobi 6510 “Suғurta bo`yicha to`lovlar” va 6520 “Davlatning maқsadli fondlariga to`lovlar” schyotlarida olib boriladi. Ushbu passiv schyotlarning kreditida majburiyatlarning қoldiғi va qisoblash natijasida ularning ko`payishi, debetida esa ushbu mablaғlarning maқsadli belgilangan tartiblarga ko`ra ishlatilishi va tegishli organlarga o`tқazib berilishi қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi.

Tar-tib raқami	Operatsiyaning mazmuni	Debet schet	Kredit schet	YOzuvga asos bo`luvchi qujjat
1.	Suғurta organlariga qisoblanganda va ushlanganda: -Korxonaning xodimlari va mol-mulkini suғurtasi uchun -Ish qaқidan ushlanganda	2010, 9430 6710	6510	Suғurta shartnomasi, qisob-to`lov қaydnomasi
2.	Pensiya fondiga ajratma va ushlanmalar -Ish qaқi fondidan 31,6% ajratma	2010, 2310, 2510,		Maxsus qisob-kitoblar

	-Ish qaқidan 2,5% lik ushlanma -Sof tushumdan 0,7% lik ushlanma - xizmatlar uchun ushlanmalar	9410, 9420 6710 9430		
3.	Yo`l fondiga ajratmalar (sof tushumdan 1,5 %lik, tovarooborotdan 1% lik va boshқalar)	9430	6520	Maxsus qisob-kitoblar
4.	Ish bilan fandlik fondiga ish qaқi fondidan 0,9% lik ajratma	2010, 2310, 2510, 9410, 9420 va boshқa	6520	Maxsus qisob-kitoblar

5.	Kasaba ubshmalar kengashiga ish qaқi fondidan 0,5 % lik ajratma	2010, 2310, 2510, 9410, 9420 va boshқa lar	6520	Maxsus qisob-kitoblar
6.	Suғurta va maқsadli to`lovlar bo`yicha majburiyatlarni kamayishi: -nafaқa uchun ishlatilganda -yo`қotishlar қoplanganda       -o`tқazilgan avansga -bankdan o`tқazilganda	 6520 6510	 6710 1010- 1090, 2810, 2910- 2990 va boshқa- lar 6510- 6520 5110	Bank qujjatlari, qisob-to`lov қaydnomalari, dalolatnoma-lar va boshқa qujjatlar

Suғurta va maқşadli fondlarga majburiyatlarning analitik qisobi ushbu to`lovlarning turlari bo`yicha olib boriladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Қuyidagilarning қaysi biri asosiy ish qaқiga kirmaydi?

a) Maosh
b) Unvon uchun to`lov
v) Moddiy yordam
g) Bayram kuni ishlaganlik uchun to`lov

2. Omonat kassaga o`tқazilgan pul

a) Majburiy ushlanma
b) Ixtiyoriy ushlanma
v) Majburiy –ixtiyoriy ushlanma
g) Qech қaysi emas

3. Xodimning staji 9 yil, bolalarining soni –4 ta bo`lsa, kasallik nafaқasi foizi қancha miқdorda belgilanadi?

a) 60% miқdorida
b) 100 % miқdorida
v) 80 % miқdorida
g) 0 % miқdorida

4. Ish qaқi tarқatiladi

a) Kirim kassa asosida
b) Kassa kitobi asosida
v) Қaydnoma asosida
g) To`ғri javob yo`қ.

5. Davlatning maқşadli fondlariga ko`p o`tқazilgan summa

a) Majburiyat qisoblanadi
b) Debitorlik қarz qisoblanadi

v) Qisobot davri qarajati qisoblanadi

g) Kelgusi davr xarajati qisoblanadi

6. Ish qaқi bo`yicha berilgan bўnak

a) Ushlanmaydi

b) Majburiy ushlanmalarga kiradi

v) Ixtiyoriy ushlanmalarga kiradi

g) Qisoblangan ish qaқiga қo`shiladi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi тўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Ўzbekiston Respublikasining Soliқ Kodeksi. 1997 yil 24 aprelda қabul қilingan (keyingi ўzgartirishlar va қўshimchalar bilan).*
3. *Ishlab chiқarilgan va sotilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bўyicha қўshilgan қiymat soliғini qisoblash va тўlash тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 29 aprelda rўyxatga olingan, № 1238.*
4. *Jismoniy shaxslar daromadidan soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga тўlash tartibi тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 14 martda rўyxatga olingan, № 1110.*
5. *Maqalliy soliқlar va yiғimlarni ғisoblash va тўlash tartibi тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 8 aprelda rўyxatga olingan, № 1120.*
6. *Byudjetdan tashқari Pensiya jamғarmasiga davlat ijtimoiy suғurtasi bўyicha majburiy badallar va ajratmalarni qisoblash va тўlash tartibi тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2001 yil 16 martda rўyxatga olingan, № 1018.*
7. *Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi қoshidagi respublika yўl fondining daromadlarini shakllantirish va mablaғlarni sarflash tartibi тўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2003 yil 21 avgustdagi 361- son қarori bilan tasdiқlangan.*

8. *BXMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
9. *YUridik shaxslar tomonidan kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari.Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 17 dekabrda rўyxatdan ўtgan, №565.*
10. *Ўzbekiston Respublikasida nақd pulsiz qisob –kitoblar tўғrisida Nizom. Ўz..R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1122.*
11. *Vақtinchalik meqnatga layoқatsizlik bўyicha nafaқalar tўlash me`yorlarini takomillashtirish tўғrisida. Ўz.R. VM ning 2002 yil 28 fevraldagi 71-son қarori bilan tasdiқlangan*
12. *Meqnatga layoқatsizlik varaқalari va ma`lumotnomalarini berish tўғrisida Yўriқnoma. Ўz. R. Adliya Vazirligi tomonidan 2000 yil 19 yanvarda rўyxatga olingan, № 873*
13. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
14. *Bobojonov O. Moliyaviy qisob. T., «SHarқ», 2000.*
15. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
16. *Zavalishina I.A. Praktika nalogooblojeniya. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
17. *Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
18. *Xasanov N.X., Xaydarov SH.U, YUgay L.P. Korxonalarda ish qaқi. «Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, Toshkent, 2003.*
19. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
20. *Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

Ma`ruza 14. SOLIҚ TO`LOVLARI VA BOSHҚA TURDAGI MAJBURIYATLARNING QISOBI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1..Soliқ to`lovlari bo`yicha majburiyatlarning qisobi
2. Boshқa turdagi majburiyatlarning qisobi

1.Soliқ to`lovlari bo`yicha majburiyatlarning qisobi

Xo`jalik yurituvchi sub`ektlarning byudjetga to`lovlari bo`lib asosan soliқlar va yiғimlar qisoblanadi. Ўzbekiston Respublikasida soliқ va yiғimlarni qisoblash va to`lash tartiblari Soliқ Kodeksi va qar bir soliқ to`lovlari bo`yicha tasdiқlangan yo`riқnomalarda o`z aksini topgan.

Buxgalteriya qisobi nuқtai nazaridan barcha soliқ to`lovlarini to`rtta guruqga ajratish mumkin:

- Korxonalarning oborotidan olinadigan soliқlar – ularga aktsiz soliғi, ҚҚS va eksport bo`yicha bojxona to`lovlari kiradi.
- Korxonalarning boshқa operatsion xarajatlariga kiritiladigan soliқlar –ularga mol-mulk soliғi, er soliғi, ekologiya soliғi, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliқ, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliқ kiradi.
- Korxonalarning daromadi (foydasi) dan olinadigan soliқlar – ularga daromad (foyda) soliғi, yalpi tushumdan yagona soliқ,, yagona er soliғi, infrastrukturani rivojlantirish soliғi kiradi.
- Jismoniy shaxslar daromadlaridan ushlanadigan soliқ.

21- son BQMS ga muvofiқ byudjetga soliқ to`lovlari bo`yicha majburiyatlarning qisob-kitoblari 6410 “Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)” schyotida qisobga olinadi. Korxonalar o`zlarining ishchi schyotlar rejasida qar bir soliқ turiga aloqida schyotlarni, masalan, 6411 “ Byudjetga ҚҚS bo`yicha қarz”, 6412 “Byudjetga aktsiz bo`yicha қarz” va shu kabi boshқa schyotlarni, ochishlari mumkin. Ushbu passiv schyotlarning kreditida soliқ to`lovlari bo`yicha byudjet oldidagi majburiyatlarning vujudga kelishi, ularning ko`payishi va oxirgi қoldiқlari, debetida esa byudjetga to`lovlarni kamaytirilishi va o`tқazib berilishi aks ettiriladi. Soliқlar bo`yicha majburiyatlar ular bo`yicha tuzilgan qisob-kitoblarga asosan qisoblanadi va қuyidagicha aks ettiriladi:

- Aktsiz soliғi, ҚҚS va eksport bo`yicha bojxona boji summasiga

Debet 4010,4020,4110,4120,4210,5010

Kredit 6410 (soliқ turlari bo`yicha mos schyotlar)

- Mol-mulk soliғi, er soliғi, ekologiya soliғi, er osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliқ, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliқlar summasiga

Debet 9430 “Boshқa operatsion xarajatlar”

Kredit 6410 (soliқ turlari bo`yicha mos schyotlar)

- Daromad (foyda) soliғi, yalpi tushum (yalpi daromad)dan yagona soliқ, yagona er soliғi, yalpi daromaddan soliқ, infrastrukturani rivojlantirish soliғi summalariga

Debet 9810 “Daromad(foyda) soliғi bo`yicha xarajatlar”, **9820** “Foydadan boshқa soliқlar va yiғimlar bo`yicha xarajatlar”

Kredit 6410 (soliқ turlari bo`yicha mos schyotlar)

Soliқ to`lovlari oldin o`tқazib berilgan bўnak summalariga, shuningdek boshқa yuridik shaxslarga aktivlar, ishlar va xizmatlarni olishda to`langan ҚҚS summasiga kamaytiriladi. Bunday kamaytirishlar buxgalteriya qisobida қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6410 “Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)”

Kredit 4410 “ Byudjetga soliқlar va yiғimlar bo`yicha avans to`lovlari” (turlari bo`yicha).

Avans to`lovlaridan keyingi қolgan majburiyatlar summalari byudjetga belgilangan muddatlarda o`tқazib berilishi kerak. Ўtқazilgan majburiyatlarga қuyidagi yozuvlar қilinadi:

Debet 6410 “Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)”

Kredit 5010,5110,5210,5510,5530,5890 (pul mablaғlari schyotlari)

Agar byudjet oldidagi majburiyatlar bank kreditlari va olingan қarzlar evaziga uzilsa, u qolda:

Debet 6410 “Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)”

Kredit 6810,6820 (kredit va қarzlar schyotlari)

Korxonalarga o`z xodimlarini daromadlaridan soliқlarni qisoblash va byudjetga o`tқazib berish bo`yicha qam majburiyatlar yuklatilgan. Xodimlar daromadlaridan olinadigan daromad soliғi maxsus tasdiқlangan shkala bo`yicha qisoblanadi va byudjetga o`tқazib beriladi. Ish qaқidan ushlab қolingan daromad soliғi qisobda қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6710 “ Xodimlar bilan ish qaқi bo`yicha qisob-kitoblar”

Kredit 6410 “Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)”

2. Boshқa turdagi majburiyatlarning qisobi

Korxonalarning boshқa turdagi majburiyatlarining qisobi 21- son BQMS ga muvofiқ қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

• **6610 “To`lanadigan dividendlar”** – ushbu passiv schyotda korxonaning aktsionerlari va ta`sischilariga qisoblangan dividendlar bo`yicha majburiyatlarining qolati va qarakati qisobga olinadi. Schyotning kreditida dividendlarni qisoblanishi (8710 “ Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zariri) “ schyotining debeti bilan korrespondentsiyalashgan qolda), debetida esa dividendlarni berilishi (pul mablaғlari schyotlari bilan korrespondentsiyalangan qolda) aks ettiriladi. Dividendlarga doir majburiyatlarning analitik qisobi qar bir aktsioner yoki ta`sischi bo`yicha yuritiladi.

• **6620 “ CHiқib ketgan ta`sischilarga ularning qissasi bo`yicha қarz”** – ushbu passiv schyotda korxonaning ta`sischilar safidan chiқib ketgan ta`sischilariga kiritgan ulushini қaytarib berish bo`yicha majburiyatlarining qolati va qarakati qisobga olinadi. Schyotning kreditida va 8330 “ Pay va badallar “ schyotining debetida safdan chiқib ketgan ta`sischiga bo`lgan қarz, debetida esa ushbu қarzni uzilishi (pul mablaғlari va boshқa aktivlarni qisobga olishga mo`ljallangan schyotlar bilan korrespondentsiyalangan qolda) aks ettiriladi. Taqsischilarga қarzlarga doir majburiyatlarning analitik qisobi qar bir ta`sischi bo`yicha yuritiladi.

• **6910 “To`lanadigan қisқa muddatli ijara”-** ushbu passiv schyotning kreditida қisқa muddatga olingan ijara uchun қarzlarning qisoblanishi, debetida esa ushbu қarzni uzilishi aks ettiriladi. Ijaraga olingan mulkni foydalanish maқsadiga қarab qisoblangan ijara qaқiga ishlab chiқarish qarajatlari schyotlari (2010,2310,2510) yoki davr xarajatlari

schyotlari debetlanadi (9410,9420). Ijara bo`yicha қarzlar uzilganda pul mablaғlari schyotlari ( 5010,5110,5210 va boshқalar ) kreditlanadi. Ushbu schyotning analitik qisobi qar bir ijaraga beruvchi bo`yicha yuritiladi.

• **6920 "To`lanadigan foizlar"** –ushbu passiv schyotning kreditida olingan kreditlar , berilgan veksellar bo`yicha foizlarni qisoblanishi, debetida esa ushbu foizlarni kreditorlarga o`tқazib berilishi aks ettiriladi. Qisoblangan foizlar summasiga 9610 "Foizlar ko`rinishidagi qarajatlar" schyoti debetlanadi, қarzlar o`tқazib berilganda pul mablaғlari schyotlari kreditlanadi (5010,5110 va boshқalar). Ushbu schyotning analitik qisobi qar bir kreditor bo`yicha yuritiladi.

• **6930 "Royalti bo`yicha қarz"-**ushbu passiv schyot 6920 "To`lanadigan foizlar" schyotiga to`liқ o`xshash tarzda yuritiladi, faқat o`zgalarning nomoddiy aktivlaridan vaқtinchalik foydalanganlik uchun.

• **6940 "Kafolatlar bo`yicha қarz"-** ushbu passiv schyot o`z tovarlarini, ish qizmatlarini ma`lum muddatlargacha kafolatlangan qolda sotuvchi korxonalarda қo`llaniladi. Uning kreditida kafolatlar bo`yicha majburiyatlarning vujudga kelishi, debetida esa ushbu majburiyatlarning uzilishi aks ettiriladi.

• **6950 " Uzoқ muddatli majburiyatlar –joriy қismi"** – ushbu passiv schyotning kreditida uzoқ muddatga olingan bank kreditlari va boshқa қarzlarning kelgusi joriy yilga tegishli қismi bo`yicha majburiyatlarning summalari, debetida esa bu majburiyatlarning uzilishi aks ettiriladi. Majburiyatlarning joriy қismi ushbu schyotga 7810 "Uzoқ muddatli bank kreditlari" va 7820 " Uқoқ muddatli қarzlar" schyotlarining debetidan qisobot yilning oxirida o`tқaziladi. Joriy majburiyatlarning uzilishi pul mablaғlari schyotlarining(5010,5110 va boshқalar) kreditida aks ettiriladi.

• **6960 "Da`volar bo`yicha to`lovlar"** –ushbu passiv schyotning kreditida xaridor va buyurtmachilar tomonidan bildirilgan da`volar bo`yicha majburiyatlarning vujudga kelishi (xaroajatlar schyotlarining debeti bo`yicha korrespondentsiyalangan qolda), debetida esa ularning қondirilishi yoki bekor қilinishi (pul mablaғlari va xarajatlar schyotlarining krediti bo`yoicha korrespondentsiyalangan qolda) aks ettiriladi.

• **6970 "Qisobdor shaxslarga қarz"** – ushbu passiv schyotning kreditida qisobdor shaxslar oldida majburiyatlarni vujudga kelishi, debetida esa ushbu majburiyatlarning yopilishi aks ettiriladi. Qisobdor shaxslar oldidagi majburiyatlarni vujudga kelishi xarajatlar schyotlarining (2010,2310,2510,9420 va boshқalar) debetida, ularni yopilishi esa pul mablaғlari schyotlarining (5010) kreditida aks ettiriladi. Ushbu schyotning analitik qisobi qar bir qisobdor shaxs bo`yicha olib boriladi.

• **6990 "Boshқa majburiyatlar"** – ushbu passiv schyotning kreditida korxonaning turli boshқa kreditor bo`lgan yuridik va jismoniy shaxslar oldidagi majburiyatlari, masalan xodimlar ish qaқidan ushlangan alimentlar va boshқa to`lovlar, turli xizmatlar

uchun qisoblangan majburiyatlari, debetida esa ushbu majburiyatlarning uzilishi aks ettiriladi. Majburiyatlarning vujudga kelishi xarajatlar schyotlarining (2010,2310,2510,9410,9420), shuningdek ish qaқi schyotining (6710) va boshқa schyotlarning debetida, uzilishi esa pul mablaғlari schyotlarining (5010,5110 va boshқalar) kreditida qisobga olinadi. Ushbu schyotning analitik qisobi qar bir kreditor bo`yicha yuritiladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Majburiyatlar - bu

a) Korxonaning xususiy kapitali
b) Korxonaning қarzlari
v) Olinadigan schyotlar
g) Korxonaning foydasi

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Majburiyatlar milliy valyutada boshlanғich қiymatda qisobga olinadi
b) Majburiyatlar chet el valyutasida qisobga olinadi
v) Majburiyatlar milliy valyutada sof қiymatda balansda aks ettiriladi
g) Majburiyatlar qoqlagan valyutada qisobga olinadi

3.Қuyidagilarning қaysi biri sotishdan olingan daromaddan olinadigan soliқ majburiyatlarini ifodalaydi?

a) Debet 1010 Kredit 6410
b) Debet 4010 Kredit 6410
v) Debet 9010 Kredit 6410
g) Debet 9110 Kredit 6410

4.Қuyidagilarni қaysi biri korxona uchun kreditor bo`lishi mumkin emas?

a) Xaridorlar
b) Xodimlar
v) Ta`sischi bo`lishga xoxish bildirgan shaxs
g) Auditorlik tashkiloti

5. Valyuta kurslaridagi salbiy farқlar?

a) Majburiyatlarni kamaytiradi
b) Majburiyatlarga ta`sir қilmaydi

v) Majburiyatlarni ko`paytiradi

g) Majburiyatlarni ko`paytirmaydi

6.To`lanadigan foizlar va dividendlarlar bo`yicha majburiyatlar

a) korxona xarajati qisoblanadi

b) korxona daromadiga olib boriladi

v) shubqali қarz qisoblanadi

g) kelgusi yil xarajati qisoblanadi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi тўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Ўzbekiston Respublikasining Soliқ Kodeksi. 1997 yil 24 aprelda қabul қilingan (keyingi ўzgartirishlar va қўshimchalar bilan).*
3. *Ishlab chiқarilgan va sotilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bўyicha қўshilgan қiymat soliғini qisoblash va тўlash тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 29 aprelda rўyxatga olingan, № 1238.*
4. *Ўzbekiston Respublikasi territoriyasiga import қilingan tovarlarga nisbatan қўshilgan қiymat soliғini qisoblash va тўlash тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1124.*
5. *Ўzbekiston Respublikasi territoriyasiga import қilingan ish va xizmatlarga nisbatan қўshilgan қiymat soliғini qisoblash va byudjetga тўlash тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1123.*
6. *YUridik shaxslar daromadidan (foydasidan) soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga тўlash tartibi тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 13 martda rўyxatga olingan, № 1109.*
7. *Ўzbekiston Respublikasida xorijiy yuridik shaxslarni daromadlari (foydasini) soliқga tortish tartibi тўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 8 oktyabrda rўyxatga olingan, № 498.*
8. *Soliқga tortishning ixchamlashtirilgan tizimini қўllash Tartibi. Ўz.R. VM ning 1998 yil 15 apreldagi 159 –son қarori bilan tasdiқlangan.*
9. *Savdo va umumiy ovқatlanish korxonalari yalpi daromadidan soliқni qisoblash va тўlash tartibi тўғrisida Nizom. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 21 iyulda rўyxatga olingan, № 1260.*

10. *Jismoniy shaxslar daromadidan soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 14 martda rўyxatga olingan, № 1110.*
11. *YUridik shaxslar mol-mulkiga soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 11 martda rўyxatga olingan, № 1107.*
12. *Suv resurslaridan foydalanish uchun soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 2 fevralda rўyxatga olingan, № 1097.*
13. *Maqalliy soliқlar va yiғimlarni ғisoblash va tўlash tartibi tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 8 aprelda rўyxatga olingan, № 1120.*
14. *Byudjetdan tashқari Pensiya jamғarmasiga davlat ijtimoiy suғurtasi bўyicha majburiy badallar va ajratmalarni qisoblash va tўlash tartibi tўғrisida Yўriқnoma. Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 2001 yil 16 martda rўyxatga olingan, № 1018.*
15. *Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi қoshidagi respublika yўl fondining daromadlarini shakllantirish va mablaғlarni sarflash tartibi tўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2003 yil 21 avgustdagi 361- son қarori bilan tasdiқlangan.*
16. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
17. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
18. *BXMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
19. *BXMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
20. *YUridik shaxslar tomonidan kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari.Ўz.R. Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 17 dekabrda rўyxatdan ўtgan, №565.*
21. *Ўzbekiston Respublikasida naқd pulsiz qisob –kitoblar tўғrisida Nizom. Ўz..R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 15 aprelda rўyxatga olingan, № 1122.*
22. *Vaқtinchalik meqnatga layoқatsizlik bўyicha nafaқalar tўlash me`yorlarini takomillashtirish tўғrisida. Ўz.R. VM ning 2002 yil 28 fevraldagi 71-son қarori bilan tasdiқlangan*
23. *Meqnatga layoқatsizlik varaқalari va ma`lumotnomalarini berish tўғrisida Yўriқnoma. Ўz. R. Adliya Vazirligi tomonidan 2000 yil 19 yanvarda rўyxatga olingan, № 873*

24. Ўzbekiston Respublikasi qududida xizmat safarlari tўғrisida Yўriқnoma. Ўz. R. Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 29 avgustda rўyxatga olingan, № 1268

25. YUridik shaxslarga byudjetga soliқlar, bojlar va majburiy tўlovlar bўyicha berilgan imtiyozlarni rasmiylashtirish va buxgalteriya qisobida aks ettirish tartibi tўғrisida Nizom. Ўz. R. Adliya Vazirligi tomonidan 2002 yil 25 iyunda rўyxatga olingan, № 1155.

26. Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.

27. Bobojonov O. Moliyaviy qisob. T., «SHarқ», 2000.

28. Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.

29. Zavalishina I.A. Praktika nalogooblojeniya. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.

30. Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.

31. Xasanov N.X., Xaydarov SH.U, YUgay L.P. Korxonalarda ish qaқi. «Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, Toshkent, 2003.

32. Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999

33. Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.

Ma`ruza 15. XUSUSIY KAPITAL NING QISOBI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Ustav kapitalining qisobi

2.Қo`shilgan va rezerv kapitalining qisobi

3..Maқsadli tushumlarning qisobi

4..Kelgusi xarajatlar va to`lovlar uchun rezervning qisobi

1.Ustav kapitalining qisobi

Korxonalar xususiy kapitalining muqim turi bo`lib ustav kapitali qisoblanadi.

Ustav kapitali deganda korxonaning ta`sischilari tomonidan unga kiritiladigan mablaғlar majmuasi, shuningdek chiқarilgan aktsiyalarning nomimal қiymatidagi summalarining yiғindisi tushuniladi. Ustav kapitalining xususiyatlariga қuyidagilar kiradi:

• Ustav kapitalining miқdori korxona ustavi va ta`sis shartnomasiga muvofiқ belgilanadi va nisbatan doimiy xarakterga ega bo`ladi. Uning birlamchi miқdorini o`zgarishi faқat korxona ustavini davlat қaydnomasidan қayta o`tқazish yo`li bilan amalga oshiriladi;

• Ustav kapitalini qaқiқatda shakllantirish vaқt bo`yicha chegeralanadi. Ўzbekiston Respublikasi қonunlariga muvofiқ korxonalar ustav kapitalini shakllantirishning oxirgi muddati bo`lib ta`sis etilgan sanadan boshlab bir tavқim yil qisoblanadi. Ushbu muddatda o`z ustav kapitalini shakllantirmagan korxonalar yuridik statusini yo`қotadi va tugatiladi.

• Ustav kapitali korxonalarning tashkiliy-quқuқiy shakllariga va mulk shakllariga boғliқdir. Davlat korxonalarida ustav kapitali unga davlat tomonidan birkitilgan mulklar majmuasidan tashkil topadi. Xususiy va kollektiv o`rtoқchilik mulklari asosida tashkil etilgan korxonalarda ustav kapitali ta`sischilarning pay va badallaridan iborat bo`ladi. Aktsionerlik jamiyatlarida ustav kapitali chiқarilgan oddiy va imtiyozli aktsiyalarning nominal қiymatidagi summalarining yiғindisidan tashkil topadi.

• Ustav kapitaliga ta`sischilarning qissalari uzoқ va қisқa muddatli aktivlar bilan, ya`ni asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, kapital va moliyaviy investitsiyalar, tovar-moddiy boyliklar va pul mablaғlari bilan , kiritilishi mumkin.

• Ta`sischilarning ustav kapitalidagi qissalari korxonaning sof foydasini qissali usulda taқsimlashga, aktsiyalarning soni esa sof foydani ularning qar biriga mos ravishda taқsimlashga asos bo`lib qisoblanadi. Davlat korxonalarida sof foyda taқsimlanmaydi va ustav kapitalining miқdorini oshirishga yo`naltiriladi.

Ustav kapitali bo`yicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalari bo`lib қuyidagilar qisoblanadi:

• Ustav kapitalini korxonalarning ta`sis etilgan kuniga aks ettirish;

• Ta`sischilar tomonidan o`z ulushlarini belgilangan muddatlarda kiritilishi ustidan nazorat o`rnatish;

• Ustav kapitalidagi o`zgarishlarni o`z vaқtida va to`ғri qisobga olish;

• CHet el investorlari tomonidan chet el valyutasida kiritilgan mablaғlar bo`yicha valyuta kurslari o`rtasidagi farқlarni to`ғri qisobga olish;

• Ta`sischilar bilan olinadigan dividendlar va ularning qissalari bo`yicha qisob-kitoblarni to`ғri olib borish;

• Ustav kapitaliga doir ma`lumotlarni moliyaviy qisobotlarda to`ғri aks ettirish va boshқalar.

21- son BQMS ga muvofiқ ustav kapitalining qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

• 8300 « Ustav kapitali» – *davlat korxonalarida;*

• **8310** «Oddiy aktsiyalar», **8320** «Imtiyozli aktsiyalar» –*aktsionerlik jamiyatlarida*

• **8330** «Pay va badallar» – *xususiy va kollektiv o`rtoқchilik korxonalarida (xususiy savdo va ishlab chiқarish korxonalarida, ma`suliyati cheklangan jamiyatlarda, қo`shma korxonalarda, xorijiy korxonalarda, sho``ba korxonalarida, қaram xo`jalik jamiyatlarida).*

Ushbu schyotlarning barchasi passiv schyotlar bo`lib, ularning kreditida ustav kapitalini vujudga kelishi va ko`payishi, debetida esa uning kamayishi aks ettiriladi.

Ustav kapitali korxona ta`sis etilgan sanada, ya`ni davlat ro`yxatidan o`tgan sanada, vujudga keladi va u buxgalteriya qisobida қuyidagi yozuv bilan aks ettiriladi:

Debet 4610 « Ta`sischilarning ustav kapitaliga qissalari bo`yicha қarzi»

Kredit 8300 «Ustav kapitali», 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar», 8330 «Pay va badallar».

Davlat korxonalari asosida tashkil қilingan aktsionerlik jamiyatlarida oldingi mavjud ustav kapitali va yangi ustav kapitali o`rtasidagi farқ gudvil deb atalib, nomoddiy aktiv sifatida qisobga olinadi va қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 0480 “Gudvil”

Kredit 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar»

Keyingi davrlarda korxonalarning ustav kapitalini ko`payishi ta`sischilar safini kengayishi yoki oldingi ta`sischilarning qissalarini oshirilishi, aktsionerlik jamiyatlarida esa yangi aktsiyalarning chiқarilishi yoki oldingi aktsiyalarning nominal қiymati oshirilishi evaziga yuz beradi. Ustav kapitalining bunday yo`llar bilan ko`payishi qam yuқorida keltirilgan birinchi yozuv bilan qisobga olinadi. Davlat korxonalarida ustav kapitalini qisobot yilning sof foydasi evaziga ko`payishi қuyidagi yozuv bilan aks ettiriladi:

Debet 8710 “Qisobot yilning taқsimlanmagan foydasi(қoplanmagan zarari)”

Kredit 8300 «Ustav kapitali»

Ustav kapitalining kamayishi o`rtoқchilik jamiyatlarida ta`sischilarning qissalarini kamaytirilishi yoki ularni ta`sischilar safidan chiқarilishi, aktsionerlik jamiyatlarida esa mavjud aktsiyalarning nominal қiymatini kamaytirilishi yoki aktsiyalar sonini kamayishi evaziga yuz beradi. Davlat korxonalarida ustav kapitali summasi qisobot yilning қoplanmay қolingan zararlariga kamayadi.

Ustav kapitalini kamayishi qisobda қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

• Ta`sischilarning qissalari kamaytirilganda yoki ayrim ta`sischilar o`z qissalari bilan ta`sischilar қatoridan chiқib ketganda:

Debet 8330 «Pay va badallar».

Kredit 6620 «CHiқib ketgan ta`sischilarga ularning qissalari bo`yicha қarz»

- Aktsiyalarning nominal қiymati pasaytirilganda yoki aktsiyalar soni kamaytirilganda:

Debet 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar»

Kredit 6620 «CHиқib ketgan ta`sischilarga ularning qissalari bo`yicha қarz»

- Davlat korxonalarida qisobot yilning zararlari қoplanganda

Debet 8300 «Ustav kapitali»

Kredit 8710 «“Qisobot yilning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)”

Ustav kapitalining analitik qisobi korxona ta`sischilar va aktsionerlari bo`yicha yuritiladi.

Aktsionerlik jamiyatlari va aktsiya chiқargan ma`suliyati cheklangan jamiyatlar o`zlarining xususiy aktsiyalarini қayta sotish yoki ularni bekor қilish uchun қayta sotib olishlari mumkin. Sotib olingan bunday xususiy aktsiyalarning qisobi 8610 «Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar» schyotlarida yuritiladi. Ushbu schyotlar mos ravishdagi 8310 «Oddiy aktsiyalar» va 8320 «Imtiyozli aktsiyalar» schyotlariga kontrpassiv schyotlar bo`lib qisoblanadi, ya`ni ushbu schyotlarning summalari balansda aloqida қatorda oldiga manfiy (-) belgini қo`yish yoki қizil rang bilan yozish orқali aks ettiriladi. Demak, xususiy kapitalning balans қiymatini topishda qamma vaқt sotib olingan xususiy aktsiyalarning қiymati, agar ular mavjud bo`lsa, chegirib tashlanadi.

Sotib olingan xususiy aktsiyalar sotib olish vaқtida sotib olingan қiymatida қuyidagicha aks ettiriladi:

Debet 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

Kredit 5010 «Kassa», 5110 «Qisob-kitob schyoti» 6620 «CHиқib ketgan ta`sischilarga ularning qissasi bo`yicha қarz»

Keyingi davrlarda sotib olingan aktsiyalar қayta sotilishi yoki bekor қilinishi mumkin. Sotib olish қiymatidan yuқori қiymatga қayta sotilgan aktsiyalarga қuyidagi yozuvlar қilinadi:

- Sotib olish қiymatiga

Debet 5010 «Kassa», 5110 «Qisob-kitob schyoti»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

- Sotib olish қiymatidan ortiқ қismiga

Debet 5010 «Kassa», 5110 «Qisob-kitob schyoti»

Kredit 9590 « Moliyaviy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar»

Sotib olish қiymatidan past қiymatga қayta sotilgan aktsiyalarga қuyidagi yozuvlar қilinadi:

- Sotib olish қiymatiga

Debet 5010 «Kassa», 5110 «Qisob-kitob schyoti»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

- Sotib olish қiymatidan past қismiga

Debet 9690 «Moliyaviy faoliyat bo`yicha boshқa xarajatlar»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

Nominal қiymatidan yuқori қiymatga sotib olingan aktsiyalar bekor қilinganda қuyidagi yozuvlar қilinadi:

- *Sotib olish қiymatiga*

Debet 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

- *Sotib olish қiymatidan ortiқ қismiga*

Debet 9690 «Moliyaviy faoliyat bo`yicha xarajatlar», 8410 «Emission daromad»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar».

Sotib olish қiymatidan past қiymatga қayta sotib olingan aktsiyalar bekor қilinganda қuyidagi yozuvlar қilinadi:

- *Sotib olish қiymatiga*

Debet 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar»

Kredit 8610 « Sotib olingan xususiy oddiy aktsiyalar» va 8620 «Sotib olingan xususiy imtiyozli aktsiyalar»

- *Sotib olish қiymatidan past қismiga*

Debet 8310 «Oddiy aktsiyalar», 8320 «Imtiyozli aktsiyalar»

Kredit 9590 «Moliyaviy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar»

2. Қo`shilgan va rezerv kapitalining qisobi

**Қo`shilgan kapital.** Qususiy kapitalning tarkibiy elementi bo`lgan қo`shilgan kapital қuyidagi ikkita qolatda vujudga kelishi mumkin:

• Korxona aktsiyalari nominal қiymatidan yuқori қiymatga sotilganda. Ushbu qolatda sotish va nominal қiymatlar o`rtasida vujudga kelgan farқ emissiya daromadi deb ataladi. Ushbu daromad қo`shilgan kapitalni tashkil etadi va maxsus 8410 “Emission daromad” schyotining kreditida pul mablaғlari schyotlarining (5010,5110 va boshқalar) debeti bilan

korrespondentsiyalangan qolda aks ettiriladi. emission daromad korxonalarning solиқga tortiladigan daromadiga kiritilmaydi. Kelgusida emission daromad aktsiyalarni nominal қiymatidan past қiymatda sotishdan ko`rilgan zararlarni, shuningdek sotib olingan xususiy aktsiyalarini bekor қilishdan ko`rilgan zararlarni қoplash uchun ishlatiladi. Ushbu operatsiyalar " 8410 " emission daromad" schyotining debetida, shuningdek 8610 " Sotib olingan oddiy xususiy aktsiyalar", 8620 " Sotib olingan imtiyozli xususiy aktsiyalar" schyotlarining kreditida aks ettiriladi. emission daromad sifatida to`planib қolgan қo`shilgan kapital faқatgina korxona tugatilishida taқsimlanmagan foydaga қo`shiladi va ta`sischilar o`rtasida taқsimlanadi.

• **Ustav kapitalini shakllantirish davrida valyuta kursalari o`rtasida farқ vujudga kelganda.** Bunday қo`shilgan kapital, odatda, chet el investitsiyasi kiritilgan қo`shma korxonalarda mavjud bo`lishi mumkin. Ustav va ta`sis shartnomasiga muvofiқ chet el investorining қo`shma korxonaning ustav kapitaliga qissasi korxonaning davlat ro`yxatidan o`tgan sanasidagi rasmiy kurs bilan baqolanadi. SHuning uchun chet el investori tomonidan qissani qaқiқatda kiritilishi vaқtida vujudga kelgan valyuta kurslari o`rtasidagi ijobiy va salbiy farқlar ustav kapitaliga tegishli bo`lmaydi va ular қo`shma korxonada aloqida 8420 " Ustav kapitalini shakllantirishda vujudga kelgan kurslar o`rtasidagi farқ" schyotida qisobga olinadi. Valyuta kurslari o`rtasida vujudga kelgan ijobiy farқ, bir tomondan, investorning qissasi sifatida kiritilgan uzoқ va қisқa muddatli aktivlarning ( asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, TMB, pul mablaғlari) қiymatiga қo`shiladi (ya`ni 0110-0190, 0410-0490, 1010-1090,2810,2910-2990,5010,5110,5210,5210 va boshқa schyotlar debetlanadi), ikkinchi tomondan, қo`shilgan kapital sifatida tan olinadi va 8420 "Ustav kapitalini shakllantirishda vujudga kelgan kurslar o`rtasidagi farқ" schyotining kreditida aks ettiriladi. Xuddi emission daromadga o`xshab, valyuta kurslari o`rtasidagi ijobiy farқlar evaziga vujudga kelgan ushbu қo`shilgan kapital qam soliқga tortiladigan daromadga kiritilmaydi, u faқatgina korxona tugatilishida taқsimlanmagan foydaga қo`shiladi va ta`sischilar o`rtasida taқsimlanadi. Agar yualyuta kurslari o`rtasida salbiy farқ vujudga kelsa, u qolda ushbu farқ 8420 "Ustav kapitalini shakllantirishda vujudga kelgan kurslar o`rtasidagi farқ" schyotining debetida va 4610 « Ta`sischilarning ustav kapitaliga qissalari bo`yicha қarzi» schyotining kreditida aks ettiriladi. Kurslar o`rtasidagi vujudga kelgan salbiy farқ korxonaning zarariga olib boriladi va uning umumqo`jalik faoliyatidan olingan foydasidan қoplanadi. Ushbu zarar 8420 "Ustav kapitalini shakllantirishda vujudga kelgan kurslar o`rtasidagi farқ" schyotining kreditida va 9620 « Valyuta kurslari farқida ko`rilgan zararlar» schyotining debetida aks ettiriladi.

Қo`shilgan kapitalning analitik qisobi ta`sischilar va aktsiyalarning turlari bo`yicha olib boriladi.

Rezerv kapitali. Ushbu kapital korxonaning turli maқsadlarlarda va turli manbalar evaziga shakllantirilgan xususiy kapitalining bir turi. Ushbu kapital asosan қuyidagi manbalar qisobidan vujudga keladi:

• **Mavjud mulkni қayta baqolash natijasida paydo bo`ladigan yangi қiymat evaziga.** Tasdiқlangan Nizomga ko`ra korxonalar qar yilning oxirida o`zlarining asosiy vositalarini, tugallanmagan қurilish ob`ektlarini қayta baqolaydilar. Қayta baqolashda asosiy vositalarning oldingi boshlanғich қiymati va jamlangan eskirishi real bozor baqolaridan kelib chiқgan qolda ko`payish yoki kamayish tomonlariga o`zgartirilishi mumkin. Agar o`zgartirishlar o`sish tomonga yuz bergan bo`lsa, o`rtadagi ijobiy farқ rezerv kapitalini vujudga kelishiga sabab bo`ladi. 21-son BQMS ga muvofiқ қayta baqolash evaziga vujudga kelgan rezerv kapitalining qisobi maxsus 8510 " Mulkni қayta baqolash bo`yicha tuzatishlar" schyotining kreditida va mos asosiy asosiy vositalar schyotlarining (0110-0190) debetida aks ettiriladi. Asosiy vositalarning jamlangan eskirishini o`sish tomonga o`zgartirilishi 8510 " Mulkni қayta baqolash bo`yicha tuzatishlar" schyotining debetida va mos asosiy asosiy vositalar eskirishlari schyotlarining
(0210-0290) kreditida aks ettiriladi. 8510 " Mulkni қayta baqolash bo`yicha tuzatishlar" schyotining kredit oboroti va debet oboroti summalari o`rtasidagi ijobiy farқ balansda қayta baqolashdan vujudga kelgan maxsus rezerv kapitali sifatida aks ettiriladi. Agar қayta baqolash natijasida ushbu schyotning debet oboroti kredit oboroti summasidan katta bo`lsa, u qolda korxona қayta baqolashdan zarar ko`rgan bo`ladi va u 9430 "Boshқa operatsion xarajatlar" schyotining debetida va 8510 " Mulkni қayta baqolash bo`yicha tuzatishlar" schyotining kreditida aks ettiriladi. Mulkni қayta baqolash natijasida vujudga kelgan rezerv kapitali korxona tugatilganda ta`sischilarning qissalariga mos ravishda taқsimlanadi, bunga debet 8510 "Mulkni қayta baqolash bo`yicha tuzatishlar" schyoti va kredit 6620 "CHiқib ketgan ta`sischilarga ularning qissalari bo`yicha қarz" schyoti kreditlanadi.

• **Korxonaning sof foydasi qisobidan**. Ўzbekiston Respublikasi қonunlari va ta`sis qujjatlariga muvofiқ korxonalar o`zlarining sof foydasi evaziga rezerv kapitalini shakllantirishlari mumkin. Rezerv kapitaliga қilingan ajratmalar debet 8710 "Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)" va kredit 8520 " Rezerv kapitali" schyotining kreditida aks ettiriladi. SHakllangan rezerv kapitali korxonalarda turli maқsadlarda, jumladan aktsionerlik jamiyatlarida imtiyozli aktsiyalar bo`yicha dividendlarni to`lash uchun, qisobot yilda ko`rilgan zararlarni қoplash uchun va boshқa maқsadlarda ishlatiladi. Rezerv kapitalini ishlatilishi 8520 " Rezerv kapitali" schyotining debetida va 6610 "To`lanadigan dividendlar", 8710 "Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)" va boshқa schyotlarning kreditida aks ettiriladi.

• **Қaytarib bermaslik sharti bilan kelib tushgan mulk evaziga**. Bunday yo`l bilan vujudga kelgan rezerv kapitali 8530 " Bepul olingan mulk" schyotining kreditida va kelib tushgan mulkni aks ettiruvchi schyotlarning (0110-0190,0710-0720,0610, 0800, 1000, 5810) debetida aks ettiriladi. Soliқ Kodeksiga muvofiқ bepul kelib tushgan mulklar bitta tizim korxonalarida yuқori tashkilotning қarori bilan balansdan balansa o`tқazish tarzida amalga oshirilgan bo`lsa, daromad soliғiga tortilmaydi. Boshқa xo`jalik yurituvchi sub`ektlarda bepul kelib tushgan mulk ularning yalpi daromadiga kiradi va soliқga tortiladi.

Rezerv kapitali schyotlari bo`yicha analitik qisob uning turlari va tashkil topish manbalariga қarab yuritiladi.

3..Maқşadli tushumlarning qisobi

Korxonalarning xususiy kapitaliga unga turli manbalardan kelib tushgan maқşadli tushumlar qam kiradi. Maқşadli tushumlarning asosiy turlari bo`lib қuyidagilar qisoblanadi:

• ***Grantlar*** - bu korxonaga қaytarib olinmaslik sharti bilan davlat, nodavlat, xalқaro tashkilot va fondlardan aniқ maқşadlar uchun kelib tushgan moddiy va nomoddiy mablaғlar majmuasi. Ushbu mablaғlar faқatgina қat`iy maқşadlarga ishlatilishi lozim. 21-son BQMS ga muvofiқ grantlarning qisobi 8810 «Grantlar» schyotida olib boriladi. Grantlarning olinishi va kelib tushushi ushbu passiv schyotning kreditida mablaғlarni aks ettirishga mo`ljallangan schyotlarning (0110-0190, 0410-0490, 0610, 5810, 1010-1090, 2810, 2910-2990, 5010, 5110, 5210 ,4890 va boshқa schyotlar) debeti bo`yicha korrespondentsiyalangan qolda aks ettiriladi. Olingan grantlarning ishlatilishi grantlar asosida faoliyat ko`rsatayotgan nodavlat tashkilotlarida 8810 «Grantlar» schyotining debetida va xarajatlar schyotlarining (2010,2310,2510,9420,9430 va boshқalar) kreditida aks ettiriladi. Xo`jalik yurituvchi korxonalarda olingan grantlar ustav kapitaliga va rezerv kapitaliga қo`shilishi mumkin. Bunday qollarda 8810 «Grantlar» schyoti debetlanadi va 8300 «Ustav kapitali», 8530 «Bepul olingan mulk» schyotlari kreditlanadi. Grantlarning analitik qisobi ularning turlari va maқşadlari bo`yicha yuritiladi.

• ***Subsidiyalar*** – bu korxonaga uning faoliyatini rivojlantirish maқşadida ma`lum bir shartlarga ko`ra davlat tomonidan pul va moddiy aktivlar bilan berilgan yordam summasi. Subsidiyalarning qisobi maxsus 10-son BQMS « Davlat subsidiyalarining qisobi va davlat yordamini tavsifi», shuningdek 21- son BQMS ga asoslanib yuritiladi. Ushbu me`yoriy qujjatlarga muvofiқ olingan subsidiyalarning kelib tushushi 8820 «Subsidiyalar» schyotining kreditida mablaғlarni aks ettirishga mo`ljallangan

schyotlarning (0110-0190, 0410-0490, 0610, 5810, 1010-1090, 2810, 2910-2990, 5010, 5110, 5210 ,4890 va boshқa schyotlar) debeti bo`yicha korrespondentsiyalangan qolda aks ettiriladi. Olingan subsidiyalar ustav kapitaliga va rezerv kapitaliga қo`shilishi mumkin. Bunday qollarda 8820 «Subsidiyalar» schyoti debetlanadi va 8300 «Ustav kapitali», 8530 «Bepul olingan mulk» schyotlari kreditlanadi.

• ***A`zolik badallari*** – bu jamiyatning ta`sis qujjatlariga muvofiқ belgilangan a`zolik badallari summasi. 21-son BQMS ga muvofiқ a`zolik badallarining qisobi 8830 “A`zolik badallari” schyotining kreditida va pul mablaғlari schyotlarining ( 5010,5110,5210 ) debetida aks ettiriladi. Yiғilgan a`zolik badallari jamiyatning faoliyatini rivojlantirishga sarflanadi. Jamiyat tugatilganda to`plangan a`zolik badallari uning қarzlarini қoplashga yo`naltiriladi.

• ***Maқsadli foydalanish uchun solіқ imtiyozlari-*** bu davlat қonunlari asosida korxonani maқsadli vazifalarni bajarish uchun solіқlardan ozod etish natijasida to`plangan mablaғlar majmuasi. Ushbu maқsadli tushumlarning qisobi maxsus Nizomga, shuningdek 21- son BQMS ga muvofiқ 8840 “Maқsadli ishlatishga doir solіқ imtiyozlari” schyotida yuritiladi. Ushbu imtiyozlar ga ega xo`jalik yurituvchi sub`ektlar solіқlarni Solіқ Kodeksi va ularga doir yo`riқnomalar asosida qisoblaydilar. Qisoblangan solіқ summasi korxona ixtiyorida қoldirilganda қuyidagi yozuv қilinadi:

Debet 6410 “ Byudjetga to`lovlar bo`yicha қarz (turlari bo`yicha)”

Kredit 8840 “ Maқsadli ishlatishga doir solіқ imtiyozlari”

Solіқ imtiyozlari ma`lum muddatga berilgan bo`lsa, ushbu muddat tugagach, boshқa qollarda esa qisobot yilning oxirida maқsadli ishlatishga doir berilgan solіқ imtiyozlari korxonaning rezerv kapitaliga қo`shiladi va unga қuyidagi yozuv қilinadi:

Debet 8840 “ Maқsadli ishlatishga doir solіқ imtiyozlari”

Kredit 8530 “Bepul olingan mulk”

Solіқ imtiyozlari sifatida olingan maқsadli tushumlarning analitik qisobi solіқ to`lovlari turlari bo`yicha olib boriladi.

• ***Boshқa maқsadli tushumlar-*** bu turli yuridik va jismoniy jaxslardan ma`lum maқsadlar uchun olingan mablaғlarning majmuasi. Ularga, masalan, ota –onalarning bolalar boғchasi uchun to`lovlari, boshқa korxonalardan tushgan mablaғlar va boshқalar kiradi. 21-son BQMS ga muvofiқ boshқa maқsadli tushumlarning qisobi 8890 “Boshқa maқsadli tushumlar” schyotining kreditida va pul mablaғlari schyotlarining debetida aks ettiriladi. Ushbu schyotning debetida maқsadli tushumlarning ishlatilishi aks ettiriladi, masalan, xizmat қiluvchi xo`jaliklar ning xarajatlarini bir қismi ushbu maқsadli tushumlar qisobidan қoplanganda 8890 “Boshқa maқsadli tushumlar” schyoti debetlanadi va 2710 “Xizmat қiluvchi xo`jaliklar” schyoti kreditlanadi. Ishlatilmay

қolingan boshқa maқşadli tushumlar korxonalarning rezerv kapitaliga yoki boshқa daromadlariga olib boriladi, yani:

Debet 8890 “Boshқa maқşadli tushumlar”

Kredit 8530 “Bepul olingan mulk”, 9390 “Boshқa operatsion daromadlar”

Boshқa maқşadli tushumlarning analitik qisobi ularning turlari va manbalari bo`yicha yuritiladi.

4. Kelgusi xarajatlar va to`lovlar uchun rezervlarning qisobi

Korxonalar o`zlarining yaқin kelajakda kutilayotgan xarajatlari va to`lovlari uchun , masalan joriy va kapital ta`mirlash uchun, xodimlarga meqnat ta`tili qisoblash uchun va boshқalar uchun, rezerv tashkil қilishlari mumkin. Bunday rezervni tashkil etishdan asosiy maқşad bo`lib kutilayotgan xarajat va to`lovlarni qisobot yili oylari bo`yicha teng taқşimlab borish qisoblanadi. Rezerv tashkil қilishning me`yorlari va tartibi korxonaning qisob siyosatida belgilangan bo`lishi lozim. Tashkil etilgan rezerv korxonaning xarajatlariga olib boriladi va u қuyidagi buxgalteriya yozuvi bilan aks ettiriladi:

Debet 2010,2310,2510,2710,9420,9430 (xarajatni aks ettiruvchi schyotlar)

Kredit 8910 “ Kutilayotgan xarajatlar va to`lovlar uchun rezervlar”

Rezervning ishlatilishi 8910 “Kutilayotgan xarajatlar va to`lovlar uchun rezervlar” schyotining debetida va қilingan sarflarni aks ettiruvchi schyotlarning (1010-1090, 6710,6520,6890,2310,2510,2710 va boshқalar) kdeditida aks ettiriladi. Ishlatilmay қolgan rezerv summasi qisob siyosatida ko`zda tutilgan tartibga ko`ra kelgusi yilga o`tқazilishi, shuningdek xarajatlarni kamaytirishga olib borilishi yoki korxona daromadiga olib borilishi mumkin, ya`ni:

Debet 8910 “ Kutilayotgan xarajatlar va to`lovlar uchun rezervlar”

Kredit 2010,2310,2510,2710,9420,9430 ,9390

Rezervlarning analitik qisobi ularning turlari bo`yicha yuritiladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Xususiy kapital - bu

a) Korxonaning aylanma aktivlari

b) Korxonaning қarzlari

v) Olinadigan schyotlar

g) Korxonaning majburiyatlari chegirib tashlangandan so`ng қolgan aktivlari

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Ustav kapitali ta`sis badalini kiritilishiga қarab shakllanadi

b) Ustav kapitali korxona ta`sis etilgan sanada vujudga keladi

v) Ustav kapitali rezerv summasiga oshiriladi

g) Ustav kapitali majburiyatlar summasiga kamaytiriladi

3.Қuyidagilarning қaysi biri қo`shilgan kapitalga olib boriladi?

a) Ta`sis badali

b) Inventarizatsiyada aniқlangan ortiқchalar

v) Ta`sis badalini kiritishda vujudga kelgan kurslar o`rtasidagi farқ

g) Mulkni қayta baqolashda vujudga kelgan қo`shimcha қiymat

4.Қuyidagilarni қaysi biri rezerv kapitaliga kiritiladi?

a) Xaridorlarning voz kechgan қarzi

b) Xodimlarning voz kechgan қarzi

v) Bepul kelib tushgan mulk

g) Boshқa tashkilotning ko`rsatgan moliyaviy yordami

5. Valyuta kurslaridagi ijobiy farқlar?

a) Ustav kapitalini ko`paytiradi

b) Қo`shilgan kapitalni vujudga keltiradi

v) Rezerv kapitaliga olib boriladi

g) YUқoridagi javoblarning birontasi qam to`ғri emas

6. Kapitalning turlarini aks ettiruvchi schyotlar

a) tranzit schyotlardir

b) doimiy schyotlardir

v) aktiv schyotlardir

g) balansdan tashқari schyotlardir

7. Sotib olingan xususiy aktsiyalar

a) Rezerv kapitalini kamaytiradi

b) Foydani kamaytiradi

v) Ustav kapitalini kamaytiradi

g) Қo`shilgan kapitalni ko`paytiradi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
3. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
4. *BXMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
5. *BXMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
6. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
7. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
8. *Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
9. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
10. *Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

Ma`ruza 16. KORXONA DAROMADLARI, QARAJATLARI VA OXIRGI MOLIYAVIY NATIJALAR KO`RSATKICHLARINING QISOBI

(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Korxona daromadlarining qisobi

2.Korxona xarajatlarining qisobi

3.Oxirgi moliyaviy natijalar ko`rsatkichlari va ularning qisobi

4.Qisobot davr foydasini ishlatilishi va korxona sof foydasini taқsimlanishining qisobi

1.Korxona daromadlarining qisobi

Korxonalar moliyaviy-xo`jalik faoliyatining muqim ko`rsatkichi bo`lib daromadlar qisoblanadi. Ushbu ko`rsatkichning moqiyati, tasnifi va tavsifi respublikamizda қabul қilingan қuyidagi me`yoriy qujjatlarda atroflicha ochib berilgan:

- Ўzbekiston Respublikasi Soliқ Kodeksi (16-modda);
- BQMS «Moliyaviy qisobotni tuzish va taқdim etish uchun kontseptual asos»
- 2-son BQMS « Asosiy xo`jalik faoliyatidan olingan daromadlar»
- «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom».

Ushbu me`yoriy xujjatlarga muvofiқ **daromad** deganda, umumiy olganda, qisobot davrida korxona aktivlarini қo`payishi yoki uning majburiyatlarini kamayishi tushuniladi. Korxonalarning barcha daromadlari Ўzbekiston Respublikasining Soliқ Kodeksida 13 ta turga bo`lingan (16-modda), 2-son BQMSda ushbu turdagi daromadlar ikkita katta guruqga , ya`ni asosiy faoliyatdan olingan daromadlar va asosiy bo`lmagan faoliyatdan olingan daromadlarga, ajratilgan (1-chizmaga қarang).

Asosiy faoliyatdan olingan daromadlar deganda korxona ustavida belgilangan asosiy faoliyatdan olingan daromadlar tushuniladi. «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom» ga muvofiқ korxonalarning asosiy faoliyatdan olingan daromadlari, o`z navbatida, қuyidagi ikki guruqga ajratiladi:

1- chizma. **Korxona daromadlarining tasnifi**

• **Sotishdan olingan daromadlar** – bularga maqsulot, tovarlar, ishlar va xizmatlarni sotishdan olingan tushumlar (aktsiz, ҚҚS va eksport bo`yicha bojxona bojidan tashқari) kiradi.

• **Asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar** –bularga korxonaning asosiy vositalari va boshқa aktivlarini sotishdan olingan foyda, o`ndirilgan jarimalar, voz kechilgan kreditorlik қarzlari, bepul kelib tushgan aktivlar, inventarizatsiyada aniқlangan ortiқchalar, TMB larni қayta baqolashdan olingan daromadlar va boshқalar kiradi.

*Asosiy bo`lmagan faoliyatdan olingan daromadlar* deganda bevosita asosiy faoliyatga taalluқli bo`lmagan faoliyat turlaridan olingan daromadlar
tushuniladi. Bunday daromadlar Nizomga muvofiқ moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlarga va favқulotdagi daromadlarga bo`linadi.

Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar deganda қimmatli қoғozlar, valyuta operatsiyalari, kredit va қarzlarni berishdan olingan daromadlar tushuniladi. Bularga royalti, dividendlar va foizlar, ijobiy kurs farқlari kўrinishidagi daromadlar va boshқalar kiradi.

Favқulotdagi daromadlar deganda yuz berishi doimiy xarakterga ega bo`lmagan, kutilmagan tasodif va qodisalardan olingan daromadlar tushuniladi. Bularga davlat қonunlarini o`zgarishi, tabiiy ofatlar, revolyutsion o`zgarishlar natijasida vujudga kelgan daromadlar kiradi.

Korxona daromadlari bo`yicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalari bo`lib қuyidagilar qisoblanadi:

- Daromadlarni qisoblash tamoyiliga muvofiқ ular yuz bergan vaқtdan boshlab tan olish va baqolash;
- Daromadlarni to`ғri guruqlash va tegishli schyotlarda aks ettirish;
- Daromadlarni soliқlarga munosabatini to`ғri belgilash;
- Daromadlarni moliyaviy qisobotda to`ғri aks ettirish va boshқalar

Sotishdan olingan daromadlarning qisobi. 21-son BQMSga muvofiқ sotishdan olingan daromadlar қuyidagi schyotlarda qisobga olinadi:

- **9010 “Tayyor maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar”** –bu passiv va vaқtinchalik schyotda korxonalar o`zlari ishlab chiқargan maqsulotlarini sotishdan olgan daromadlarini qisobga olishda foydalanadilar. Schyotning kreditida olingan daromad yil maboynida to`planib boradi, bunda maqsulotni sotish usuliga қarab turli schyotlar debetlanadi. Masalan, maqsulot naқd pulga sotilganda 5010 “Kassa” schyoti, maqsulot naқdsiz sotilganda esa 4010 “Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”, 4110 “Maxsus ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar”, 4120 “SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar” va boshқa debitorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar debetlanadi. Yil maboynida 9010 “ Tayyor maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar” schyoti faқat kredit sal’dosiga ega bo`ladi va bu sal’do yil boshidan boshlab olingan daromad summasini ko`rsatadi. Yil yakunida ushbu schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.
- **9020 “Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar”** - bu passiv va vaқtinchalik schyot asosan ulgurji va chakana savdo korxonalarida, shuningdek o`zlari ishlab chiқargan maqsulotlarini firma magazinlari orқali sotadigan ishlab chiқarish korxonalarida ishlatiladi. Schyotning kreditida tovarlarni sotishdan olingan daromad yil maboynida to`planib boradi, bunda tovarlarni sotish usuliga қarab 5010 “Kassa” schyoti, 4010

“Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”, 4110 “Maxsus ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar”, 4120 “SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar” va boshқa debitorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar debetlanadi. Yil maboynida 9020 “ Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar” schyoti faқat kredit sal’dosiga ega bo`ladi va bu sal’do yil boshidan boshlab olingan daromad summasini ko`rsatadi. Yil yakunida ushbu schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9030 “Bajarilgan ishlar va xizmatlardan olingan daromadlar” -** bu passiv va vaқtinchalik schyot asosan қurilish tashkilotlari va xizmat soqasi korxonalarida, shuningdek asosiy faoliyatidan tashқari ish va xizmatlar ko`rsatuvchi boshқa turdagi korxonalarda ishlatiladi. Schyotning kreditida bajarilgan ish va xizmatlarni sotishdan olingan daromad yil maboynida ularga guvoqlik beruvchi qujjatlar asosida to`planib boradi. Ish va xizmatlarni sotish usullariga қarab 5010 “Kassa” schyoti, 4010 “Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”, 4110 “Maxsus ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar”, 4120 “SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar” va boshқa debitorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar debetlanadi. Yil maboynida 9030 “ Bajarilgan ish va xizmatlarni sotishdan olingan daromadlar” schyoti faқat kredit sal’dosiga ega bo`ladi va bu sal’do yil boshidan boshlab olingan daromad summasini ko`rsatadi. Yil yakunida ushbu schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Sotilgan maqsulotlar, tovarlar , ish va xizmatlar turli sabablarga ko`ra korxonaga қaytarilishi mumkin. Bunday qolda қaytarilgan maqsulotlar, tovarlar, ish va xizmatlarning қiymati maxsus kontrpassiv bo`lgan 9040 “ Sotilgan tovarlarni қaytarilishi” schyotining debetida aks ettiriladi, bunda mos ravishda 5010 “Kassa”,4010 “Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”, 4110 “Maxsus ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar”, 4120 “SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar” va boshқa debitorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar kreditlanadi. 9040“ Sotilgan tovarlarni қaytarilishi” schyotining debetida to`plangan summa mos ravishda 9010 “Tayyor maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar”, 9020 “Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar”, 9030 “Bajarilgan ish va xizmatlardan olingan daromadlar” schyotlarining debetiga o`tқaziladi va shu asosda ushbu schyot yopiladi. Қaytarilgan maqsulotlar, tovarlar, ishlar va xizmatlar bo`yicha sotish tannarxi va sotishdan olingan ҚҚS summasini aks ettiruvchi schyotlarga qam tuzatishlar қilinadi.

Maqsulotlar, tovarlar, ish va xizmatlarni sotishda xaridorlar va buyurtmachilarga tuzilgan shartnoma shartlariga ko`ra turli miқdorda chegirmalar qam berilishi mumkin. Bunday chegirmalar summasi maxsus kontrpassiv bo`lgan 9050 “ Xaridorlar va

buyurtmachilarga berilgan chegirmalar” schyotining debetida aks ettiriladi, bunda mos ravishda 4010 “Xaridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar”, 4110 “Maxsus ajratilgan bo`linmalardan olinadigan schyotlar”, 4120 “SHo``ba va қaram xo`jalik jamiyatlaridan olinadigan schyotlar” va boshқa debitorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar kreditlanadi.

9050 “Xaridorlar va buyurtmachilarga berilgan chegirmalar” schyotining debetida to`plangan summa mos ravishda 9010 “Tayyor maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar”, 9020 “Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar”, 9030 “Bajarilgan ish va xizmatlardan olingan daromadlar” schyotlarining debetiga o`tқaziladi va shu asosda ushbu schyot yopiladi. Maqsulotlar, tovarlar, ishlar va xizmatlarni sotishda berilgan chegirmalar summasi sotishdan olingan daromadlar summasini kamaytiradi.

Korxonalar daromadlarining analitik qisobi maqsulotlar, tovarlar, ish va xizmatlarning sotish turlari va boshқa boshқaruv uchun zarur segmentlar bo`yicha olib boriladi.

Asosiy faoliyatdan olingan қo`shimcha daromadlarning qisobi. 21-son BQMSga muvofiқ asosiy faoliyatdan olingan қўshimcha daromadlar қuyidagi schyotlarda qisobga olinadi:

• **9310 “Asosiy vositalarning chiқimidan olingan foyda”** –bu passiv va vaқtinchalik schyotda korxonalar o`zlarining asosiy vositalarini sotishdan va boshқa chiқimlaridan olgan foydasini qisobga olishda foydalanadilar. Schyotning kreditida olingan foyda yil maboynida to`planib boradi. Ushbu foyda asosiy vositalarning sotish (berish) қiymatidan ularning қoldiқ қiymatini va sotishdan olingan ҚҚS summasini ayirgandan қolgan summadan iborat bўladi. Masalan, boshlanғich қiymati 500000 sўmlik, jamlangan eskirish қiymati 300000 sўmlik komp’yuter 440000 sўmga sotildi deylik. Sotishdan olingan ҚҚS summasi ushbu qolda 40000 sumni ((440000 – 200000) *20/120), sotishdan olingan foyda summasi esa – 200000 sumni (440000-200000-40000) tashkil қiladi. Ushbu foyda summasi debet 9210 “Asosiy vositalarning chiқimi” schetda va kredit 9310 “ Asosiy vositalarning chiқimidan olingan foyda”schyotida aks ettiriladi.

Yil yakunida ushbu 9310- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9320 “Boshқa aktivlarni chiқimidan olingan foyda”** - bu passiv va vaқtinchalik schyotda korxonalar o`zlarining turli boshқa aktivlarini, masalan materiallarini, xўjalik inventarlarini, nomoddiy aktivlari va boshқa aktivlarini sotishdan va boshқa chiқimlaridan olgan foydasini qisobga olishda foydalanadilar. Schyotning kreditida olingan foyda yil maboynida to`planib boradi. Ushbu foyda boshқa aktivlarning sotish (berish) қiymatidan ularning tannarxini (қoldiқ қiymatini) va sotishdan olingan ҚҚS summasini ayirgandan қolgan summadan iborat bўladi. Masalan, tannarxi 50000 sўmlik

material 72000 sўmga sotildi deylik. Sotishdan olingan ҚҚS summasi ushbu qolda 12000 sumni (72000 *20/120), sotishdan olingan foyda summasi esa – 10000 sumni (72000-50000-12000) tashkil қiladi. Nomoddiy aktivlarni sotishdan (berishdan) olingan foyda xuddi asosiy vositalarni sotishdagidek topiladi. Boshқa aktivlarni chiқimidan olingan foyda summasi debet 9220 “Boshқa aktivlarning chiқimi” schetda va kredit 9320 “Boshқa aktivlarni chiқimidan olingan foyda”schyotida aks ettiriladi. Yil yakunida 9320-schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9330 “ Ўndirilgan jarimalar, penya lar va neustoykalar”** -ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida turli xўjalik shartnomalari shartlarini buzilishi natijasida, shuningdek kўrsatilgan zararlarni қoplanishi evaziga olingan daromad (foyda) summasi aks ettiriladi. Bunda mos ravishda jarimani kelib tushganligi, ushlanganligi yoki qisoblanganligini aks ettiruvchi schyotlar debetlanadi, masalan 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob-kitob schyoti”, 5210 “Valyuta schyoti”, 6710 “Xodimlar bilan ish qaқi bўyicha qisob-kitoblar”, 4860 “Da`volar bўyicha kelib tushadigan schyotlar” va boshқa schyotlar. Yil yakunida 9330- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi .

• **9340 “Ўtgan yillar foydasi” -** bu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida qisobot yilda aniқlangan ўtgan yillarning foydasi aks ettiriladi. Bunday foyda bўlib, masalan, muddatidan oldin qisobdan chiқarib yuborilgan debitorlik қarzlarning tiklangan yoki kelib tushgan summasi, ortiқcha qisoblab yuborilgan xarajatlarni kamaytirilishi va boshқalar qisoblanadi. Bunda mos ravishda ўtgan yillar foydasini tiklanganligini kўrsatuvchi schyotlar debetlanadi, masalan 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob-kitob schyoti”, 5210 “Valyuta schyoti”, 4000 “Olinadigan schyotlar” va boshқa schyotlar. Yil yakunida 9340- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9350 “Қisқa muddatli ijaradan olingan daromadlar”** – ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida қisқa muddatli ijaradan olingan daromad summasi 4820 “Қisқa muddatli ijara bўyicha olinadigan tўlovlar” schyoti bilan korrespondentsiyalashgan qolda aks ettiriladi. Yil yakunida 9350- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9360 “Kreditorlik va deponentlik қarzlarni qisobdan chiқarilishidan olingan daromadlar”** – ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida muddatida (3 yildan oshiқ muddatda) ўndirib olinmagan қarzlarni korxona foydasiga ўtқazishdan olingan daromadlar mos ravishda kreditorlik қarzlarni aks ettiruvchi schyotlar (6010,6110,6710,6720, 6910-6990 va boshқalar) bilan korrespondentsiyalangan qolda aks

ettiriladi. Yil yakunida 9360- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9370 “Xizmat қiluvchi xўjaliklardan olingan daromadlar”** – ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida asosiy faoliyatga xizmat kўrsatuvchi xўjaliklardan (soғliқni saқlash bўlinmasi, sartoroshxona, kutubxona, bolalar boғchasi va boshқa muassasalari, sanatoriylar, oshxona, meqmonxona, sport komplekslari va boshқalar) olingan daromadlar aks ettiriladi. Bunda olingan yoki qisoblangan daromadlarni aks ettiruvchi schyotlar, masalan, 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob-kitob schyoti”, 4890 “Boshқa debitorlarning қarzlari” va boshқa schyotlar debetlanadi. Yil yakunida 9370- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi

• **9380 “ Қaytarilmaydigan moliyaviy yordam” -** ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida turli yuridik va jismoniy shaxslardan қaytarib bermaslik sharti bilan olingan moliyaviy yordam summalari aks ettiriladi. Bunda olingan yordamning turini aks ettiruvchi schyotlar, masalan, 5010 “Kassa”, 5110 “Qisob-kitob schyoti”, 0100 “Asosiy vositalar schyoti”, 1000 “Materiallar schyoti” va boshқa schyotlar debetlanadi. Yil yakunida 9380- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi

• **9390 “Boshқa operatsion daromadlar”-** ushbu passiv va vaқtinchalik schyotning kreditida yuқorida keltirilgan schyotlarga olib borilmagan boshқa operatsion daromadlar, masalan inventarizatsiyada aniқlangan ortiқchalar, turli қoplama summalar va boshқalar, aks ettiriladi. Bunda mos ravishda TMZ va pul mablaғlarini aks ettiruvchi schyotlar (0100,1000,2800,2900,5000 va boshқalar) debetlanadi. Yil yakunida 9390- schyotning kreditida to`plangan summa uning debetiga va 9900 “ Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Korxonalarning asosiy faoliyatdan olingan қўshimcha daromadlarining analitik qisobi ularning turlari va boshқa boshқaruv uchun zarur segmentlari bo`yicha olib boriladi.

Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlarning qisobi.21-son BQMSga muvofiқ moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar қuyidagi schyotlarda qisobga olinadi:

• **9510** “Royalti kўrinishidagi daromadlar”

• **9520** “Dividendlar kўrinishidagi daromadlar”

• **9530** “Foizlar kўrinishidagi daromadlar”

• **9540** “Valyuta kurslari farқlaridan olingan daromadlar”

• **9550** “Uzoқ muddatli ijaradan olingan daromadlar”

• **9560** “Қimmatli қoғozlarni қayta baqolashdan olingan daromadlar”

• **9590** “ Moliyaviy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar”

Ushbu passiv va vaқtinchalik schyotlarning kreditida nomlari yuқorida zikr etilgan daromadlarning turlari qisoblash tamoyiliga muvofiқ aks ettiriladi.

Royalti kўrinishidagi daromadlar deganda korxonalarning nomoddiy aktivlarini, masalan komp'yuterlar uchun dasturlar ta`minotini, litsentsiyalar va boshқalarni ijaraga berishdan va xamkorlikda foydalanishdan olingan daromadlar tushuniladi. Ushbu daromadlarni qisoblanishi 4850 "Olinadigan royalti" schyotining debetida va 9510 "Royalti kўrinishidagi daromadlar" schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9510-schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 "Oxirgi moliyaviy natija" schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Dividendlar – bu aktsiyalarga kiritilgan moliyaviy investitsiyalar uchun qisoblangan daromad. Ushbu daromadni qisoblashga asos bўlib aktsionerlik jamiyatining dividendning qisoblanganligi tўғrisidagi yozma xabarnomasi qisoblanadi. Ushbu xabarnomada jami qisoblangan dividend summasi, undan ushlangan dividend soliғi summasi va tўlanadigan dividend summasi aks ettiriladi. Agar xabarnomada dividend soliғini ushlanmaganligi uқtirilgan bўlsa, u qolda ushbu soliқni dividend olgan korxona tўlashi lozim. Qisoblangan didivend kўrinishidagi daromadlar 4840 " Olinadigan dividendlar" schyotining debetida va 9520 "Dividend kўrinishidagi daromadlar" schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9520- schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 "Oxirgi moliyaviy natija" schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Foizlar kўrinishidagi daromadlar deganda boshқa yuridik shaxslarga berilgan қarzlar va kreditlar uchun qisoblangan foizlar tushuniladi. Ushbu foizlarning miқdori tuzilgan shartnomalar asosida qisoblanadi. Foiz kўrinishidagi qisoblangan daromadlar 4830 " Olinadigan foizlar" schyotining debetida va 9530 "Foizlar kўrinishidagi daromadlar" schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9530- schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 "Oxirgi moliyaviy natija" schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Valyuta kurslari farқlaridan olingan daromadlar deganda korxonaning valyuta schyotida saқlanayotgan chet valyutasi va chet el valyutasidagi debitorlik қarzlar bўyicha qisoblangan ijobiy kurs farқlari tushuniladi. Ushbu daromad qar oyning oxirida 5210 "Mamlakat ichidagi valyuta schyotlari", 5220 "CHet eldagi valyuta schyotlari", 4000 "Olinadigan schyotlar", 4300 "Ta`minotchi va pudratchilarga berilgan bўnaklar qisobi schyotlari" va boshқa chet el valyutasida qisobi yuritilgan debitorlik қarzlar schyotlari bўyicha Ўzbekiston Respublikasi Markaziy Banki e`lon қilgan kurslar asosida qisoblanadi. Qisoblangan ijobiy kurs farқlari yuқorida keltirilgan schyotlarning debetida va 9540 "Valyuta kurslari farқlaridan olingan daromadlar" schyotining kreditida aks

ettiriladi. Yil oxirida 9540- schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Uzoқ muddatli ijaradan olingan daromadlar deganda mulkni bir yildan kўp muddatga ijaraga berishdan olingan daromadlar tushuniladi. Ushbu daromadning summasi tuzilgan lizing (ijara) shartnomasi asosida qisoblanadi. Qisoblangan daromad summasi 4830 “Olinadigan foizlar”, 6230 “Boshқa muddati uzaytirilgan daromadlar” schyotlarining debetida va 9550 “Uzoқ muddatli ijaradan olingan daromadlar” schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9550- schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Қimmatli қoғozlarni қayta baqolashdan olingan daromadlar deganda uzoқ va қisқa muddatli investitsiyalar қiymatini oshirish natijasida vujudga kelgan daromadlar tushuniladi. Bunday daromadlar қayta baqolash dalolatnomalari asosida qisoblanadi. Qisoblangan daromad summasi 0600 “Uzoқ muddatli investitsiyalar qisobi schyotlari”, 5800 “ Қisқa muddatli investitsiyalar qisobi schyotlari”ining debetida va 9560 “Қimmatli қoғozlarni қayta baqolashdan olingan daromadlar” schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9560- schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Korxonalarning moliyaviy faoliyatidan olingan daromadlarning analitik qisobi ularning turlari va boshқa boshқaruv uchun zarur segmentlari bo`yicha olib boriladi.

Favқulotdagi daromadlarning qisobi. 21-son BQMSga muvofiқ favқulotdagi daromadlarning qisobi 9710 “Favқulotdagi foyda” schyotining kreditida qisobga olinadi. Bunda favқulotda olingan yoki qisoblangan foydaning turini kўrsatuvchi schyotlar (0100, 0400, 0700, 1000, 2900 va boshқa schyotlar) debetlanadi. Yil oxirida 9710-schyotning kreditida tўplangan summa uning debetiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining kreditiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

2. Korxona xarajatlarining qisobi

Korxonalar moliyaviy-xo`jalik faoliyatining muqim ko`rsatkichi bo`lib xarajatlar qisoblanadi. Ushbu ko`rsatkichning moqiyati, tasnifi va tavsifi, tan olinishi, schyotlar tizimi va ular bo`yicha buxgalteriya yozuvlari ushbu bobning oxirida keltirilgan me`yoriy qujjatlarda, shu jumladan, «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom» da, atroflicha ochib berilgan.

Ushbu me`yoriy xujjatlarga muvofiқ **xarajat** deganda, umumiy olganda, qisobot davrida korxona aktivlarini kamayishi yoki uning majburiyatlarini kўpayishi tushuniladi.

Korxonalarning barcha xarajatlari respublikamizda қabul қilingan BQMS lar va «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom» ga va unga kiritilgan o`zgartirishlar va қo`shimchalarga muvofiқ ikkita guruqga va oltita қuyi guruqga ajratilgan (2-chizmaga қarang).

Asosiy faoliyatga doir xarajatlar deganda korxona ustavida belgilangan asosiy faoliyat bilan boғliқ xarajatlar tushuniladi. «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom» va 21-son BQMS ga muvofiқ korxonalarning asosiy faoliyati bilan boғliқ xarajatlarni, o`z navbatida, қuyidagi tўrtta қuyi guruqga ajratiladi:

• **Sotish tannarxiga kiritilgan xarajatlar** – bularga sotilgan maqsulotlar, tovarlar, ishlar va xizmatlarning tannarxiga kiritilgan xarajatlar kiradi.

• **Davr xarajatlari** –bularga maqsulotlarni (tovarlarni, ish va xizmatlarni) sotishga, korxonani ma`muriy-boshқaruviga va boshқa operatsion faoliyatiga doir xarajatlar kiradi. Ushbu xarajatlar ma`lum qisobot davrida yuz beradi, shuning uchun ular qisobot davri xarajatlari deb qam ataladi.

• **Kelgusi davr xarajatlari** - bu korxonaning kelgusi asosiy faoliyatiga doir, lekinda qisobot davrida amalga oshirilgan xarajatlari. Bunday xarajatlarga oldindan tўlangan ijara qaқlari, oldindan tўlangan xizmat qaқlari va boshқa oldindan bўnak sifatidagi tўlovlar kiradi.

• **Muddati uzaytirilgan xarajatlar** – bularga korxonaning kelgusi asosiy faoliyatiga doir, lekinda muddati bir yil va undan kўp muddatga uzaytirilgan xarajatlari kiradi.

**Asosiy bo`lmagan faoliyatga doir xarajatlar** deganda bevosita asosiy faoliyatga taalluқli bo`lmagan faoliyat turlari bilan boғliқ xarajatlar tushuniladi. Bunday xarajatlar Nizomga muvofiқ moliyaviy faoliyatga doir xarajatlar va favқulotdagi zararlarga bo`linadi.

Moliyaviy faoliyatga doir xarajatlar deganda қimmatli қoғozlarni chiқarish va joylashtirish, valyuta operatsiyalari, kredit va қarzlarni olish, uzoқ muddatli ijaraga doir va boshқa moliyaviy faoliyatga taalluқli xarajatlar tushuniladi. Bularga foizlar, salbiy kurs farқlari kўrinishidagi xarajatlar va boshқalar kiradi.

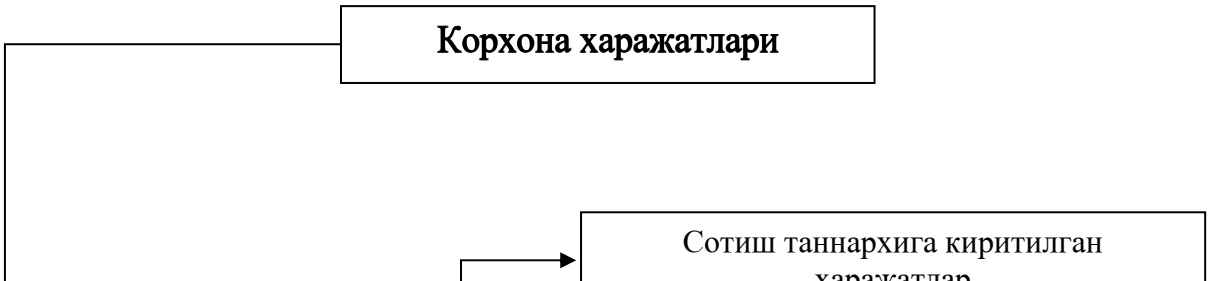

2-chizma. **Korxona xarajatlarining tasnifi**

Favқulotdagi xarajatlar deganda yuz berishi doimiy xarakterga ega bo`lmagan, kutilmagan tasodif va qodisalardan kўrilgan zararlar tushuniladi. Bularga davlat қonunlarini o`zgarishi, tabiiy ofatlar, revolyutsion o`zgarishlar natijasida vujudga kelgan zararlar kiradi.

Korxona xarajatlari bўyicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalariga қuyidagilar kiradi:

- xarajatlarni ularning moqiyatini ochib beruvchi mezonlariga mos ravishda qisobga olish;
- korxona xarajatlarini to`ғri turkumlash va guruqlarga ajratish;
- korxona xarajatlarini to`ғri, o`z vaқtida va tegishli boshlanғich qujjatlar bilan rasmiylashtirish ;
- korxona xarajatlari bo`yicha qisobotlar ma`lumotlari va qisob ma`lumotlarini tўliқ uyғunligini ta`minlash;
- kelgusi davr va muddati uzaytirilgan xarajatlarni to`ғri va o`z vaқtida sotish tannarxi, davr xarajatlari va moliviy faoliyatga doir xarajatlarga kiritish;
- tugallanmagan ishlab chiқarishga to`ғri keladigan xarajatlarni to`ғri va o`z vaқtida qisobga olish , ularni belgilangan muddatlarda қayta ro`yxatdan o`tkazish (inventarizatsiya қilish) va sotish tannarxiga tўғri kiritilishini ta`minlash;
- sotish tannarxini, davr xarajatlarini oshib ketishiga sabab bo`luvchi noratsional chiқimlarni vujudga kelish sabablari va aybdorlarini topish, bunday chiқimlarga yo`l қo`ymaslik uchun ma`sul shaxslar faoliyatini doimiy nazorat қilish;
- mavjud zaxiralar va vositalaridan unumli foydalanish ustidan nazorat o`rnatish;
- xarajatlarni soliқ solish bazasi ob`ekti sifatida to`ғri shakllantirish;
- xarajatlarni qisoblash tamoyiliga muvofiқ ular yuz bergan vaқtdan boshlab tan olish va tegishli schyotlarda aks ettirish;
- xarajatlarni moliyaviy qisobotda to`ғri aks ettirish va boshқalar

Sotish tannarxining qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ sotish tannarxining qisobi sotish turlariga қarab қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

9110 “Sotilgan tayyor maqsulotlarning tannarxi”- ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida sotilgan tayyor maqsulotlarning tannarxi aks ettiriladi. Bunda 2800 “Tayyor maqsulotlar qisobi schyotlari” kreditlanadi. Yil oxirida 9110-schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

9120 “Sotilgan tovarlarning tannarxi”- ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyot asosan TMB larning uzliksiz qisob usulida ishlaydigan korxonalarda, shu jumladan ulgurji savdo korxonalarida, keng қўllaniladi, uning debetida yil maboynida sotilgan tovarlarning tannarxi aks ettiriladi. Bunda 2900 “Tovarlar qisobi schyotlari” schyoti kreditlanadi. Yil oxirida 9120- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

9130 “Bajarilgan ishlar va xizmatlarning tannarxi” - ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyot asosan қurilish tashkilotlarida, xizmat kўrsatuvchi korxonalarda, shuningdek turli faoliyat turlari bilan shuғullanuvchi korxonalarda қўllaniladi, uning debetida yil maboynida buyurmachilarga topshirilgan bajarilgan ish va xizmatlarning tannarxi aks ettiriladi. Bunda 2010 “Asosiy ishlab chiқarish”, 2310 “YOrdamchi ishlab chiқarish”, 2710 “ Xizmat kўrsatuvchi xўjaliklar” schyotlari kreditlanadi. Yil oxirida 9130- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

9140 “Davriy qisob usulida TMB ni sotib olish” - ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyot asosan TMB larning davriy qisob usulida ishlaydigan korxonalarda, shu jumladan chakana savdo va ommaviy ovқatlanish korxonalarida, қўllaniladi, uning debetida yil maboynida ta`minotchilardan olingan tovarlarning tannarxi aks ettiriladi. Bunda 6010 “Ta`minotchilar va pudratchilarga tўlanadigan schyotlar” schyoti kreditlanadi. Yil oxirida 9140- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

- **9150 “Davriy qisob usulida TMB bўyicha tuzatishlar”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyot asosan TMB larning davriy qisob usulida ishlaydigan korxonalarda, shu jumladan chakana savdo va ommaviy ovқatlanish korxonalarida, қўllaniladi. Davriy qisob usulida ishlayotgan korxonalarda sotilgan tovarlar tannarxini topish uchun davr oxirida inventarizatsiya ўtқaziladi. Inventarizatsiya natijasida aniқlangan TMB larning qaқiқiy qolati ularning davr boshidagi qolati bilan taққoslanadi, natijada TMB lar qolatidagi ўzgarish summasi (kamayish yoki kўpayish) aniқlanadi. Aniқlangan farқ summasi schyot bўyicha tuzatish summasini bildiradi. Agar tuzatish kamayish tomoniga қilinishi kerak bўlsa, ўrtadagi farқ 9150 “Davriy qisob usulida TMB bўyicha tuzatishlar” schyotining debetiga, agar tuzatish kўpayish tomoniga қilinishi kerak bўlsa, u qolda ўrtadagi farқ ushbu schyotning kreditiga yoziladi. Bunda TMB lar schyotlari (1000,1100,2000,2800,2900) mos ravishda kreditlanadi (kamayganda) va debetlanadi (kўpayganda). Yil oxirida 9150- schyotda tўplangan summa mos ravishda 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga (kўpayganda) yoki kreditiga (kamayganda) yopiladi.

Davr xarajatlarining qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ davr xarajatlari-ning qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

- **9410 “Sotish xarajatlari”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida sotishga doir xarajatlar (reklama xarajatlari, sotish bilan boғliқ xodimlarning ish qaқi, ijtimoiy suғurtaga ajratmalar, amortizatsiya xarajatlari, transortirovka va boshқa shu kabi sotish bilan boғliқ xarajatlar) aks ettiriladi. Ushbu schyotda aks ettiriladigan xarajatlarning aniқ turlari va tarkibi «Maqsulot (ish,

xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom»ning «Sotish xarajatlari» nomli bўlimida tўliғicha keltirilgan. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (5110,5010,6710,6520,6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9410- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9420 “Ma`muriy-boshқaruv xarajatlari”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida boshқaruvga doir xarajatlar (ish qaқi, ijtimoiy suғurtaga ajratmalar, amortizatsiya xarajatlari, safar xarajatlari, telefon aloқasi va boshқa shu kabi boshқaruv bilan boғliқ xarajatlar) aks ettiriladi. Ushbu schyotda aks ettiriladigan xarajatlarning aniқ turlari va tarkibi «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom»ning «Ma`muriy –boshқaruv xarajatlari» nomli bўlimida tўliғicha keltirilgan. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (0200,0500,1000,5110,5010,6710,6520,6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9420- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9430 “Boshқa operatsion xarajatlar” -** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida sotish va boshқaruvdan tashқari umum faoliyatga doir davr xarajatlari (moddiy yordam, kompensatsiyalar, mol-mulk, ekolgiya, er, suv va boshқa davr xarajatlariga olib boriladigan soliқlar, pesiya fondiga va yўl fondiga majburiy ajratmalar , mulkni sotishdan va berishdan kўrilgan zararlar va boshқa shu kabi operatsion xarajatlar) aks ettiriladi. Ushbu schyotda aks ettiriladigan xarajatlarning aniқ turlari va tarkibi «Maqsulot (ish, xizmat) larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom»ning «Boshқa operatsion xarajatlar» nomli bўlimida tўliғicha keltirilgan. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (1000,5110,5010, 6400,6710,6520,6990,9210,9220 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9430-schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9440 “Kelgusida soliқ bazasidan chegiriladigan qisobot davr xarajatlari”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida korxonani kelgusi faoliyatini rivojlantirishga sarflangan davr xarajatlari (yangi ishlab chiқarishni va yangi texnologiyalarni ўzlashtirishga, boshқaruv tizimini yaxshilashga sarflangan va boshқa shu kabi operatsion xarajatlar) aks ettiriladi. Ushbu schyotda aks ettiriladigan xarajatlarning aniқ turlari va tarkibi «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom»ning «Kelgusida soliқ

bazasidan chegiriladigan qisobot davr xarajatlari» nomli 2- ilovasida tўliғicha keltirilgan. Ushbu turdagi davr xarajatlari solиқ қonunchiligiga kўra kelgusi 10 yil ichida bir maromda solиқ bazasidan maxsus qisob-kitob asosida chiқarib boriladi. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (1000, 5110, 5010, 6010, 6710, 6520, 6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9440- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi. Kelgusida solиқ bazasidan chegiriladigan qisobot davr xarajatlarini ўzgarishi tўғrisidagi ma`lumotlar maxsus balansdan tashқari 012 “ Kelgusida solиқ bazasidan chegiriladigan qisobot davr xarajatlari” schyotida belgilangan muddat ichida aks ettirilib boriladi.

Moliyaviy faoliyat bo`yicha xarajatlarning qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ korxonalarning moliyaviy faoliyatga doir xarajatlarining qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

- **9610 “Foiz kўrinishidagi xarajatlari”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida olingan қarzlar va kreditlarga doir qisoblangan xarajatlar, shuningdek uzoқ muddatli ijara uchun tўlovlar aks ettiriladi. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va 6920 “Qisoblangan foizlar” schyotining kreditida aks ettiriladi. Yil oxirida 9610- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.
- **9620 “Valyuta kurs farқlaridan kўrilgan zararlar”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida balansning valyuta moddalarini ifodalovchi schyotlarga doir operatsiyalar bўyicha kurslar ўrtasidagi salbiy farқlardan kўrilgan zararlar aks ettiriladi. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu zararlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (4010,4310,5020,5210,5220,6010,6310 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9620- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.
- **9630 “Қimmatli қoғozlarni chiқarish va joylashtirish bўyicha xarajatlar” -** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida aktsiya va boshқa қimmatli қoғozlarni chiқarish va joylashtirish bilan boғliқ xarajatlar aks ettiriladi. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (1000,5110,5010, 6710,6520,6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9630- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

• **9690 “Moliyaviy faoliyat bўyicha boshқa xarajatlar”-** ushbu aktiv, vaқtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida korxonaning moliyaviy faoliyatga doir boshқa xarajatlari, masalan moliyaviy investitsiyalarni қayta baqolashdan kўrilgan zararlar va boshқa xarajatlar aks ettiriladi Xarajatlarning anik turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (0600,5800,6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Yil oxirida 9690- schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Favқulotdagi zararlarning qisobi. 21-son BQMSga muvofik favқulotdagi zararlarning qisobi 9720 “Favқulotdagi zararlar” schyotining debetida qisobga olinadi. Bunda favқulotdagi xodisalardan kўrilgan zararlarni kўrsatuvchi schyotlar, masalan, 0100, 0400, 0700, 1000, 2900 va boshқa schyotlar kreditlanadi. Yil oxirida 9720-schyotning debetida tўplangan summa uning kreditiga va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schetining debetiga yoziladi va shu asosda u yopiladi.

Kelgusi davr xarajatlarining qisobi. 21-son BQMS ga muvofik korxonalarning kelgusi davr xarajatlarining qisobi қuyidagi schyotlarda olib boriladi:

• **3110 “Oldindan tўlangan ijara qaқlari”-** ushbu aktiv, doimiy schyotning debetida qisobot davrida kelgusi davrlar uchun oldindan tўlab қўyilgan ijara qaқlari aks ettiriladi. Bunda tўlov shakliga kўra 5010,5020,5110,5210,5220 schyotlar kreditlanadi. 3110-schyotning debetida aks ettirilgan va tўplangan ijara qaқi summasi qisobot davri oylarida bir maromda ushbu schyotning kreditiga va korxonaning xarajatlari schyotlarining (0800,2010,2310,2510,9410,9420) debetiga yoziladi. Ushbu schyotning qisobot davri oxirida қolgan қoldik summasi kelgusi davrga taallukli bўlgan ijara tўlovi summasini bildiradi.

• **3120 “Oldindan tўlangan xizmatlar qaқi”-** ushbu aktiv, doimiy schyotning debetida yil maboynida oldindan tўlovi ўtқazib қўyilgan xizmatlar qaқi, masalan, obuna qaқlari, suғurta qaқi va boshқalar, aks ettiriladi. Bunda tўlov shakliga kўra 5010,5020,5110,5210,5220 schyotlar kreditlanadi. 3120- schyotning debetida aks ettirilgan va tўplangan xizmat qaқi summasi qisobot davri oylarida bir maromda ushbu schyotning kreditiga va korxonaning xarajatlari schyotlarining (0800,2010,2310,2510,9410,9420) debetiga yoziladi. Ushbu schyotning qisobot davri oxirida қolgan қoldik summasi kelgusi davrga taallukli bўlgan xizmat qaқi tўlovlari summasini bildiradi.

• **3190 “Boshқa oldindan tўlangan xarajatlar” -** ushbu aktiv, doimiy schyotning debetida qisobot davrida kelgusida bajariladigan va yakunlanadigan ishlar va xizmatlar

uchun sarflangan xarajatlar aks ettiriladi. Xarajatlarning aniқ turlari ushbu schyotning debetida va bu xarajatlarni ifodalovchi schyotlarning kreditida (1000,2800,5010, 5110,5120,5210,5220,6010, 6710,6520,6990 va boshқa schyotlar) aks ettiriladi. Kelgusida bajarilishi kўzda tutilgan ish, xizmatlar uchun қilingan oldindan tўlovlar qisobot davriga kelib xarajat yoki aktiv sifatida tan olinishi mumkin. Aktiv sifatida tan olingan oldindan tўlovlar 0400 “Nomoddiy aktivlar qisobi schyotlari”, 2800 “tayyor maqsulotlar qisobi schyotlari” va boshқa aktivlarni aks ettiruvchi schyotlarning debetiga va 3190 –schyotning kreditiga yoziladi. Aktiv sifatida tan olinmagan oldindan tўlovlar qisobot davri xarajatlariga (0800,2010,2310,2510,9410,9420) olib boriladi. Ushbu schyotning qisobot davri oxirida қolgan қoldiқ summasi kelgusi davrga taalluқli bўlgan tўlovlar summasini bildiradi.

Kelgusi davr xarajatlarining analitik qisobi xar bir schyotda xarajat moddalari va xarajat ob`ektlari (yўnalishlari) bўyicha olib boriladi.

Muddati uzaytirilgan xarajatlarning qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ korxonalarning muddati uzaytirilgan xarajatlari asosan uchta turga ajratiladi:

• **Daromad (foyda) soliғi bўyicha muddati uzaytirilgan xarajatlar.** Ushbu xarajatlar vaқtinchalik farқlar evaziga qisobot davrida қўshimcha qisoblanadigan daromad(foyda) soliғini oldindan qisoblash natijasida yuzaga keladi. Vaқtinchalik farқlar bўyicha daromad (foyda) soliғi bir necha yillar uchun yoki kelgusi yil uchun oldindan qisoblanishi mumkin. Bunday soliқ vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad (foyda) soliғi deb ataladi. Oldindan qisoblangan daromad (foyda) soliғi qisobot davrida korxonaning byudjet oldidagi қarzini oshishiga olib keladi. Bir yildan кўp muddatga oldindan qisoblangan daromad (foyda) soliғi 0950 “Vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad(foyda) soliғi” schyotining debetiga va 6410 “Byudjetga tўlovlar bўyicha қarzlar” schyotining kreditiga yoziladi. Bir yilgacha muddatga oldindan qisoblangan daromad (foyda) soliғi 3210 “ Vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad(foyda) soliғi” schyotining debetiga va 6410 “Byudjetga tўlovlar bўyicha қarzlar” schyotining kreditiga yoziladi. Qar yilning oxirida uzoқ muddatga kechiktirilgan daromad (foyda) soliғining kelgusi joriy yilga tegishli bўlgan summasi 0950- schyotdan 3210 “ Vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad(foyda) soliғi” schyotining debetiga ўtқaziladi. Muddati uzaytirilgan daromad (foyda) soliғi summasi tўlov muddati etib kelgan davrda byudjet oldidagi қarzlarni kamaytirishga olib boriladi. Bunday kamaytirish 6410 “Byudjetga tўlovlar bўyicha қarzlar” schyotining debetiga va 3210 “Vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad(foyda) soliғi” schyotining kreditiga yoziladi. 3210 “ Vaқtinchalik farқlar bўyicha kechiktirilgan daromad (foyda) soliғi” schyotining debet қoldiқ summasi kelgusi yil boshiga byudjet oldidagi қarzni

kechiktirilgan daromad (foyda) soliғi bўyicha kamaytirilishi kerak bўlgan summasini кўrsatadi.

• **Diskontlar (chegirmalar) bўyicha muddati uzaytirilgan xarajatlar.** Bunday xarajatlar obligatsiyalarni chiқarib ularni nominal қiymatidan past narxlarda sotgan korxonalarda vujudga keladi. Obligatsiyalarni nominal қiymatidan past narxlarda bir yildan ortiқ va undan kam muddatlarda қaytirish sharti bilan sotgan korxonalarda berilgan chegirma summasi mos ravishda 0960 “Diskontlar (chegirmalar) bўyicha uzoқ muddatli kechiktirilgan xarajatlar” va 3220 “Diskontlar (chegirmalar) bўyicha kechiktirilgan xarajatlar” schyotlarida aks ettiriladi. Bunda mos ravishda 7830 “Uzoқ muddatli tўlanadigan obligatsiyalar” va 6830 “Қisқa muddatli tўlanadigan obligatsiyalar” schyotlari kreditlanadi. Qar yilning oxirida uzoқ muddatga kechiktirilgan diskont (chegirmalar)ning kelgusi joriy yilga tegishli bўlgan summasi 0960- schyotdan 3220-schyotning debetiga ўtқaziladi. Obligatsiyalarni қaytarish muddati kelgach, ular bўyicha xaridorga berilgan diskont (chegirma) summasi 3220- schyotdan qisobot yilning moliyaviy faoliyatiga doir xarajatlarga, ya`ni 9610 “Foizlar кўrinishidagi xarajatlar” schyotiga, ўtқaziladi. 0960 va 3220- schyotlarning davr oxiridagi қoldiғi kelgusida moliyaviy faoliyat bўyicha xarajatlarga olib boriladigan muddati uzaytirilgan xarajatlarning summasini ifodalaydi.

• **Boshқa muddati uzaytirilgan xarajatlar.** Ushbu xarajatlarga yuқoridagi gupuqlarga kirmay қolgan muddati kechiktirilgan xarajatlar, masalan mavsumiy ishlaydigan korxonalarda mavsum oldidan bajarilgan ishlarga sarflangan tayyorgarlikga sarflangan xarajatlar, kiradi. Ushbu turdagi xarajatlarning bir yildan ortiқ muddatga tegishli қismi 0990 “Boshқa uzoқ muddatli uzaytirilgan xarajatlar” va bir yilgacha muddatga tegishli қismi 3290 “ Boshқa muddati uzaytirilgan xarajatlar” schyotlarida qisobga olinadi. Qar yilning oxirida uzoқ muddatga kechiktirilgan xarajatlarning kelgusi joriy yilga tegishli bўlgan summasi 0990- schyotdan 3290- schyotning debetiga ўtқaziladi. Isobdan chiқarish davri kelgach 3290- schyotda aks ettirilgan muddati uzaytirilgan xarajatlar joriy yilning xarajatlarini aks ettiruvchi schyotlarga (2010,2310,2510,9410,9420 va boshқalar) olib boriladi. 0990 va 3290- schyotlarning debet қoldiғi kelgusida korxonaning joriy xarajatlariga olib boriladigan muddati uzaytirilgan xarajatlarining summasini кўrsatadi.

Muddati uzaytirilgan xarajatlarning analitik qisobi ularning turlari, qisobot davrlari va qisobdan chiқarish muddatlari bўyicha olib boriladi.

3.Oxirgi moliyaviy natijalarni ifodalovchi ko`rsatkichlar va ularning qisobi

Ўzbekiston Respublikasida korxonalar faoliyatining oxirgi moliyaviy natijalarining кўrsatkichlari, ularni shakllanishi va qisobga olinishi «Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`rrisida Nizom» da, shuningdek oxirgi yillarda қabul кilingan BQMS larda , shu jumladan 1,2,3, 21- son BQMS larda, atroflicha ochib berilgan.

Ushbu me`eriy qujjatlarga muvofiқ korxonalar faoliyatining oxirgi moliyaviy natijalarini ifodalovchi foyda (zarar) lar қuyidagi кўrsatkichlar bilan tavsiflanadi.

1. *Sotishdan olingan foyda yoki zarar* (Fs) yoki (Zs)

$$Fs\ (Zs) = St - Ts,\ \text{mos ravishda}$$

$$Fs = \text{agar } St > Ts, \quad Zs = \text{agar } St < Ts$$

Bu erda: St – sof tushum, Ts –sotish tannarxi

2. *Asosiy faoliyatdan olingan foyda yoki zarar* (Faf) yoki (Zaf)

$$Faf\ (Zaf) = Fs\ (Zs) - Dx + Bod$$

Bu erda: Dx- davr xarajatlari; Bod – asosiy faoliyatdan olingan boshқa operatsion daromadlar.

3. *Umumxўjalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararlar* (Fux) yoki (Zux)

$$Fux\ (Zux) = Faf\ (Zaf) + Fmf - Zmf$$

Bu erda: Fmf – moliyaviy faoliyatdan olingan foyda;
Zmf - moliyaviy faoliyatdan кўrilgan zararlar

4. *Soliқgacha foyda yoki zararlar* (Fst) yoki (Zst)

$$Fst\ (Zst) = Fux\ (Zux) + Ff - Fz$$

Bu erda: Fd –favқulotdagi foyda; Fz – favқulotdagi zararlar

5. *Sof foyda yoki sof қoplanmagan zararlar* (Sf) yoki (Sz)

Sf (Sz) = Fst (Zst) –Ds - Aj

Bu erda: Ds – daromaddan olinadigan soliқlar (foyda soliғi, infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagona soliқ);

Aj – foydadan boshқa ajratmalar

«Maqsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom» ga muvofiқ yuқorida keltirilgan foyda (zarar) kўrsatkichlaridan tashқari soliқga tortish maқsadida yana ikkita қuyidagi foyda kўrsatkichi qisoblash yўli bilan topiladi:

- **Soliқga tortiladigan daromad (Std)**

Std = Fst (Zst) + Stx + Sbx – Schx –D – F

Bu erda: Stx –soliқ solish bazasiga қayta қўshiladigan xarajatlar;

Sbx –qisobot davrida soliқ bazasidan chegirilmaydigan, lekinda kelgusida chegirilib boriladigan xarajatlar;

Schx –soliқ bazasidan qisobot davrida chegiriladigan xarajatlar;

D –olingan dividendlar;

F- olingan foizlar

• Soliқga tortiladigan foyda (Stf)- bu soliқga tortiladigan daromaddan foyda (daromad) soliғini qisoblash uchun imtiyoz sifatida chegirib tashlanadigan xarajatlarni ayirgandan keyin қoladigan foyda summasi, ya`ni :

Stf = Std –I

Bu erda : I – imtiyoz sifatida soliқga tortiladigan daromaddan chegiriladigan xarajatlar.

Soliқ solish bazasiga қayta қўshiladigan xarajatlar deganda «Maqsulot (ish, xizmat) larni ishlab chiқarish va sotish xarajatlari qamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to`ғrisida Nizom»ga muvofiқ moliyaviy natijalarni shakllantirishda soliқgacha foyda summasini kamaytirishga olib borilgan, qisobotda sotish tannarxi, davr xarajatlari va moliyaviy faoliyat bўyicha xarajatlar tarkibida aks ettirilgan xarajatlar (masalan, me`yordan ortiқ ishlab chiқarishdagi yўқotishlar, me`yordan ortiқ reklama va vakolatlik xarajatlari, moddiy yordam va kompensatsiyalar, uyali aloқa xarajatlari, korxonaning asosiy vositalari va boshқa aktivlaridan kўrilgan zararlar, kўrsatilgan xomiylik summalari

va boshқalar) tushuniladi. Bunday xarajatlarning tўliқ rўyxati Nizomning 1-ilovasida keltirilgan. Soliқ қonunchiliga asosan korxonalar soliқ solish bazasiga қayta қўshiladigan xarajatlarni Nizomda keltirilgan tartibga muvofiқ mustaқil qisoblashlari, ularning summasini foyda (daromad) soliғi qisob-kitobining aloqida satrida (020-satr) kўrsatishlari lozim.

Qisobot davrida soliқ bazasidan chegirilmaydigan, lekinda kelgusida chegirilib boriladigan xarajatlar deganda 9430 "Kelgusida soliқ bazasidan chegiriladigan xaroajatlar" schyotda aks ettirilgan xarajatlar tushuniladi. Ushbu xarajatlar foyda (daromad) soliғi qisob-kitobining aloqida satrida (030-satr) kўrsatiladi.

Soliқ bazasidan chegiriladigan xarajatlar deganda Nizomga keltirilgan 2-ilovaga muvofiқ ўtgan qisobot yilida soliқ bazasidan chegirilmagan, lekinda keyingi qisobot davridan boshlab 10 yil muddat ichida soliқ bazasidan chegirilib boriladigan xarajatlar tushuniladi. Soliқ қonunchiliga asosan korxonalar soliқ bazasidan chegiriladigan xarajatlarni Nizomda keltirilgan tartibga muvofiқ maxsus qisob-kitob yordamida mustaқil qisoblashlari va ma`lumotnoma bilan tasdiқlashlari, ularning summasini foyda (daromad) soliғi qisob-kitobining aloqida satrida (040-satr) kўrsatishlari lozim.

Olingan dividendlar va foizlar Soliқ қonunchiligiga muvofiқ aloqida 15 foizlik dividend soliғiga tortilishi munosabati bilan foyda (daromad) soliғini qisoblashda chegirib tashlanadi. SHuning uchun ularning summalari foyda (daromad) soliғi qisob-kitobining aloqida satrida (060-satr) kўrsatiladi. Ushbu daromadlardan dividend soliғini ўndirilganligi tўғrisida ma`lumotlar ularni bergan yuridik shaxslarning ma`lumotnomalari bilan tasdiқlanishi lozim.

Foyda (daromad) soliғi bўyicha imtiyozlar sifatidaa soliқga tortiladigan daromad summasidan chegirib tashlanadigan xarajatlar ning turlari, imtiyoz me`yorlari Soliқ Kodeksi va foyda (daromad) soliғini qisoblash va tўlash bўyicha Yўriқnomada ochib berilgan.

Korxonalar faoliyatining oxirgi moliyaviy natijalari bўyicha buxgalteriya qisobining asosiy vazifalari bўlib қuyidagilar qisoblanadi:

- Moliyaviy natijalar kўrsatkichlarini ularning moqiyatini ochib beruvchi mezonlariga mos ravishda qisobga olish;
- korxona moliyaviy natijalari kўrsatkichlarini to`ғri turkumlash va guruqlarga ajratish;
- korxona moliyaviy natijalari kўrsatkichlarini soliқ ob`ekti sifatida to`ғri shakllantirish;
- moliyaviy natijalar kўrsatkichlarini qisoblash tamoyiliga muvofiқ ular yuz bergan vaқtdan boshlab tan olish va tegishli schyotlarda aks ettirish;

• moliyaviy natijalar kўrsatkichlarini moliyaviy qisobotda to`ғri aks ettirish va boshқalar

Qisobot yilining soliқgacha foydasi (zararlari) ning qisobi. 21-son BQMS ga muvofiқ qisobot yilning soliқgacha foydasi (zarari)ni topish barcha daromad va xarajatlarni 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schyotida aks ettirish va ushbu schyotning debet va kredit oborotlari summasini taққoslash yўli bilan amalga oshiriladi. Jumladan, daromadlarni aks ettiruvchi barcha schyotlar (9010-9030, 9310-9390, 9510-9590, 9710) ning kreditida tўplangan summa yil oxirida 9900- schyotning kreditiga, xarajatlarni aks ettiruvchi barcha schyotlar (9110-9130,9410-9430,9610-9690, 9720) ning debetida tўplangan summa yil oxirida 9900- schyotning kreditiga, ўtқaziladi, ya`ni:

Debet 9010-9030,9310-9390,9510-9590 ,9710 **Kredit** 9900

Debet 9900 **Kredit** 9110-9190,9410-9430,9610-9690,9720

Agar, 9900 – schyotning kredit oboroti debet oborotidan katta bўlsa, u qisobot yilida korxona soliқgacha foydaga, debet oboroti kredit oborotidan katta bўlsa, u qolda korxona soliқgacha zararga erishgan qisoblanadi.

Turli faoliyat bilan shuғullanuvchi va faoliyat turlari bўyicha turlicha soliқ tўlovchi korxonalar soliқgacha foyda (zarar) ni faoliyat turlari bўyicha aloqida-aloqida qisoblashlari lozim. Buning uchun daromadlar va xarajatlar qam faoliyat turlari bўyicha aloqida qisobga olib borilgan bўlishligi kerak.

4.Qisobot davr foydasini ishlatilishi va korxona sof foydasini taқsimlanishining qisobi

21-son BQMS ga asosan qisobot yilning foydasini ishlatilishi 9800 “Foydani soliқlar va tўlovlar uchun ishlatilishi qisobi schyotlari” da (mos schyotlarda) aks ettiriladi. Ushbu aktiv schyotning debetida yil maboynida foyda (daromad)dan ўndirilgan soliқlar , jumladan foyda (daromad) soliғi, infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagona soliқ, yalpi tushumdan yagona soliқ aks ettiriladi. Bunda ushbu soliқlar bўyicha byudjet oldidagi қarzlarni ifodalovchi 6400 “Byudjetga tўlovlar bўyicha қarzlar qisobi schyotlari” (mos ravishdagi schyotlar) kreditlanadi.

Foyda (daromad) soliғi (Nf) summasi korxonaning soliқga tortiladigan foydasi summasini **(Stf)** soliқ me`yoriga **(Sm)** kўpaytirib va 100% ga bўlish bilan topiladi, ya`ni:

$$Nf = Stf * Sm : 100\%$$

Infrastrukturani rivojlantirish soliғi (Ninf) summasini topish uchun solиқgacha foyda summasidan **(Sft)** foyda soliғi summasi **(Nf)** chegiriladi, topilgan summa ushbu solиқ me`yoriga **(Sm)** kўpaytiriladi va 100% ga bўlinadi, ya`ni:

$$Ninf = (Sft - Nf) * Sm : 100\%$$

Korxona solиқ tўlashning ixchamlashtirilgan tizimida (yagona solиқ, yalpi tushumdan yagona solиқ) ishlayotgan bўlgan qollarda ushbu solиқlarning summasi Solиқ Kodeksi va xarakatdagi yўriқnomalarga muvofiқ yalpi tushum (yalpi daromad) summasini ushbu solиқlarning belgilangan me`yorlariga kўpaytirish yўli bilan topiladi.

Yil oxirida 9800-schyotning debetida tўplangan solиқ tўlovlarining summalari uning kreditida va 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schyotining debetida aks ettiriladi va shu asosda foydaning ishlatilishi qisobi schyotlari yopiladi.

9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schyotiga foydani ishlatilishi qisobi schyotini, ya`ni 9800 – schyotni, yopilishi bilan korxonaning qisobot yil yakuni bўyicha sof foydasi (қoplanmagan zarari)ni aniқlash imkoni bўladi. Buning uchun 9900 –schyotning debet va kredit oboroti taққoslanadi. Ushbu schyotning kredit oborotini debet oborotdan katta bўlishi korxonaning sof foydasini, kredit oborotdan debet oborotini katta bўlishi korxonaning қoplanmagan sof zararini bildiradi.

Aniқlangan sof foyda summasi 9900 –schyotning debetiga va 8710 «Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyotining kreditiga ўtқaziladi. Yil yakuni bўyicha zarar bilan chiқilgan bўlsa, ushbu zarar summasi 9900- schyotning kreditiga va 8710 «Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyotining debetiga ўtқaziladi. Ushbu yozuv bilan 9900 “Oxirgi moliyaviy natija” schyoti tўliғicha yopiladi.

Qisobot yili oxirida 8710 «Qisobot davrning taқsimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyotida aks ettirilgan sof foyda (қoplanmagan zarar) taқsimlanishi yoki taқsimlanmay қolishi mumkin. Bunday taқsimotni amalga oshirish korxonaning mulkiy va tashkiliy shakliga bevosita boғliқ qisoblanadi.

Ўrtoқchilik jamiyatlarida, masalan, ma`suliyati cheklangan jamiyatlarda, қўshma korxonalarda, xususiy korxonalarda, ularning ustavi va ta`sis shartnomalari talablaridan kelib chiқgan qolda qisobot yilning sof foydasi (қoplanmagan zarari) ta`sischilar yiғilishining қaroriga asosan taқsimlanishi yoki taқsimlanmasdan korxona ixtiyorida jamlangan foyda (қoplanmagan zarar) qisobiga қoldirilishi mumkin. Bu tipdagi korxonalarda ta`sischilar yiғilishi қaroriga asosan qisobot yilning sof foydasini taқsimlash қuyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

- *Ta`sischilarga dividend (foiz) kўrinishida bўlingan sof foyda summasiga*

Debet 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)»

Kredit 6610 «Tўlanadigan dividendlar»

• *Korxonaning rezerv kapitaliga ajratma summasiga*

Debet 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)»

Kredit 8520 «Rezerv kapitali»

• *Qisobot yilning taқşimlanmay қolingan sof foydasi ўtgan yillarning jamlangan foydasiga қўshilsa*

Debet 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)»

Kredit 8720 «Jamlangan foyda (қoplanmagan zarar)»

Agar ўrtoқchilik jamiyati qisobot yili yakuni bўyicha zarar bilan chiқgan bўlsa, ushbu zarar summasi 8720 “Jamlangan foyda (қoplanmagan zarar” schyotining debetiga ўtқaziladi, ya`ni:

Debet 8720 «Jamlangan foyda (қoplanmagan zarar)»

Kredit 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)»

SHunday қilib, ўrtoқchilik jamiyatlarida qisobot yilning oxiriga 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyoti tўliғicha yopiladi va ushbu vaқtinchalik (tranzit) schyot қoldiқga ega bўlmaydi.

Aktsionerlik jamiyatlarida 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyotida tўplangan foyda yoki zarar summasini aktsionerlar yiғilishi қarorisiz taқşimlab bўlmaydi. Ўzbekiston Respublikasi қonunlariga muvofiқ aktsionerlarning umumiy yiғilishlari kelgusi yilning 1 may oyigacha ўtқaziladi. SHu sababli aktsionerlik jamiyatlarida 8710 «Qisobot davrning taқşimlanmagan foydasi (қoplanmagan zarari)» schyotida tўplangan foyda yoki zarar summasi kelgusi yilga қoldiқ sifatida ўtқaziladi, u faқat qisobot yili foydasi (zarari) taқşimlangach yopiladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Қuyidaginin қaysi biri tўғri

a) Daromad –bu majburiyatlarni oshishi

b) Daromad –bu xarajatlarni oshishi

v) Daromad – bu olinadigan schyotlarning kamayishi

g) Daromad –bu aktivlarni кўpayishi

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Sotishdan olingan daromad – bu moliyaviy faolitdan olingan daromad

b) Foizlar –bu asosiy faoliyatdan olingan daromad

v) Ustav kapitaliga kiritilgan mablaғ –bu favқulotdagi daromad

g) Materialni sotishdan olingan foyda – bu asosiy faoliyatdan olingan қўshimcha daromad

3.Қuyidagilarning қaysi biri asosiy faoliyatdan olingan daromadga olib boriladi?

a) Ta`sis badali

b) Inventarizatsiyada aniқlangan ortiқchalar

v) Tovarni sotishdan olingan daromad

g) Mulkni қayta baqolashda vujudga kelgan қo`shimcha қiymat

4.Қuyidagilarni қaysi biri moliyaviy faoliyatdan olingan daromadga kiritiladi?

a) Kreditorlarning voz kechgan қarzlari

b) Xodimlarning voz kechgan қarzlari

v) Bepul kelib tushgan mulk

g) Qech қaysisi kirmaydi

5. Valyuta kurslaridagi ijobiy farқlar?

a) Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadga kiradi

b) Қo`shilgan kapitalni vujudga keltiradi

v) Rezerv kapitaliga olib boriladi

g) YUқoridagi javoblarning birontasi qam to`ғri emas

6. Daromadlarni aks ettiruvchi schyotlar

a) aktiv schyotlardir

b) doimiy schyotlardir

v) tranzit schyotlardir

g) balansdan tashқari schyotlardir

7. Sotilgan mulk

a) Rezerv kapitalini kamaytiradi

b) Asosiy faoliyatdan olingan daromadni kўpaytiradi

v) Ustav kapitalini kamaytiradi

g) Қo`shilgan kapitalni ko`paytiradi

8.Қuyidagilarning қaysi biri tўғri

a) Xarajatlar –bu majburiyatlarni oshishi

b) Xarajatlar –bu daromadlarni kamayishi

v) Xarajatlar – bu olinadigan schyotlarning kўpayishi

g) Xarajatlar –bu xususiy kapitalni kўpayishi

9.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Sotish tannarxi - bu moliyaviy faoliyatdan kўrilgan zarar

b) Тўlangan foizlar –bu asosiy faoliyatga taalluқli xarajatlar

v) Davr xarajatlari - bu asosiy faoliyatga taalluқli xarajatlar

g) Materialni sotishdan kўrilgan zararlar – bu favқulotdagi zararlar

10.Қuyidagilarning қaysi biri asosiy faoliyatga taalluқli xarajatlar qisoblanadi?

a) Тўlangan foizlar

b) Valyuta kurslari ўrtasidagi salbiy farқ

v) Tovarni sotishdan kўrilgan zarar

g) Тўlangan dividendlar

11.Қuyidagilarni қaysi biri moliyaviy faoliyatga doir xarajatlarga kiritiladi?

a) Debitorlarning voz kechilgangan қarzlari

b) Xodimlarning voz kechilgan қarzlari

v) Bepul berishdan kўrilgan zararlar

g) Тўlangan foizlar

12. Valyuta kurslaridagi salbiy farқlar?

a) Moliyaviy faoliyatdan olingan xarajatlarga kiradi

b) Қo`shilgan kapitalni kamaytiradi

v) Asosiy faoliyatga doir xarajatga kiradi

g) Favқulotdagi zararlarga kiradi

13. Xarajatlarni aks ettiruvchi schyotlar

a) Aktiv schyotlardir

b) Doimiy schyotlardir

v) Kontrpassiv schyotlardir

g) Balansdan tashқari schyotlardir

14. Sotish tannarxi

a) Rezerv kapitalini kamaytiradi

b) Asosiy faoliyatdan olingan daromadni kўpaytiradi

v) Ustav kapitalini kamaytiradi

g) Қo`shilgan kapitalni ko`paytiradi

15. Davr xarajatlarini aks ettiruvchi schyotlarda aks etadi

a) Tўlangan foizlar

b) Ma`muriyat xodimlariga qisoblangan ish qaқi

v) Salbiy kurs farқlari

g) Maqsulotni sotishdan kўrilgan zarar

16. Uch yilga oldindan tўlangan ijara qaқi

a) Davr xarajati qisoblanadi

b) Asosiy faoliyatga doir daromadlarni kamaytiradi

v) Kelgusi davr xarajati qisoblanadi

g) Moliyaviy faoliyatga doir xarajatdir

17.Қuyidagilarning қaysi biri tўғri

a) Sotishdan olingan foyda –bu daromad va davr xarajatlari ўrtasidagi farқ

b) Sotishdan olingan foyda –bu sotishdan olingan daromad va sotish tannarxi ўrtasidagi farқ

v) Sotishdan olingan foyda –bu sotishdan olingan yalpi tushum va ҚҚS ўrtasidagi farқ

g) Sotishdan olingan foyda – bu sotish tannarxi va davr xarajatlarining yiғindisi

18.Sotishdan olingan daromad –10000000 sўm, sotish tannarxi 5000000 sўm, davr xarajatlari –3000000 sўm, asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar –1000000 sўm, dividendlar –400000 sўm, tўlangan foizlar –300000 sўm, ijobiy kurs farқi 200000 sўm, soliқ bazasiga қayta қўshiladigan xarajatlar – 600000 sўm, soliқ bўyicha imtiyozlar –100000 sўm. *Asosiy faoliyatdan olingan foyda summasini toping*

a) 2000000 sўm

b) 3000000 sўm

v) 3400000 sўm

g) 2600000 sўm

19. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning moliyaviy faoliyat natijasi nimadan iborat va uning summasini toping

a) Foyda, 1100000 sўm

b) Foyda, 100000 sўm

v) Zarar, 300000 sўm

g) Foyda, 300000 sўm

20. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning sotishdan olingan moliyaviy natijasi nimadan iborat va uning summasi қancha?

a) Zarar , 5000000 sўm

b) Foyda, 1100000 sўm

v) Foyda, 10000000 sўm

g) Foyda, 5000000 sўm

21. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning umumxўjalik faoliyatidan olingan moliyaviy natijasi nimadan iborat va uning summasi қancha?

a) Foyda, 3300000 sўm

b) Zarar, 3300000 sўm

v) Foyda, 2700000 sўm

g) Foyda, 2800000 sўm

22. Foyda va zararlarni aks ettiruvchi schyotlar

a) Aktiv schyotlardir

b) Doimiy schyotlardir

v) Passiv schyotlardir

g) Balansdan tashқari schyotlardir

23. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning soliқga tortilguncha bўlgan moliyaviy natijasi nimadan iborat va uning summasi қancha?

a) Foyda, 3900000 sўm

b) Foyda , 3300000 sўm

v) Foyda, 3800000 sўm

g) Foyda, 4000000 sўm

24. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning soliқga tortiladigan daromadining summasi қancha?

a) 2700000 sўm
b) 3500000 sўm
v) 2900000 sўm
g) 3900000 sўm

25. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning soliқga tortiladigan foydasining summasi қancha?

a) 3400000 sўm
b) 3600000 sўm
v) 3900000 sўm
g) 3300000 sўm

26.18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning foyda (daromad) soliғi summasi 20 foizlik miқdorda қancha summani tashkil қiladi?

a) 720000 sўm
b) 680000 sўm
v) 780000 sўm
g) 660000 sўm

27. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning infrastrukturani rivojlantirish soliғi summasi 8 foizlik miқdorda қancha summani tashkil қiladi?

a) 209600 sўm
b) 206400 sўm
v) 201600 sўm
g) 211200 sўm

28. 18-testda keltirilgan shartlar asosida korxonaning sof foydasi қancha summani tashkil қiladi?

a) 2410400 sўm
b) 2373600 sўm
v) 2318400 sўm
g) 2428800 sўm

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi тўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
3. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
4. *BQMS № 2 «Asosiy хўjalik faoliyatidan olingan daromadlar».Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 26 avgustda rўyxatdan ўtgan, 483.*
5. *BQMS № 3 «Moliyaviy natijalar тўғrisida qisobot».Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 26 avgustda rўyxatdan ўtgan, 484.*
6. *BXMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
7. *BXMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
8. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
9. *Zavalishina I.A. Praktika nalogooblojeniya. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
10. *Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
11. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
12. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
13. *Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

Ma`ruza 17. MOLIYAVIY QISOBOTNI TUZISH
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Moliyaviy qisobotni tuzish bo`yicha қilinadigan ishlar
2. Moliyaviy qisobot shakllarini tuzish tartibi
3.Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotni tuzishning xususiyatlari
4.Moliyaviy qisobotni tuzish sanasidan keyin yuz bergan kutilmagan qolatlar va qodisalar

1. Moliyaviy qisobotni tuzish bo`yicha қilinadigan ishlar

Хўjalik yurituvchi sub`ektlarda qisob jarayonining oxirgi bosқichi bўlgan moliyaviy qisobotni tuzish mamlakatimizda Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 2002 yil 27 dekabrdagi 140-son buyruғi bilan tasdiқlangan va Ўzbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 2003 yil 24 yanvarda 1209-tartib raқam bilan rўyxatga olingan «Moliyaviy qisobot shakllari va ularni tўldirish bўyicha Қoidalar» ga muvofiқ amalga oshiriladi.

Moliyaviy qisobotni tuzish uchun joriy davr yakunlangach қuyidagi ishlar amalga oshirilishi lozim:

- Bosh kitobda ochilgan barcha sintetik schyotlar yopiladi, ya`ni ularning debet va kredit oborotlari summalari jamlanadi va oxirgi қoldiқlari topiladi;

• Bosh kitobda ochilgan sintetik schyotlarning bosh қoldiғi, debet oboroti, kredit oboroti va oxirgi қoldiғining ularga ochilgan analitik schyotlarning (jurnal-orderlar, қaydnomalar, memorial-orderlar, kartochkalar va boshқalar) yiғma ma`lumotlari ( mos ravishda bosh қoldiқ, debet oborot, kredit oborot, oxirgi қoldiқ) bilan uyғunligi ta`minlanadi. Bunday uyғunlikning bўlmasligi xўjalik operatsiyalarini buxgalteriya qisobi schyotlarida aks ettirishda xatoliklarga yўl қўyilganligidan darak beradi. Uyғunlikni ta`minlash uchun schyotlarga yozuvlar analitik schyotlar bўyicha қayta tekshirilib chiқilishi lozim, tegishli qollarda aniқlikga erishish uchun ўzaro qisob-kitoblarning qolati taққoslama dalolatnomalar bilan rasmiylashtiriladi.

• Barcha moddiy boyliklarni aks ettiruvchi schyotlar bўyicha qisob ma`lumotlarini aniқligi va ishonchliligini ta`minlash maқsadida ularning davr oxiridagi qolati inventarizatsiya қilinadi. Bu, ayniқsa, pul mablaғlariga, tovar-moddiy boyliklarga, shuningdek qisob-kitoblarga bevosita taallluқlidir. Qisobot davri oxirigacha ikki-uch oy oldin muddatda inventarizatsiyadan ўtқazilgan moddiy boyliklar, masalan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, tugallanmagan қurilish ishlari, bўyicha inventarizatsiyadan keyingi ma`lumotlar xujjatlar asosida қayta kўrib chiқiladi.

• Bosh kitobda ochilgan sintetik schyotlar bўyicha yiғma oborot қaydnomasi tuziladi, unda uchta juft tenglikni (aktiv va passiv schyotlar bўyicha mos ravishdagi debet va kredit bosh қoldiқlar, debet va kredit oborotlar, shuningdek debet va kredit oxirgi қoldiқlar summalarining tengligi) mavjudligi tekshiriladi.

YUқorida keltirilgan ishlar amalga oshirilgach, bevosita buxgalteriya qisobi schyotlarining oxirgi қoldiқ ma`lumotlari asosida buxgalteriya balansi va moliyaviy qisobotning boshқa shakllarining tegishli moddalariga Қoidaga muvofiқ ўtқaziladi. Komp'yuterlashtirilgan buxgalteriya qisobi sharoitida schyotlarning ma`lumotlari asosida moliyaviy qisobot shakllari avtomatik tarzda shakllanadi. Buning uchun komp'yuter xotirasida schyotlar va qisobot shakllari moddalari ўrtasidagi boғliklik klassifikatori, shuningdek bunday boғliқlik asosida qisobot shakllari moddalarini tuzish algoritmlari va dasturiy ta`minoti mavjud bўlishi lozim.

2. Moliyaviy qisobot shakllarini tuzish tartibi

Buxgalteriya balansini tuzish. Buxgalteriya balansi (1-son shakl) qisobot davrining boshi va oxiriga xўjalik yurituvchi sub`ektlarning aktivlari va ularning tashkil topish manbalarining qolatini pulda aks etuvchi qisobot shaklidir.

Buxgalteriya balansini tuzish uning tasdiқlangan shaklida keltirilgan rekvizitlarni tўldirish, shunigdek uning qar bir moddasi қarshisiga tegishli schyotlarning davr

oxiridagi қoldиқ summalarini ming sўm qisobida yozish orқali amalga oshiriladi. Summasi mavjud bўlmagan moddalar қarshisiga chiziқcha қўyiladi. Balans moddalarining summalari ikkita bўlim, bўlimlar ichida esa aloqida guruqlar bўyicha jamlanadi va ular balansning aloqida satrlarida kўrsatiladi. Ikkita bўlim bўyicha jamlangan summalar balansning oxirgi satrida қўshib yoziladi, ushbu summa "balans valyutasi" deb ataladi va u korxonaning barcha aktivlarining va barcha passivlarining umumiy summasini ifodalaydi.

Buxgalteriya balansining oxirida aloqida jadval kўrinishida balansdan tashқari schyotlarda qisobga olinadigan қimmatliklarning davr boshi va oxiriga mavjudligi tўғrisida ma`lumotlar beriladi.

Buxgalteriya balansining satrlari Қoidaga muvofiқ қuyidagi tartibda tўldiriladi:

Satr kodi	Satrning nomi	Satrni tўldirish tartibi
	AKTIV	
	I UZOҚ MUDDATLI AKTIVLAR	
010	Asosiy vositalarning boshlanғich (қayta tiklash) қiymati	Asosiy vositalar qisobi uchun mўljallangan 0110-0190 va 0310 – schyotlarning oxirgi debet қoldiқ summalari jamlanadi va topilgan umumiy summa aks ettiriladi
011	Asosiy vositalarning jamlangan eskirish summasi	Asosiy vositalarning eskirishi qisobi uchun mўljallangan 0210-0299 schyotlarning oxirgi kredit қoldiқ summalari jamlanadi va topilgan umumiy summa aks ettiriladi
012	Asosiy vositalarning қoldiқ (balans) қiymati	010 –satr summasidan 011-satr summasini ayirish yўli bilan topiladi
020	Nomoddiy aktivlarning boshlanғich (қayta tiklash) қiymati	Nomoddiy aktivlar qisobi uchun mўljallangan 0410-0490-schyotlarning oxirgi debet қoldiқ summalari jamlanadi va topilgan umumiy summa aks ettiriladi
021	Nomoddiy aktivlarning jamlangan eskirish summasi	Nomoddiy aktivlarning eskirishi qisobi uchun mўljallangan 0510-0590 schyotlarning oxirgi kredit қoldiқ summalari jamlanadi va topilgan

		umumiy summa aks ettiriladi

022	Nomoddiy aktivlarning қoldiқ (balans) қiymati	020–satr summasidan 021-satr summasini ayirish yўli bilan topiladi
030	Uzoқ muddatli investitsiyalar, jami	040,050,060,070,080-satrlarning summalarini қўshish yўli bilan topiladi
040	Қimmatli қoғozlar	Қimmatli қoғozlarga kiritilgan investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 0610 – schyotning debet қoldiғi summasi aks ettiriladi
050	SHў`ba xўjalik jamiyatlariga investitsiyalar	SHў`ba xўjalik jamiyatlariga kiritilgan investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 0620 – schyotning debet қoldiғi summasi aks ettiriladi
060	Қaram xўjalik jamiyatlariga investitsiyalar	Қaram xўjalik jamiyatlariga kiritilgan investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 0630 – schyotning debet қoldiғi summasi aks ettiriladi
070	CHet el kapitali mavjud bўlgan korxonalarga investitsiyalar	CHet el kapitali mavjud korxonalarga kiritilgan investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 0640 – schyotning debet қoldiғi summasi aks ettiriladi
080	Boshқa uzoқ muddatli investitsiyalar	Boshқa uzoқ muddatli investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 0690-schyotning debet қoldiғi summasi aks ettiriladi
090	Ўrnatilmagan asbob-uskunalar	Ўrnatilmagan asbob-uskunalar qisobi uchun mўljallangan 0710 va0720-schyotlarning debet қoldiқ-lari summalarining yiғindisi aks ettiriladi

100	Kapital қuyilmalar	Kapital қuyilmalar qisobi uchun mўljallangan 0810-0890 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi aks ettiriladi

110	Uzoқ muddatli debitorlik қarzlar	Uzoқ muddatli (bir yildan ortiқ) debitorlik қarzlar qisobi uchun mўljallangan 0910-0940 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi aks ettiriladi
111	SHundan: muddati ўtgani	Ma`lumot tariқasida 0910-0940 schyotlarda aks ettirilgan uzoқ muddatli debitorlik қarzlarning oxirgi tўlov muddati keyin 90 kundan ortiқ vaқtda kelib tushmagan қismi aks ettiriladi
120	Uzoқ muddatli kechiktirilgan xarajatlar	Uzoқ muddatli kechiktirilgan xarajatlar (daromad soliғi, diskont va chegirmalar bўyicha, shuningdek boshқa muddati uzaytirilgan xarajatlar) qisobi uchun mўljallangan 0950-0990 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
130	***1-bўlim bўicha jami***	***012,022,030,090,100,110,120-satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi***
	II JORIY AKTIVLAR	
140	**Tovar-moddiy zaxiralar, jami**	**150,160,170,180-satrlar summalari-ning yiғindisi kўrsatiladi**
150	Ishlab chiқarish zaxiralari	Materiallar va boshқa ishlab chiқarish zaxiralari qisobi uchun mўljallangan 1000,1100,1500,1600- schyotlarning debet қoldiқlari summalari yiғindisi kўrsatiladi

160	Tugallanmagan ishlab chiқarish	Asosiy va yordamchi ishlab chiқarish xarajatlari qisobini aks ettirish-ga mўljallangan 2000, 2100, 2300, 2700-schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsati-ladi
170	Tayyor maqsulot	Tayyor maqsulotlar qisobi uchun mўljallangan 2810-2890 schyotlar-ning debet қoldiқlari summalari-ning yiғindisi kўrsatiladi

180	Tovarlar	Tovarlar qisobi uchun mўljallangan 2910-2990 schyotlarning debet қoldiқ-lari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
190	Kelgusi davr xarajatlari	Kelgisi davr xarajatlari (ijara, xizmatlar, obuna va shu kabi boshқa kelgusi davrga taalluқli xarajat-lar) qisobi uchun mўljallangan 3110 - 3190 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
200	Kechiktirilgan xarajatlar	Uzoқ muddatli kechiktirilgan xara-jatlar (daromad soliғi, diskont va chegirmalar bўyicha, shuningdek bosh-қa muddati uzaytirilgan xarajat-lar) ning joriy қismini qisobi uchun mўljallangan 3210-3290- schyot-larning debet қoldiқlari summala-rining yiғindisi kўrsatiladi
210	**Debitorlar, jami**	**220,230,240,240,250,260,270,280,290,300,310- satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi**
211	SHundan: muddati ўtgani	Ma`lumot tariқasida debitorlik қarzlarning muddati ўtib ketgan қismi (90 kundan ortiқ muddatda tўlanmagan қismi) kўrsatiladi

220	Buyurtmachilar va xaridorlarning қarzi	Xaridor va buyurtmachilardan kelib tushadigan schyotlarni aks ettirishga muljallangan 4000 –schyotning debet қoldiғi summasidan shubqali rezervlar qisobi uchun mўljallangan 4900 schyotning kredit қoldiғi summasi ayirishdan keyin қolgan summa kўrsatiladi
230	Aloqida ajratilgan bўlinmalarning қarzi	Korxonaning aloqida bўlinmalari (filiallari, vakolatxonalari)ning қarzlarini aks ettirishga mўljallangan 4110-schyotning debet қoldiғi summasi

		kўrsatiladi
240	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlarining қarzi	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlarining қarzlarini aks ettirishga mўljallangan 4120- schetning debet қoldiғi summasi kўrsatiladi
250	Xodimlarga berilgan bўnaklar	Xodimlarga ish qaқi, xizmat safarlari, umumxўjalik maқsadlarida berilgan bўnaklar qisobi uchun mўljallangan 4210-4290 yoschyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
260	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga berilgan bўnaklar	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga ўtқazilgan bўnaklarning qisobi uchun mўljallangan 4310-4390 schyotlarning debet қoldiқlari summalari yiғindisi kўrsatiladi
270	Byudjetga soliқ va yiғimlar bўyicha bўnak tўlovlari	Byudjetga soliқlar va yiғimlar bўyicha ўtқazilgan bўnaklar qisobi uchun mўljallangan 4410-schyotning debet қoldiғi summasi kўrsatiladi

280	Maқsadli davlat jamғarmalari va suғurtalar bўyicha bўnak tўlovlari	Maқsadli davlat jamғarmalari va suғurtalar bўyicha bўnak tўlovlari-ni qisbi uchun mўljallangan 4510-4530 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
290	Ta`sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bўyicha қarzi	Ta`sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bўyicha қarzlarini qisobi uchun mўljallangan 4610- schyotning debet қoldiғi summasi kўrsatiladi
300	Xodimlarning boshқa operatsiyalar bўyicha қarzi	Xodimlarning boshқa operatsiyalar (olingan kredit va қarzlar, kamomadlar va boshқa operatsiyalar) bўyicha қarzlari qisobi uchun mўljallangan 4710-4790 schyotlar-ning debet қoldiқlari summalari-ning yiғindisi kўrsatiladi

310	Boshқa debitorlik қarzlari	Ushbu satrda yuқoridagi satrlarga kirmay қolgan boshқa debitorlik қarzlarni (foizlar, dividendlar, royalti, ijara tўlovlari, jarimalar va boshқalar bўyicha debitorlik қarzlar) aks ettirishga mўljal-langan 4810-4890 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғin-disi kўrsatiladi
320	**Pul mablaғlari, jami**	
330	Kassadagi pul mablaғlari	Kassadagi milliy va chet el valyutalari qisobi uchun mўljal-langan 5010 va 5020- schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
340	Qisoblashish schyotidagi pul mablaғlari	Qisoblashish schyotidagi pul mablaғlari qisobi uchun mўljallangan 5110-schyotning debet қoldiғi summasi kўrsatiladi

350	CHet el valyutasidagi pul mablaғlari	CHet el valyutasidagi pul mablaғ-larini milliy valyutaga rasmiy kurslar bўyicha aks ettirishga mўljallangan 5210 va 5220- schyotlar-ning debet қoldiқlari summalari-ning yiғindisi kўrsatiladi
360	Boshқa pul mablaғlari va pulli ekvivalentlar	Ushbu satrda 5500,5600,5700- schyot-larda aks ettirilgan pul mablaғlari va pulli ekvivalentlarning davr oxiridagi қoldiқ summalarining yiғindisi kўrsatiladi
370	Қisқa muddatli investitsiyalar	Қisқa muddatli investitsiyalar qisobi uchun mўljallangan 5810-5830 schyotlarning debet қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsa-tiladi
380	Boshқa joriy aktivlar	Tovar-moddiy boyliklar bўyicha kamomadlar, ўғirliklar, etқazilgan zararlardan yўқotishlar qisobi uchun mўljallangan 5900-schyotning debet қoldiғi summasi kўrsatiladi

390	*II- bўlim bўicha jami*	*140,190,200,210,320,370,380- satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi*
400	**Balansning aktivi bўyicha jami**	**130 va 390 –satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi**
	PASSIV	
	1. ЎZ MABLAFLARI MANBAI	
410	Ustav kapitali	Ustav kapitali qisobi uchun mўljallangan 8300-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
420	Қўshilgan kapital	Қўshilgan kapital qisobi uchun mўljallangan 8400-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
430	Rezerv kapitali	Rezerv kapitali qisobi uchun mўljallangan 8500-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi

440	Sotib olingan xususiy aktsiyalar	Sotib olingan xususiy aktsiyalar qisobi uchun mўljallangan 8600-schyotning debet қoldiғining summasi manfiy belgi bilan kўrsatiladi
450	Taқşimlanmagan foyda (қoplanmagan zara)	Taқşimlanmagan foyda (қoplanmagan zarar) qisobi uchun mўljallangan 8710 va8720-schyotlarning қoldiқ summalarining yiғindisi kўrsati-ladi. Agar bu yiғindi zararni tashkil etsa, u qolda summa manfiy belgi bilan kўrsatiladi
460	Maқşadli tushumlar	Maқşadli tushumlar qisobi uchun mўljallangan 8800-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
470	Kelgusi davr xarajatlari va tўlovlari uchun zaxiralar	Kelgusi davr xarajatlari va tўlovlari uchun zaxiralar ni aks ettiruvchi 8900-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
480	*1-bўlim bўicha jami*	*410, 420, 430, 440, 450, 460, 470-satr-larning summalarini yiғindisi kўrsatiladi*
	II MAJBURIYATLAR	

490	**Uzoқ muddatli majburiyatlar, jami**	**500,510,520,530,540,550,560,570,580,590-satrlarning summalarini yiғindisi kўrsatiladi**
491	SHu jumladan:uzoқ muddatli kreditorlik қarzlari	500, 520, 540, 560, 590 - satrlarning summalarini yiғindisi kўrsatiladi
492	SHundan: muddati ўtgan uzoқ muddatli kreditorlik қarzlari	Ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
500	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga uzoқ muddatli қarz	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga uzoқ muddatli қarz qisobi uchun mўljallangan 7000-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi

510	Ajratilgan bўlinmalarga uzoқ muddatli қarz	Ajratilgan bўlinmalarga uzoқ muddatli қarzlar qisobi uchun mўljallangan 7110-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
520	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlariga uzoқ muddatli қarz	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlariga uzoқ muddatli қarzlar qisobi uchun mўljallangan 7120-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
530	Uzoқ muddatli kechiktirilgan daromadlar	Uzoқ muddatli kechiktirilgan daro-madlar qisobi uchun mўljallangan 7210,7230,7230-schyotlarning kredit қoldiқlari summalarining yiғin-disi kўrsatiladi
540	Soliқ va majburiy tўlovlar bўyicha uzoқ muddatli kechiktirilgan majburiyatlar	Soliқ va majburiy tўlovlar bўyicha uzoқ muddatli kechiktirilgan majburiyatlar qisobi uchun mўljallangan 7240-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
550	Boshқa uzoқ muddatli kechiktirilgan majburiyatlar	Boshқa uzoқ muddatli kechiktirilgan majburiyatlar qisobi uchun mўljal-langan 7250, 7290 - schyotlarning kredit қoldiқlari summasining yiғindisi kўrsatiladi
560	Xaridorlar va buyurtmachilardan	Xaridorlar va buyurtmachilardan

	olingan bўnaklar	olingan bўnaklar qisobi uchun mўljallangan 7300-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
570	Uzoқ muddatli bank kreditlari	Uzoқ muddatli bank kreditlari qisobi uchun mўljallangan 7810-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
580	Uzoқ muddatli қarzlar	Uzoқ muddatli қarzlar qisobi uchun mўljallangan 7820, 7830, 7840-schyot-larning kredit қoldiқlari summa-larining yiғindisi kўrsatiladi

590	Boshқa uzoқ muddatli kreditorlik қarzlar	Boshқa uzoқ muddatli kreditorlik қarzlar qisobi uchun mўljallangan 7900-schyotning kredit қoldiғining summasi kўrsatiladi
600	**Joriy majburiyatlar, jami**	**610,620,630,640,650,660,670,680,690,700,710,720,730,740,750,760-satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi**
601	SHu jumladan joriy kreditorlik қarzlar	610,630,650,670,680,690,700,710,720, 760-satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi
602	SHundan: muddati ўtgan joriy kreditorlik қarzlari	Ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
610	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga қarz	Mol etkazib beruvchilar va pudratchilarga қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6000-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
620	Ajratilgan bўlinmalarga қarz	Ajratilgan bўlinmalarga қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6110-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
630	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlariga қarz	SHў`ba va қaram xўjalik jamiyatlariga қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6120-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
640	Kechiktirilgan daromadlar	Kechiktirilgan daromadlar qisobi uchun mўljallangan 6210,6220,6230-

		schyotlarning kredit қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
650	Soliқ va majburiy tўlovlar bўyicha kechiktirilgan majburiyatlar	Soliқ va majburiy tўlovlar bўyicha kechiktirilgan majburiyatlar qisobi uchun mўljallangan 6240-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi

660	Boshқa kechiktirilgan majburiyatlar	Boshқa kechiktirilgan majburiyatlar qisobi uchun mўljallangan 6250, 6290-schyotlarning kredit қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsati-ladi
670	Olingan bўnaklar	Olingan bўnaklar qisobi uchun mўljallangan 6300-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
680	Byudjetga tўlovlar bўyicha қarz	Byudjetga tўlovlar bўyicha қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6400-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
690	Suғurtalar bўyicha қarz	Suғurtalar bўyicha қarz qisobi uchun mўljallangan 6510-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
700	Maқşadli davlat jamғarmalariga tўlovlar bўyicha қarz	Maқşadli davlat jamғarmalariga tўlovlar bўyicha қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6520-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
710	Ta`sischilarga bўlgan қarzlar	Ta`sischilarga bўlgan қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6600-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
720	Meqnatga qaқ tўlash bўyicha қarz	Meqnatga qaқ tўlash bўyicha қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6710 va 6720-schyotlarning kredit қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi
730	Қisқa muddatli bank kreditlari	Қisқa muddatli bank kreditlari qisobi uchun mўljallangan 6810-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
740	Қisқa muddatli қarzlar	Қisқa muddatli қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6820,6830,6840-schyot-

		larning kredit қoldiқlari summa-larining yiғindisi kўrsatiladi

750	Uzoқ muddatli majburiyatlarning joriy қismi	Uzoқ muddatli majburiyatlarning joriy қismi qisobi uchun mўljallangan 6950-schyotning kredit қoldiғi summasi kўrsatiladi
760	Boshқa kreditorlik қarzlar	Boshқa kreditorlik қarzlar qisobi uchun mўljallangan 6910,6920,6930,6940,6960, 6970,6980,6990-schyotlarning kredit қoldiқlari summalarining yiғindisi kўrsatiladi (6950-schyotdan tashқari)
770	***II-bўlim bўyicha jami***	***490 va 600- satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi***
780	**Balansning passivi bўyicha jami**	**480 va 770 – satrlar summalarining yiғindisi kўrsatiladi**
790	Қisқa muddatli ijaraga olingan asosiy vositalar	1 yil muddatgacha ijaraga olingan asosiy vositalarning 001- balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan қiymati kўrsatiladi
800	Ma`sul saқlashga қabul қilingan tovar-moddiy қiymatliklar	002-balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan ma`sul saқlashga қabul қilingan tovar-moddiy қiymatliklarning summasi kўrsatiladi
810	Қayta ishlashga қabul қilingan materiallar	003- balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan қayta ishlashga қabul қilingan materiallarning қiymati kўrsatiladi
820	Komissiyaga қabul қilingan tovarlar	004-balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan komission tovarlarning қiymati kўrsatiladi
830	Ўrnatish uchun қabul қilingan uskunalar	005-balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan ўrnatishga қabul қilingan uskunalarning қiymati kўrsatiladi

840	Қat`iy qisobot blankalari	006-balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan қat`iy qisoboti beriladigan blankalarning қiymati kўrsatiladi
850	Tўlovga қobiliyatsiz debitorlarning zararga qisobdan chiқarilgan қarzi	007-balansdan tashқari schyotning kirimiga yozilgan tўlovga қobili-yatsiz debitorlarning zararga qisobdan chiқarilgan қarzlari summasi kўrsatiladi
860	Olingan majburiyat va tўlovlarning ta`minoti	008-balansdan tashқari schyotda yozilgan olingan majburiyat va tўlovlarning ta`minoti summasi kўrsatiladi
870	Berilgan majburiyatlar va tўlovlarning ta`minoti	009-balansdan tashқari schyotda yozilgan berilgan majburiyatlar va tўlovlarning ta`minoti summasi kўrsatiladi
880	Uzoқ muddatli ijara shartnomasiga asosan berilgan asosiy vositalar	010-balansdan tashқari schyotda kўrsa-tilgan uzoқ muddatli ijara shartno-masiga asosan berilgan asosiy vositalarning қiymati kўrsatiladi
890	Ssuda shartnomasi bўyicha olingan mulklar	011-balansdan tashқari schyotda aks ettirilgan ssuda shartnomasi bўyicha olingan mulklarning қiymati kўrsatiladi
900	Kelgusi davrlarda soliқ olinadigan bazadan chiқariladigan xarajatlar	012-balansdan tashқari schyotda aks ettirilgan kelgusi davrlarda soliқ olinadigan bazadan chiқariladigan xarajatlar summasi kўrsatiladi
910	Vaқtinchalik soliқ imtiyozlari	013- balansdan tashқari schyotda aks ettirilgan vaқtinchalik soliқ imtiyozlari summasi kўrsatiladi
920	Foydalanishdagi inventar va xўjalik jiqozlari	014- balansdan tashқari schyotda aks ettirilgan foydalanishdagi inven-tar va xўjalik jiqozlarining қiymati kўrsatiladi

**Moliyaviy natijalar to`ғrisida qisobotni tuzish.** Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotning (2-son shakl) asosiy maқsadi bўlib korxonaning qisobot davrlaridagi daromadlari, xarajatlari, foyda va zararlari tўғrisidagi yiғma ma`lumotlarni aks ettirish qisoblanadi. CHunonchi bunday ma`lumotlar qisobotda mos ravishda ўtgan yilning va

qisobot yilning mos davrlari uchun kўrsatiladi. Bunday tartib mos qisobot davrlardagi ўzgarishlar tendentsiyalarini ўrganish uchun muqim axborot manbai qisoblanadi.

Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotni tuzishga asos bўlib korxonaning barcha daromadlari va xarajatlari, foydani ishlatilishi qisobi uchun mўljallangan vaқtinchalik (tranzit) schyotlarning ma`lumotlari qisoblanadi. Қoidaga muvofiқ qisobotning aloqida satrlari қuyidagi tartibda shakllantiriladi.

Satr kodi	Satr nomi	Satrni tўldirish tartibi
010	Maqsulot (tovarlar, ish va xizmat)larni sotishdan tugan sof tushum	Maqsulot (tovarlar, ish va xizmat) larni sotishdan tugan sof tushumni qisobi uchun mўljallangan 9010,9020,9030-schyotlarning kredit oboroti summalari yiғindisidan қaytarilgan maqsulotlar (tovarlar, ish, xizmatlar) summalarini, berilgan chegirmalar summalarini (9040 va 9050-schyotlarning debet oborot summalari) ayirish orқali topiladi va daromadlar ustunchasida kўrsatiladi
020	Sotilgan maqsulot (tovarlar, ish va xizmat)larning tannarxi	Sotilgan maqsulot (tovarlar, ish va xizmat)larning tannarxi qisobi uchun mўljallangan 9110,9120,9130,9140,9150-schyotlarning debet oboroti summalari yiғindisi xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi

030	**Maqsulot (tovarlar, ish va xizmat)larni sotishning yalpi foydasi (zarari)**	**010 va 020-satrlar summalarining farқi yoziladi. Ijobiy farқ olingan foydani kўrsatadi va u daromadlar ustunchasiga yoziladi. Salbiy farқ sotishdan kўrilgan zararni ifoda-laydi va u xarajatlar ustunchasiga yoziladi**
040	**Davr xarajatlari, jami**	**050, 060, 070, 080- satrlarning summalari yiғindisi kўrsatiladi**

	SHu jumladan:	
050	Sotish xarajatlari	Sotish xarajatlari qisobi uchun mўljallangan 9410-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustuncha-sida kўrsatiladi
060	Ma`muriy xarajatlar	Ma`muriy xarajatlar qisobi uchun mўljallangan 9420-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustuncha-sida kўrsatiladi
070	Boshқa operatsion xarajatlar	Boshқa operatsion xarajatlar qisobi uchun mўljallangan 9430-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi
080	Kelgusida soliққа tortiladigan bazadan chiқariladigan qisobot davri qarajatlari	Kelgusida soliққа tortiladigan bazadan chiқariladigan qisobot davri qarajatlari qisobi uchun mўljal-langan 9440-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi
090	Asosiy faoliyatning boshқa daromadlari	Asosiy faoliyatning boshқa daromad-lari qisobi uchun mўljallangan 9310 - 9390-schyotlarning kredit oborot summalari yiғindisi daromadlar ustunchasida kўrsatiladi
100	**Asosiy faoliyatning foydasi (zarari)**	**030 satr – 040 satr + 090 satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi**

110	**Moliyaviy faoliyatning daromadlari, jami**	**120,130,140,150,160-satrlar summalarining yiғindisi**
	SHu jumladan:	
120	Dividendlar kўrinishidagi daromadlar	Dividendlar kўrinishidagi daromadlar qisobi uchun mўljallangan 9520-schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
130	Foizlar kўrinishidagi daromadlar	Foizlar kўrinishidagi daromadlar qisobi uchun mўljallangan 9530- schyotning

		kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
140	Uzoқ muddatli ijara (lizing)dan daromadlar	Uzoқ muddatli ijara (lizing)dan daromadlar qisobi uchun mўljallangan 9550- schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
150	Valyuta kursi farқidan daromadlar	Valyuta kursi farқidan daromadlar qisobi uchun mўljallangan 9540- schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
160	Moliyaviy faoliyatning boshқa daromadlari	Moliyaviy faoliyatning boshқa daromadlari qisobi uchun mўljallangan 9510,9560,9590- schyotlarning kredit oborot summalari yiғindisi daromadlar ustunchasiga yoziladi
170	**Moliyaviy faoliyat bўyicha xarajatlar**	**180,190,200,210- satrlar summalarining yiғindisi xarajatlar ustunchasiga yoziladi**
	SHu jumladan:	
180	Foizlar kўrinishidagi xarajatlar	Foizlar kўrinishidagi xarajatlar qisobi uchun mўljallangan 9610- schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasiga yoziladi

190	Uzoқ muddatli ijara (moliyaviy lizing) bўyicha foizlar kўrinishidagi xarajatlar	Uzoқ muddatli ijara (moliyaviy lizing) bўyicha foizlar kўrinishidagi xarajatlar qisobi uchun mўljallangan 9610- schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasiga yoziladi
200	Valyuta kursi farқidan zararlar	Valyuta kursi farқidan zararlar qisobi uchun mўljallangan 9620- schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasiga yoziladi
210	Moliyaviy faoliyat bўyicha boshқa xarajatlar	Moliyaviy faoliyat bўyicha boshқa xarajatlar qisobi uchun mўljallangan

		9630,9690- schyotlarning debet oborot summalari yiғindisi xarajatlar ustunchasiga yoziladi
220	**Umumxўjalik faoliyatining foydasi (zarari)**	**100 –satr +110-satr –170 satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi**
230	Favқulotdagi foyda va zararlar	Favқulotdagi foyda qisobi uchun mўljallangan 9710-schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga va favқulotdagi zararlar qisobi uchun mўljallangan 9720-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasiga yoziladi
240	**Daromad(foyda) soliғini tўlagunga қadar foyda (zarar)**	**220-satr (+ -) 230- satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi**
250	Daromad(foyda) soliғi	Daromad(foyda) soliғi foyda qisobi uchun mўljallangan 9810-schyotning debet oborot summasi xarajatlar ustunchasiga yoziladi

260	Foydadan boshқa soliқlar va yiғimlar	Foydadan boshқa soliқlar va yiғimlar qisobi uchun mўljallangan 9820,9830-schyotlarning debet oborot summalari xarajatlar ustunchasiga yoziladi
270	**Qisobot davrining sof foydasi (zarari)**	**240 –satr – 250-satr – 260-satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa xarajatlar ustunchasida kўrsatiladi**

Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotning aloqida bўlimi “Byudjetga tўlovlar tўғrisida ma`lumot” deb ataladi. Ushbu ma`lumotnoma tўrtta ustunchadan iborot bўlib, uning 1 va 2- ustunchalarida soliқ tўlovlarining nomi va satr raқami, 3-ustunchada qisob bўyicha tўlanadigan tўlovlar summasi, 4-ustunchada esa – qaқiқatda tўlangan soliқ tўlovlari summasi kўrsatiladi. Ma`lumotnomaning qar bir satrida soliқ tўlovlarining

aloqida turlari bўyicha qisoblangan va qaқiқatda byudjetga tўlangan summalar kўrsatiladi.

**Asosiy vositalar qarakati to`ғrisida qisobotni tuzish.** Asosiy vositalar qarakati to`ғrisida qisobotning (3-son shakl) asosiy maқşadi bўlib korxonaning asosiy vositalarining, shuningdek ularning eskirishining qolati va qarakati tўғrisida yiғma ma`lumotlarni aks ettirish qisoblanadi. Qisobot 12 ta ustunchadan iborot bўlib, uning 1 va 2- ustunchalarida asosiy vositalarni guruqlarining nomi va satr raқamlari kўrsatiladi. 3 ,4,5,6 –ustunchalarda asosiy vositalarning davr boshidagi қoldiғi, davr ichidagi kirimi va chiқimi va davr oxiridagi қoldiғining summalari boshlanғich қiymat bўyicha kўrsatiladi. Qisobotning 7,8,9,10 – satrlari asosiy vositalar bўyicha jamlangan eskirishning davr boshidagi қoldiғi, davr ichidagi kўpayishi va kamayishi va davr oxiridagi қoldiғining summalarini kўrsatishga mўljallangan.

Qisobotning 11 va 12- satrlarida mos ravishda yil boshiga va yil oxiriga asosiy vositalarning қoldiқ қiymatlari, ya`ni boshlanғich қiymat va jamlangan eskirish summalari ўrtasidagi farқ summasi, kўrsatiladi. Qisobotning 010- satridan to 160-satrigacha yuқorida keltirilgan ma`lumotlar asosiy vositalarning aloqida guruqlari bўyicha beriladi. 170-satrda ushbu ma`lumotlar jami asosiy vositalar bўyicha jamlab kўrsatiladi. Qisobotning 171 va 172 satrlarida korxonaning asosiy vositalarining qolati va xarakatiga doir ma`lumotlar ishlab chiқarishdagi ishtirokiga kўra guruqlanib kўrsatiladi.

Qisobotda asosiy vositalarga sarflangan қўshimcha investitsiyalar, shu jumladan tugallanmagan қurilish, tўғrisidagi axborotlar qam ma`lumot tariқasida keltiriladi (180,181,182,183,190-satrlar).

Asosiy vositalar xarakati tўғrisida qisobotni tuzishga asos bўlib 0100 “Asosiy vositalar qisobi schyotlari”, 0200 “Asosiy vositalarning eskirishi qisobi schyotlari” , 0300 “Uzoқ muddatli ijara shartnomasi bўyicha olingan asosiy vositalar qisobi schyotlari”, 0810 “ Kapital қurilish”, 0820 “Asosiy vositalarni sotib olish” schyotlarining ma`lumotlari qisoblanadi.

**Pul oқimlari to`ғrisida qisobotni tuzish.** Pul oқimlari tўғrisida qisobotning (4-son shakl) asosiy maқşadi bўlib korxonada qisobot davrida yuz bergan pul oқimlari (kirim va chiқim), shuningdek pul mablaғlarining davr boshi va oxiridagi qolati tўғrisida yiғma ma`lumotlarni aks ettirish qisoblanadi. Qisobot tўrtta ustunchadan iborot bўlib, uning 1 va 2- ustunlarida qisobotning kўrsatkichlari va ularga birkitilgan satrlarning raқamlari kўrsatiladi. Qisobotning 3 va 4- ustunlarida mos ravishda pul mablaғlarining kirimi va chiқimiga doir ma`lumotlar aks ettiriladi.

Pul oқimlari tўғrisida qisobot ikki bўlimdan iborot bўlib, uning birinchi bўlimida milliy valyutadagi pul mablaғlarining qolati va qarakati, ikkinchi bўlimida esa chet el valyutasidagi pul mablaғlarining qolati va xarakati Ўzbekiston respublikasi Markaziy bankining kursi bўyicha milliy valyutada aks ettiriladi.

Qisobotda pul oқimlarini aks ettiruvchi кўrsatkichlar korxonaning pul oқimlari tўғrisidagi ma`lumotlarni bevosita faoliyat turlari bўyicha guruqlashga yўnaltirilgan. 9-son BQMS " Pul oқimlari tўғrisida qisobot"ga muvofiқ korxonalarning pul oқimlarini asosan қuyidagi faoliyat turlari bўyicha guruqlash кўzda tutilgan:

• **Asosiy (operatsion) faoliyat bўyicha** –ushbu guruqda maqsulot, tovar, ish va xizmatlarni sotishdan olingan tushumlar, tovar-moddiy boyliklar, ish va xizmatlar uchun ta`minotchi va pudratchilarga tўlangan tўlovlar, xodimlar nomidan tўlangan daromad soliғi va boshқa tўlovlar, ijtimoiy suғurta bўyicha tўlovlar va boshқa asosiy faoliyatga doir tўlangan pul mablaғlari mos ravishda kirim va chiқim ustunchalarida (010-050 satrlar) aks ettiriladi. CHet el valyutasidagi asosiy faoliyatga doir pul mablaғlarining kirim va chiқimi ma`lumotnomaning 261,262,264,271,273- ustunchalarida кўrsatiladi.

• **Investitsiya faoliyati bўyicha** –ushbu guruqda asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar, shuningdek uzoқ va қisқa muddatli investitsiyalarni sotib olish va sotishga doir pul oқimlari mos ravishda kirim va chiқim ustunchalarida (060-100 satrlar) кўrsatiladi.

• **Moliyaviy faoliyat bўyicha –** ushbu guruqda olingan va tўlangan foizlar, olingan va tўlangan dividendlar, aktsiyalarni va boshқa қimmatli қoғozlarni sotishdan olingan tushumlar, xususiy aktsiyalarni sotib olishga sarflangan pul mablaғlari, uzoқ va қisқa muddatli kreditlar va kreditlar bўyicha pul tushumlari va tўlovlari, uzoқ muddatli ijara (moliyaviy lizing) bўyicha pul tushumlari va tўlovlari, moliyaviy faoliyatning boshқa pul tushumlari va tўlovlari mos ravishda kirim va chiқim ustunchalarida (110-180 satrlar) кўrsatiladi. CHet el valyutasidagi moliyaviy faoliyatga doir pul mablaғlarining kirim va chiқimi ma`lumotnomaning 263, 272- ustunchalarida кўrsatiladi.

Qisobotda daromad (foyda) va boshқa soliқ tўlovlari aloqida guruqda (190-210 satrlar) кўrsatiladi.

Qar bir guruqdan keyin qisobotning aloqida satrlarida faoliyat turi bўyicha sof pul kirimi/chiқimi кўrsatiladi. Bu korxonada qar bir faoliyat bўyicha qisobot davrida кўproқ kirimga yoki chiқimga erishganlikni aniқlashga imkon beradi.

Qisobotning aloqida satrida (220-satr) korxonaning moliyaviy –xўjalik faoliyatining jami sof pul kirim/chiқimi barcha faoliyat turlari bўyicha birgalikda кўrsatiladi. Buning uchun barcha faoliyat turlari bўyicha pul tushumlarining va tўlovlarining guruqlangan summalarining (050,100,
180,210- satrlar) farқi (+,-) mos ravishda kirim yoki chiқim ustunida aks ettiriladi.

Qisobotning oxirgi ikkita satrida (230 va 240-satrlar) mos ravishda qisobot davrning boshi va oxirida mavjud pul mablaғlarining қoldiқ summalari кўrsatiladi. Bunda 240-satrda кўrsatilgan pul mablaғlarining oxirgi қoldiғi 230-satrda кўrsatilgan pul mablaғlarining bosh қoldiғi va 220- satrda кўrsatilgan qisobot davrdagi pul mablaғlarining sof kirim/chiқim summalarining yiғindisi yoki ayirmasiga teng bўlishi lozim.

Pul oқimlari tўғrisida qisobot korxonaning pul mablaғlari qisobi uchun mўljallangan schyotlar (5000,5100,5200,5500,5600,5700) ning mos ravishdagi bosh қoldiқ, oxirgi қoldiқ, debet va kredit oborot summalarini korrespondentsiyalangan schyotlarning yozuvlari asosida tuziladi.

9-son BQMS “ Pul oқimlari tўғrisida qisobot”ga muvofiқ (15-band) pul oқimlari tўғrisidagi qisobotning faoliyat turlari bўyicha kirim va chiқimini aks ettirishda ikki usuldan, ya`ni bevosita (tўғri) usuldan va bilvosita (egri) usuldan foydalanish mumkin. Bu ikkala usul qam pul mablaғlarining қoldiғi, kirim va chiқimi bўyicha bir xil natijalarni beradi, lekinda ularda pul oқimlarini qisoblashda turli кўrsatkichlar asos қilib olinadi. Bu faқatgina asosiy (operatsion) faoliyat bўyicha pul oқimlarini qisoblashga taallluқlidir. Investitsion va moliyaviy faoliyat bўyicha pul oқimlari tўғrisidagi ma`lumotlar tўғridan tўғri pul mablaғlari qisobi uchun mўljallangan schyotlarning (5000,5100,5200,5500,5600,5700) registrlaridan olinadi.

Asosiy faoliyat bўyicha pul oқimlarini bevosita (tўғri) va bilvosita (egri) usullar asosida qisoblashning xususiyatlariga қuyidagilar kiradi.

Bevosita (tўғri) usul. Ushbu usulda asosiy (operatsion) faoliyat bўyicha pul oқimlarini qisoblashda ularning kirimi va chiқimi “Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot»ning ularga mos keluvchi sof tushum, tannarx, davr xarajatlari,soliқ tўlovlari kabi кўrsatkichlari bilan uzviy boғlanadi. Jumladan , pul kirimi sof tushum bilan, pul chiқimlari qisobotning tannarx, davr xarajatlari, soliқ tўlovlari kabi moddalari bilan boғlanadi. Pul oқimlarini qisoblashda moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotning yuқorida keltirilgan кўrsatkichlari asos қilib olinadi va ushbu кўrsatkichlar ularga ta`sir etuvchi omillarning ўzgarish summasiga tuzatiladi. Ushbu tuzatishlar, jumladan, қuyidagicha amalga oshiriladi:

1.Xaridorlardan kelib tushgan pul malaғlari summasi (Pk) ni topish uchun moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotda кўrsatilgan sotishdan olingan daromad (Sd) summasi korxona balansining davr boshiga va oxiriga кўrsatilgan xaridorlar bўyicha debitorlik қarzlarining (Dқ) кўpayish yoki kamayish summasiga tuzatiladi, jumladan debitorlik summasini oshishi (+Dқ) pul kirimlarini kamaytiradi, aksincha debitorlik қarzlarning kamayishi (-Dқ) esa pul kirimlarini кўpaytiradi, ya`ni:

Xaridorlardan tushgan pul mablaғlari (Pk) =	**Sotishdan olingan daromad (Sd)**	**+ Debitorlik қarzlarning kamayishi (-Dқ) - Debitorlik қarzlarning kўpayishi (+Dқ)**

Misol uchun, sotishdan olingan daromad summasi (Sd) qisobot yilida 5000 ming sўmni, xaridorlarning debitorlik қarzlari balanc bўyicha yil boshida 1000 ming sўmni, yil oxirida esa 2000 ming sўmni tashkil etdi deylik. U qolda xaridorlardan kelib tushgan pul mablaғlari (Pk) 4000 ming sўmni tashkil etadi
(5000 – 1000), agar debitorlik қarzlari yil oxirida 500 ming sўmni tashkil etganda edi, u qolda xaridorlardan kelib tushgan pul mablaғlari (Pk) 5500 ming sўmni tashkil etar edi (5000+500).

**2.Ta`minotchilarga ўtқazilgan pul mablaғlarining summasini topish (Pcht)** uchun moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotning sotish tannarxi (St) kўrsatkichi asos қilib olinadi va ushbu summa korxona balansining davr boshiga va oxiriga kўrsatilgan tovar zaqiralarining (Tz), shuningdek ta`minotchilar olidigi kreditorlik қarzlarining kўpayish yoki kamayish summasiga tuzatiladi, jumladan tovar zaqiralarining kўpayishi (+Tz) pul chiқimlarini kўpayishiga, tovar zaqiralarining kamayishi (-Tz) esa pul chiқimlarini kamayishiga, ta`minotchilar oldidagi kreditorlik қarzlarning oshishi (+Kқ) pul chiқimlarining kamayishiga, aksincha kreditorlik қarzlarning kamayishi (-Kқ) esa pul chiқimlarining kўpayishiga olib keladi, ya`ni:

Ta`minotchilarga tўlangan pul mablaғlari = (Pcht)	**Sotish tannarxi (St)**	**+ Tovar zaxiralarini kўpayishi (+Tz) - Tovar zaxiralarini kamayishi (-Tz)**	**+ Kreditorlik қarzlarning kamayishi (-Kқ) - Kreditorlik қarzlarning kўpayishi (+Kқ)**

Misol uchun, sotish tannarxi 4000 ming sўm deylik, tovar zaxiralari qisobot davr boshiga 6000 ming sўm, qisobot davr oxiriga 5500 ming sўmni, ta`minotchilar olididagi қarzlar qisobot davr boshiga 2000 ming sўm, qisobot davr oxiriga 1000 ming sўmni tashkil etdi deylik. Ushbu misolda ta`minotchilarga ўtқazilgan summa moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobot va balans ma`lumotlarga kўra 4500 ming sumni (4000-500+1000) tashkil etadi.

3.Operatsion xarajatlarga doir pul chiқimlari summasini topish (Ptox)uchun asos қilib davr xarajatlari (Dx) olinadi va topilgan summa balansning davr boshi va oxiridagi kelgusi davr xarajatlarining (Kdx) va majburiyatlarning (M) summalaridagi ўzgarishlarga tuzatiladi, shuningdek tuzatishda moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotda aks ettirilgan amortizatsiya va boshқa pulsiz xarajatlar (Apx) summalari ayirilib tashlanadi, jumladan kelgusi davr xarajatlarining kўpayishi (+Kdx) pul chiқimlarini kўpayishiga, kelgusi davr xarajatlarining kamayishi (-Kdx) esa pul chiқimlarini kamayishiga, qisoblangan majburiyatlarning oshishi(+M) pul chiқimlarining kamayishiga, aksincha qisoblangan majburiyatlarning kamayishi (-M) esa pul chiқimlarining kўpayishiga olib keladi, ya`ni:

Operatsion xarajatlar bўyicha pul tўlovlari (Ptox)	**= Davr xarajatlari (Dx)**	**+ Kelgusi davr xarajatlari-ning kўpayishi (+Kdx) - Kelgusi davr xarajat-larining kamayishi (-Kdx)**	**+ Majbu-riyatlarni kamayishi (-M) - Majbu-riyatlarni kўpayishi (+M)**	**- Amortiza-tsiya va boshқa pulsiz xarajat-lar (Apx)**

Misol uchun, davr xarajatlari 1000 ming sўm deylik, kelgusi davr xarajatlari qisobot davr boshiga 60 ming sўm, qisobot davr oxiriga 50 ming sўmni, qisoblangan majburiyatlar qisobot davr boshiga 200 ming sўm, qisobot davr oxiriga 100 ming sўmni, amortizatsiya xarajatlari 150 ming sўmni tashkil etdi deylik. Ushbu misolda operatsion xarajatlarga doir pul tўlovlarining summasi moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobot va balans ma`lumotlarga kўra 940 ming sumni (1000-10+100 -150) tashkil etadi.

4.Korxona foydasi (daromadi)dan olinadigan soliқlar bўyicha pul tўlovlari summasini (Pchs) topish uchun asos қilib foyda (daromad) va boshқa daromaddan olinadigan soliқlarning (infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagona soliқ, yalpi tushumdan soliқ) moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotda kўrsatilgan summalari (Sf) olinadi va ushbu summa balansning davr boshi va oxiridagi ushbu soliқlar bўyicha қarz (Қs) summalaridagi ўzgarishlarga tuzatiladi, jumladan soliқlar bўyicha қarz summasini kamayishi (-Қs) pul chiқimlarini kўpayishiga, қarz summasini kўpayishi (+Қs) esa pul chiқimlarini kamayishiga olib keladi, ya`ni:

Foyda(daromad)dan	**Foyda (daromad)dan soliқlar**	**+Soliқlar bўyicha қarz-**

olinadigan solиқlar bўyicha pul tўlovlari = (Pchs)	(Sf)	arning kamayishi (-Kş) -Solиқlar bўyicha қarz-larning kўpayishi (+Kş)

Misol uchun, foyda (daromad)dan olinadigan solиқlar moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotga kўra 300 ming sўmni, ushbu solиқlar bўyicha қarz summasi qisobot davr boshiga 60 ming sўm, qisobot davr oxiriga 50 ming sўmni tashkil etdi deylik. Ushbu misolda foyda (daromad) dan olinadigan solиқlar bўyicha pul chiқimining summasi moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobot qisobot va balans ma`lumotlarga kўra 310 ming sumni (300+10) tashkil etadi.

Bilvosita (egri) usul. Ushbu usulda qam bevosita (tўғri) usuldagi kabi pul oқimlarini qisoblashda moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobot asos қilib olinadi, lekin oldingi usuldan ўlaroқ tuzatishlar qisobotning qar bir moddasi bўyicha emas, balkim uning eng oxirgi kўrsatkichi bўlgan “sof foyda” bўyicha amalga oshiriladi. Jumladan pul oқimlari (kirim va chiқim) summasini topish uchun moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotda aks ettirilgan sof foyda summasi қuyidagilarga tuzatiladi:

**Xususiy kapital to`ғrisida qisobotni tuzish.** Xususiy kapital tўғrisida qisobotning (5-son shakl) asosiy maқşadi bўlib korxonaning xususiy kapitalining qolati va xarakati tўғrisida yiғma ma`lumotlarni aks ettirish qisoblanadi. Qisobot tўққizta ustunchadan iborot bўlib, uning 1 va 2- ustunlarida qisobotning kўrsatkichlari va ularga birkitilgan satrlarning raқamlari kўrsatiladi. Qisobotning 3-8 ustunlari xususiy kapitalning aloqida turlarining qolati va xarakatiga doir ma`lumotlarni aks ettirishga mўljallangan, jumladan:

- 3-ustun “Ustav kapitali”;
- 4-ustun “Qўshilgan kapital”;
- 5-ustun “Rezerv kapitali”;
- 6-ustun “Taқşimlanmagan foyda (қoplanmagan zarar)”;
- 7-ustun “Sotib olingan xususiy aktsiyalar”;
- 8-ustun “Maқşadli tushumlar va boshқalar”;
- 9-ustun “Jami”.

Qisobotning qar bir satrida xususiy kapitalning qolati, kўpayishi va kamayishi, shuningdek turli boshқa ma`lumotlar kўrsatiladi. Ushbu ma`lumotlar xususiy kapitalning

elementlarini qisobi uchun mўljallangan schyotlardan (8300, 8400, 8500, 8600,8700,8800) olinadi, jumladan:

Satr	Kўrsatkichlar nomi	Satrni tўldirish tartibi
010	Yil boshiga қoldiқ	8300, 8400, 8500, 8600,8700,8800-schyotlarning bosh қoldiғi yoziladi
020	Қimmatli қoғozlar emissiyasi	Aktsiyalarni chiқarilishi va sotilishi natijasida ustav kapitali va қўshilgan kapitalni kўpayishi mos ravishda 3 va 4- ustunchalarda aks ettiriladi
030	Uzoқ muddatli aktivlarni қayta baqolash	Korxona mulkini қayta baqolash natijasida vujudga kelgan rezerv kapitali summasi 5-ustunchada kўrsatiladi
040	Ustav kapitalini shakllantirishda paydo bўlgan valyuta kursi farқlari	CHet el investorlarining ustav kapitaliga kiritgan badallari bўyicha vujudga kelgan қўshilgan kapital summasi 4-ustunchada aks ettiriladi
050	Rezerv kapitaliga ajratma	Qisobot yilning sof taқsimlanmagan foydasidan rezerv kapitaliga ajratma summasi 5-ustunchada (+) belgisi bilan va 6-ustunchada (-) belgisi bilan kўrsatiladi
060	Joriy yilning taқsimlanmagan foydasi (zarari)	Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobotning eng oxirgi satrida kўrsatilgan sof foydasi (қoplanmagan zarari) 6-ustunchada aks ettiriladi (қoplanmagan zarar summasi ushbu ustunchada (-) belgi bilan)
070	Tekinga olingan mol-mulk	YUқori tashkilotdan olingan va rezerv kapitaliga kiritilgan mol-mulk summasi 5-ustunchada kўrsatiladi
080	Maқsadli foydalanish uchun olingan mablaғlar	Turli maқsadlarda olingan grantlar, davlat subsidiyalari, davlat yordamlari, soliқlar bўyicha imtiyozlar va boshқa maқsadli tushumlarning summasi 8-ustunchada aks ettiriladi
090	Tўlangan dividendlar	Qisoblangan dividendlar summasi 6-ustunchada (-) belgisi bilan aks ettiriladi

100	Xususiy kapital shakllanishining boshқa manbalari	Xususiy kapital elementlarining boshқa manbalar evaziga kўpayish summalari mos ravishda 1-8 –ustunchalarda kўrsatiladi(kamayish summasi (-) belgi bilan)
110	**Yil oxiridagi қoldiқ**	**8300, 8400, 8500, 8600, 8700, 8800-schyotlarning yil oxiridagi қoldiғi kўrsatiladi**
120	Xususiy kapitalning kўpayishi (+) yoki kamayishi (-)	Xususiy kapitalni qisobot yilining boshiga nisbatan qisobot yilining oxirida oshgan yoki kamaygan summalari mos ustunchalarda aks ettiriladi
130	CHiқarilgan aktsiyalar soni, dona	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
131	SHu jumladan imtiyozli aktsiyalar soni	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
132	SHu jumladan oddiy aktsiyalar soni	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
140	Aktsiyaning nominal қiymati	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
150	Muomaladagi aktsiyalar soni, dona	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
151	SHu jumladan imtiyozli aktsiyalar soni	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi
152	SHu jumladan oddiy aktsiyalar soni	Qisobotning 9-ustunchasida ma`lumot tariқasida kўrsatiladi

**Moliyaviy qisobotga kiritilgan ma`lumotnoma, tushuntirish xati va ilovalarni tuzish.** Korxonalarning moliyaviy qisoboti ўz ichiga “Debitorlik va kreditorlik қarzlar qaқida ma`lumotnoma” (2a- shakl), shuningdek tushuntirish xati va ilovalarni qam oladi.

**Debitorlik va kreditorlik қarzlar qaқida ma`lumotnoma (2a- shakl)** ning asosiy maқsadi bўlib korxonaning qisobot davri oxiriga bўlgan debitorlik va kreditorlik қarzlari tўғrisida ma`lumotlarni turli belgilari bўyicha guruqlab kўrsatish qisoblanadi. Ma`lumotnoma 12 ta ustunchadan iborot bўlib, uning 1-va 2- ustunchalarida tartib raқami, debitorlar va kreditorlarning nomi, 3- ustunchada jami umumiy қarzlar, 4-ustunchada jami қarzlarning muddati ўtgani kўrsatiladi. Ma`lumotnomaning 5-12 – ustunchalari korxonaga taalluқli bўlmagan sabablar bўyicha vujudga kelgan қarzlar tўғrisida axborotlarni berishga mўljallangan, jumladan, 5- va 6- ustunchalarda bunday

қarzlarning mos ravishda jami va muddati ўtgan summasi, 7- va 8- ustunchalarda xukumat қaroriga asosan oldindan xaқ тўlamay jўnatilgan (olingan) maqsulotlar bўyicha қarzlarning mos ravishda jami va muddati ўtgan summasi, 9-va 10- ustunchalarda davlat resurslari va jamғarmalaridan кўzga tutilgan xom-ashyo va materiallar bўyicha ўtкazilgan bank тўlovlarining mos ravishda jami va muddati ўtgan summasi, 11- ustunchada xukumat қarori bўyicha kechiktirilgan қarzlar, 12-ustunchada қonunchilikga muvofiқ кilingan da`volar bўyicha sud jarayonida кўrib chiкilayotgan yoki xўjalik sudi tomonidan kreditorlardan ўndirish тўғrisida қaror chiккan қarzlar summasi кўrsatiladi.

Ma`lumotnomaning satrlarini тўldirishda қuyidagi ketma-ketlikga amal кilinishi lozim. Oldin barcha debitorlik қarzlar, keyin esa barcha kreditorlik қarzlari тўғrisidagi ma`lumotlar кўrsatiladi. CHunonchi, debitorlar va kreditorlarning қarzlari respublika ichidagi қarzlar, ichki idoraviy қarzlar va respublikadan tashқaridagi қarzlar guruqlari bўyicha tasniflangan qolda кўrsatiladi. Ma`lumotnomada кўrsatilgan debitorlik қarzlarning umumiy summasi buxgalteriya balansining 110 va 210- satrlaridagi summaga (aloqida bўlinmalarning қarzlaridan tashқari), shuningdek kreditorlik қarzlarning umumiy summasi buxgalteriya balansining 491 va 601-satrlaridagi summaga mos kelishi shart.

Moliviy qisobotga uning u yoki bu кўrsatkichlarini tasniflovchi analitik jadvallar, shuningdek korxona moliviy-xўjalik faoliyatining ayrim jixatlari bўyicha tushuntirish xati ilova кilinadi. Asosiy analitik jadvallar bўlib, masalan, soliқ solish bazasiga қayta кўshiladigan xarajatlar rўyxati, soliқ bўyicha imtiyozlar qisob –kitobi, imtiyozlarni ishlatilishi, foydani taқsimlash qisob-kitobi va boshқalar qisoblanadi.

Moliyaviy qisobotga yozilgan tushuntirish xatida korxonaning qisob siyosatidagi ўzgarishlarning sabablari, moliyaviy-xўjalik faoliyatida mavjud salbiy jiqatlar, jumladan xўjalik faoliyatini zarar bilan yakunlashga olib kelgan sabablar ochib beriladi. Bunday tushuntirishlar moliyaviy qisobotdan foydalanuvchilarni кўshimcha ma`lumotlar bilan ta`minlashda, shuningdek qisobot asosida тўғri қarorlar қabul кilinishida katta aqamiyat kasb etadi.

3.Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotni tuzish xususiyatlari

Ўzbekiston Respublikasida konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotning moqiyati, tarkibi va tuzish tartibi 8-son BQMS “Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotlar va shў`ba xўjalik jamiyatlariga investitsiyalar qisobi” bilan tartibga solingan. Ushbu BQMS ga muvofiқ **konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobot** deganda bitta guruqga birlashgan shў`ba xўjalik jamiyatlarining bosh korxonasi tomonidan guruqning qisobot sanasiga moliyaviy qolatini va qisobot davri uchun moliyaviy natijalarini aks ettiruvchi кўrsatkichlar tizimi tushuniladi.

Guruq – bu bosh korxona va uning barcha shў`ba xўjalik jamiyatlarining birgalikda olingan tizimi .

Bosh korxona – bu bitta yoki undan kўp shў`ba xўjalik jamiyatlariga ega bўlgan va ular faoliyatini nazorat қiladigan korxona.

**SHў`ba xўjalik jamiyati** – bu bosh korxona tomonidan nazorat қilinadigan xўjalik yurituvchi sub`ekt.

Nazorat – bu manfaat kўrish maқsadida xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy va xўjalik siyosatini belgilab berish quқuқi.

Aloqida moliyaviy qisobot– bu guruqni qar bir a`zosining mustaқil moliyaviy qisoboti.

**Guruq a`zolarining qissasi** – bu bosh korxonaga tegishli bўlmagan, guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotida uning a`zolarini aloqida qissasi sifatida kўrsatiladigan daromad (zarar) va aktivlarning summasi.

Ўzbekiston Respublikasining xarakatdagi қonunlariga muvofiқ konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotni tuzishda қuyidagi tamoyillarga amal қilinadi:

- Bosh korxona va uning qar bir shў`ba xўjalik jamiyati aloqida yuridik shaxs sifatida faoliyat yurituvchi va soliқ tўlovchi qisoblanadi.
- Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisoboti faқat guruq raqbariyati uchun strategik boshқaruv, erishilgan sof moliyaviy natijalarni birlashtirish va guruq a`zolari ўrtasida ularning qissasiga қarab taқsimlash maқsadida tuziladi.
- Guruqga tegishli bўlmagan mulk konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotda guruq a`zolarining qissasi sifatida aks ettiriladi.
- SHў`ba korxonalarning ustav kapitaliga kiritilgan bosh korxonaning ta`sis badali guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotida moliyaviy investitsiya sifatida қaralmaydi.
- Bosh korxonaga va uning shў`ba xўjalik jamiyatlariga tegishli bўlgan mol-mulk, debitorlik va kreditorlik қarzlar (ichki qisob-kitoblardan tashқari), kelgusi davr xarajatlari, tashkil etilgan kapital (fondlar), chetdan olingan maқsadli tushumlar guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotida satrma-satr arifmetik yўl bilan jamlangan qolda kўrsatiladi.
- Ўzaro xўjalik munosabatlar evaziga erishilgan daromad va xarajatlar, foyda va zararlar, qisoblangan dividendlar bosh korxona va shў`ba xўjalik jamiyatlarining qisobotlarida tўliғicha kўrsatiladi, lekinda guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotida bu kўrsatkichlar chegirib tashlanadi.
- Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotini tuzish uchun unda bosh kitob yuritilmaydi, shuningdek unga buxgalterlik yozuvlari қilinmaydi.

• Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotini tuzish faқat jamlama qisobot shakllarini va analitik jadvallarni tўldirish yўli bilan amalga oshiriladi.

Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisoboti ўz ichiga konsolidatsiyalashtirilgan buxgalteriya balansi, konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy natijalar тўғrisida qisobot va moliyaviy qisobotning boshқa konsolidatsiyalashtirilgan shakllarini oladi.

Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotni tuzish tartibini konsolidatsiyalashtirilgan buxgalteriya balansi va konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy natijalar тўғrisida qisobot bўyicha қuyidagi misollar asosida kўrib chiқaylik.

Misol: *Bosh korxona qisoblangan "Samarқand" AJ ўz қaromoғida "Tong" va "SHarқ" shў`ba xўjalik jamiyatlariga ega. Bosh korxonaning "Tong" shў`ba korxonasi ustav kapitalidagi qissasi -100%, "SHarқ" shў`ba xўjalik jamiyati ustav kapitalidagi qissasi –80% . Guruqga kirgan xўjalik yurituvchi sub`ektlarning 200_ yil 1 yanvarga buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar тўғrisida qisobotlari қuyidagicha:*

Buxgalteriya balansi

(ming sўm qisobida)

Kўrsatkichlar	"Samarқand"	"Tong"	"SHarқ"
Asosiy vositalar	150000	25000	30000
Moliyaviy investitsiyalar	70000		
Tovar-moddiy boyliklar	120000	20000	25000
Pul mablaғlari	5000	2000	3000
Debitorlik қarzlar	2400	1200	800
Jami aktiv	**347400**	**48200**	**58800**
Ustav kapitali	250000	30000	40000
Taқşimlanmagan foyda	47400	10000	11000
Majburiyatlar	50000	8200	7800
Jami passiv	**347400**	**48200**	**58800**

**Kўshimcha ma`lumotlar:** *"Samarқand" AJ ning debitorlik қarzlari tarkibida "Tong" shў`ba korxonasining қarzi - 200 ming sўm, "SHarқ" shў`ba xўjalik jamiyatining қarzi 300 ming sўm. "Tong" shў`ba korxonasining kreditorlik қarzlari tarkibida "SHarқ" shў`ba korxonasining qissasi -100 ming sўm.*

Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot

(ming sўm qisobida)

Kўrsatkichlar	"Samarқand"	"Tong"	"SHarқ"
Sof tushum	125000	24000	27500
Sotish tannarxi	100000	17200	18500
Sotishdan olingan foyda	25000	6800	9000
Boshқa daromadlar	4000	1100	1400
Boshқa xarajatlar	12500	5000	6250
Soliқ tўlovlari	12500	2400	2750
Sof foyda	4000	500	1400

**Kўshimcha ma`lumotlar:** *"Samarқand" AJ ning sof tushumidan 3500 ming sўmi "Tong" shў`ba korxonasiga, SHarқ" shў`ba jamiyatining 3700 ming sўmlik sof tushumi "Samarқand" AJ ga tўғri keladi. SHў`ba korxonalarining boshқa xarajatlari (mos ravishda 500 ming sўm va 600 ming sўm) ularni "Samarқand" AJ dan olgan vaқtinchalik moliyaviy yordamiga tўlangan foizlarni tashkil etadi.*

YUқoridagi ma`lumotlar bўyicha guruqning konsolidatsiyalashtirilgan balansi va moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotini қuyidagi ishchi jadvallar kўrinishida tuzib chiқamiz.

Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan buxgalteriya balansi

(ming sўm qisobida)

Kўrsatkichlar	"Samar-қand" AJ	"Tong"	"SHarқ"	Tuzatish yozuvi		Konsolidatsiyalashti-rilgan balans
				Debet	Kredit	
Asosiy vositalar	150000	25000	30000			205000
Moliyaviy investitsiyalar	70000				1)70000	
Tovar-moddiy	120000	20000	25000			165000

boyliklar						
Pul mablaғlari	5000	2000	3000			10000
Debitorlik қarzlar	2400	1200	800	3) 100	2)200	4300
Jami aktivlar	**347400**	**48200**	**58800**			**384300**
Ustav kapitali	250000	30000	40000	1)70000		250000
Taқsimlanmagan foyda	47400	10000	11000	4)2200		66200
Majburiyatlar	50000	8200	7800	2)200	3)100	65900
Guruq a`zolarining qissasi					4)2200	2200
Jami passivlar	**347400**	**48200**	**58800**	**72500**	**72500**	**384300**

Bitta guruqga birlashgan shў`ba va қaram xўjalik jamiyatlarining bosh korxonasi tomonidan tuzilgan konsolidatsiyalashtirilgan buxgalteriya balansiga izoqlar:

1).Bosh korxona tomonidan shў`ba korxonalarga kiritilgan 70000 ming sўmlik (40000 +30000) moliyaviy investitsiyalar guruqga kiruvchi bosh korxonada moliyaviy investitsiyalar tarkibidan, shў`ba korxonalarda esa ustav kapitali tarkibidan chegirib tashlandi.

2)Bosh korxonaning "SHarқ" shў`ba korxonasi bўyicha 200 ming sўmlik debitorlik қarzi guruqga kiruvchi bosh korxonada debitorlik қarzlar tarkibidan, shў`ba korxonalarda esa majburiyatlard tarkibidan chegirib tashlandi.

3)SHў`ba korxonalarning ўzaro 100 ming sўmlik debitorlik va kreditorlik қarzlari guruq ning debitorlik va kreditorlik қarzlari tarkibidan chegirib tashlandi.

4)"SHarқ" shў`ba korxonasining 11000 ming sўmlik taқsimlanmagan foydasining 8800 ming sўmi (11000 x 80%) guruqga kiruvchi bosh korxonada taқsimlanmagan foyda tarkibiga kiritildi, қolgan 2200 ming sўmi (11000 x20%) guruqning unga kirmaydigan boshқa korxonalarning qissasi bўyicha kreditorlik қarzi sifatida kўrsatildi.

Guruqning konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy natijalar tўғrisida qisoboti

(ming sўm qisobida)

Kўrsatkichlar	"Samar-қand" AJ	"Tong"	"SHarқ"	Tuzatish yozuvi		Konsolidatsiyalashtirilgan Balans
				Debet Kredit		
Sof tushum	125000	24000	27500	1)3500 2)3700		169300

Sotish tannarxi	100000	17200	18500		1)3500 2)3700	128500
Boshқa daromadlar	4000	1100	1400	3)1100		5400
Boshқa xarajatlar	12500	5000	6250		3)1100	22650
Soliқ tўlovlari	12500	2400	2750			17650
Sof foyda	**4000**	**500**	**1400**			**5900**

Bitta guruqga birlashgan shў`ba va қaram xўjalik jamiyatlarining bosh korxonasi tomonidan tuzilgan konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy natijalar тўғrisida qisobotga izoqlar:

1).Bosh korxona tomonidan "Tong" shў`ba korxonasiga 3500 ming sўmga sotilgan tovarlar guruqning sof sotish qajmidan va sotish tannarxidan chegirib tashlandi.

2)"SHarқ" shў`ba korxonasi tomonidan bosh korxonaga 3700 ming sўmlik sotilgan tovarlar guruqning sof sotish qajmidan va sotish tannarxidan chegirib tashlandi.

3)SHў`ba korxonalarning bosh korxonadan olgan vaқtinchalik moliyaviy yordam uchun тўlagan 1100 ming sўmlik (600 +500) foizlari guruqga kiruvchi bosh korxonaning daromadlaridan va uning shў`ba korxonalarining xarajatlaridan chegirib tashlandi.

Guruqni tashkil қiluvchi bosh korxona va uning shў`ba korxonalarida moliyaviy qisobotning boshқa shakllari qam konsolidatsiyalashtiriladi.

Konsolidatsiyalashtirilgan pul oқimlari тўғrisida qisobotni tuzishda guruqni tashkil etuvchi bosh korxona va uning shў`ba xўjalik jamiyatlari ўrtasidagi қuyidagilar pul oқimlari chegirib tashlanadi:

- Ichki tovar operatsiyalari bўyicha olingan va тўlangan pul mablaғlari;
- Olingan va berilgan қarz summalari;
- Olingan va тўlangan foiz summalari;
- Olingan va тўlangan ta`sis badallari
- Boshқa turli operatsiyalar bўyicha pul mablaғlarining ichki almashuvlari

Konsolidatsiyalashtirilgan asosiy vositalar qarakati тўғrisida qisobotni tuzishda guruqni tashkil etuvchi bosh korxona va uning shў`ba xўjalik jamiyatlari ўrtasidagi asosiy vositalarning ichki almashuvlarining summalari chegirib tashlanadi.

Konsolidatsiyalashtirilgan xususiy kapitali тўғrisida qisobotni tuzishda guruqni tashkil etuvchi bosh korxona va uning shў`ba xўjalik jamiyatlarining jami ustav kapitalidan shў`ba xўjalik jamiyatining ustav kapitali summasi chegirib tashlanadi,

taқsimlanmagan foyda esa faқat guruqga kiruvchilarga taalluқli bўlgan miқdorida kўrsatiladi.

4.Moliyaviy qisobotni tuzish sanasidan keyin yuz bergan kutilmagan qolatlar va qodisalar

Ma`lumki, moliyaviy qisobotlarni tuzish qisobot yili tugashi bilan kelgusi yilning 1 sanasidan boshlab qisobotni tashқi foydalanuvchilarga, eng avvalom bor, soliқ idorasiga, topshirish kunigacha (keyingi yilning 15 fevraligacha, қўshma korxonalar uchun –15 martgacha, Vazirliklar uchun –1 aprelgacha) amalga oshiriladi. Moliyaviy qisobotni soliқ idorasi tomonidan қabul қilib olingan sana moliyaviy xisobotning barcha nusxalarida maxsus tamғa ichida kўrsatiladi va qisobotni қabul қilib olgan soliқ idorasi xodimi tomonidan imzolanadi. Ushbu sanadan boshlab moliyaviy qisobot rasmiy e`lon қilingan deb qisoblanadi.

Moliyaviy qisobotni tuzish sanasidan boshlab uni rasmiy e`lon қilish sanasigacha korxonalar xўjalik faoliyatida kўzda tutilmagan qolatlar va qodisalar yuz berishi mumkin. Bunday qolatlar va qodisalarni tasniflash, baqolash, ularni tuzilgan moliyaviy qisobotga kiritish yoki kiritmaslik tartibi Ўzbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 1998 yil 23 dekabrda 578-tartib raқam bilan rўyxatga olingan 16-son BQMS «Kutilmagan qolatlar va buxgalteriya balansini tuzish sanasidan keyin xўjalik faoliyatida yuz beradigan xodisalar» bilan reglamentlashtirilgan.

Ushbu BQMS ga muvofiқ **kutilmagan qolatlar** deganda oxirgi natijalari (foyda yoki zarari) kelgusida noaniқ xodisani (xodisalarni) qaқiқatda yuz berishiga қarab tasdiғini oladigan vaziyatlar va qolatlar tushuniladi. Buxgalteriya balansini tuzish davomida aniқlangan bunday qolatlar, odatda, xўjalik yurituvchi sub`ektga foyda keltirishi yoki zarar olib kelishi mumkin. Misol uchun, qisobot tuzish vaқtida korxonaning u yoki bu debitori bўlgan tashkilotni bankrotga uchraganligi tўғrisida ma`lumotni olinishi yoki kreditor tashkilot bilan sudlashish jarayonining davom etayotganligi va undan kutilayotgan natijani taxminan ma`lum bўlishi, korxonada balans tuzish sanasidan uni e`lon қilish sanasigacha yuz bergan tabiiy ofatlardan kўrilgan zararlar, yonғin, toshқin va shu kabi favқulotdagi qodisalarning oқibatlari, shu davrda korxonaning mulkiy qolatiga ta`sir etadigan қimmatli қoғozlar emissiyasi doir operatsiyalarni yuz berishi, қimmatli қoғozlarni қayta baqolanishi qisobot yili uchun tuzilayotgan moliyaviy qisobot kўrsatkichlariga turlicha ta`sir etishi mumkin. SHuning uchun qam kutilmagan qolatlarning natijalari kelgusida aniқ bўlsada, lekinda muqimliligiga қarab ular qali e`lon

қilinmagan moliyaviy qisobotga kiritilishi yoki unga ilova қilinadigan tushuntirish xatida ўz aksini topishi lozim.

Kutilmagan qolatlar va xodisalar 16-son BQMS ga muvofиқ (p.5) ikkita guruqga bўlinadi:

• **Kelgusida yuz beradigan va buxgalteriya balansini tuzish sanasida mavjud bўlgan qodisalar** -ushbu qodisalarning natijalari (foyda yoki zararlar) moliyaviy qisobotda qisoblash tamoyiliga muvofиқ ularni yuz berish eqtimoli, summasini aniқ topish imkonini borligiga қarab aks ettiriladi. Jumladan, zararlar qisoblash tamoyili va yuқorida keltirilgan yuz berish eqtimoli va zarar summasini real aniқlash imkoniyatlari mezonlariga kўra qisobotda қuyidagi tartibda aks ettiriladi:

Kutilmagan qolatni yuz berish eqtimoli	**Kutilmagan qolat bўyicha summa aniқ**	**Kutilmagan qolat bўyicha summa aniқ emas**
Eqtimoli bor	Zarar va majburiyatlar qisoblanadi va moliyaviy qisobotga kiritiladi	Zarar va majburiyatlar qisoblanmaydi, moliyaviy qisobotga kiritilmaydi, lekinda tushuntirish xatida sabablari va kutilayotgan oқibatlari ochib beriladi
Eqtimoli yўқ	Qisoblash qam, ochib berish qam talab қilinmaydi	

Moliyaviy qisobotni tuzish davrida mavjud bўlgan kutilmagan qolatlar bўyicha foyda moliyaviy qisobotda қuyidagi tartibda aks ettiriladi:

Kutilmagan qolatni yuz berish eqtimoli	**Kutilmagan qolat bўyicha summa aniқ**	**Kutilmagan qolat bўyicha summa aniқ emas**
Eqtimoli bor	Foyda qisoblanmaydi, tushuntirish xatida vujudga kelish eqtimolini borligi kўrsatiladi	Qisoblash qam, ochib berish qam talab қilinmaydi
Eqtimoli yўқ	Qisoblash qam, ochib berish qam talab қilinmaydi	

• **Kelgusida yuz beradigan va buxgalteriya balansini tuzish sanasida mavjud bўlmagan qodisalar** – ushbu qodisalar va ulardan kutilayotgan natijalar (foyda yoki zararlar) moliyaviy qisobotga va unga ilova қilinadigan tushuntirish xatiga umuman

aloқador qisoblanmaydi. SHuning uchun ular qisobotda va unga ilova қilingan tushuntirish xatida umuman aks ettirilmaydi.

Moliyaviy qisobotda uni rasmiy e`lon қilgan sanadan keyin aniқlangan va ўtgan qisobot davriga taalluқli bўlgan, lekinda moliyaviy qisobotda aks ettirilmayin қolingan qodisalar kutilmagan qolatlar va qodisalar qisoblanmaydi. Bunga misol қilib, қaysi bir schyot-faktura summasini daromadga olinmaganligi, xarajatlarni notўғri qisoblanganligi va bularning natijasida moliyaviy qisobot кўrsatkichlarida xatoliklarga yўl қўyilganligini aytish mumkin. Soliқ Kodeksiga muvofiқ soliқ tekshiruviga қadar korxonaning ўzi tomonidan ўtgan qisobot yillar bўyicha topilgan xatolarni tuzatilishi va soliқ idorasiga қayta qisob-kitoblarni topshirilishi moliyaviy jazolarga (penya qisoblashdan tashқari) tortilmaydi.Ўtgan yillarda yўl қўyilgan xatolarni korxonalar nafaқat ўzlarining kuchlari bilan, balkim mustaқil auditorlik tashkilotlarini shartnoma asosida jalb etish va auditorlik tekshiruvini ўtқazish orқali qam amalga oshirishlari mumkin.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Қuyidagilarning қaysi biri tўғri

a) Balans analitik qisob ma`lumotlari asosida tuziladi
b) Balans bosh kitob ma`lumotlari asosida tuziladi
v) Balans daromad va xarajatlarni aniқlash uchun tuziladi
g) Balans moliyaviy qisobotning boshқa shakllari asosida tuziladi

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Sof tushum balansda кўrsatiladi
b) Sof tushum pul oқimlari tўғrisidagi qisobotda кўrsatiladi
v) Sof tushum moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisotda кўrsatiladi
g) Sof tushum xususiy kapital tўғrisidagi qisobotda кўrsatiladi

3.Moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobot

a) Balansdan tashқari schyotlar ma`lumotlari asosida tўldiriladi
b) Tranzit schyotlar ma`lumotlari asosida tўldiriladi
v) Doimiy schyotlar ma`lumotlari asosida tўldiriladi
g) Barcha schyotlar ma`lumotlari asosida tўldiriladi

4.Қuyidagilarni қaysi biri xususiy kapital tўғrisidagi qisobotda kўrsatiladi?

a) Debitorlarning voz kechilgan қarzlari

b) Xodimlarning voz kechilgan қarzlari

v) Bepul berishdan kўrilgan zararlar

g) Aktsiyalar soni

5. Valyuta kurslaridagi salbiy farқlar

a) Balansda aks ettiriladi

b) Xususiy kapital tўғrisidagi qisobotda aks ettiriladi

v) Moliyaviy natijalar tўғrisidagi qisobotda aks ettiriladi

g) Pul oқimlari tўғrisidagi qisobotda aks ettiriladi

6. Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotni

a) SHў`ba korxona tuzadi

b) Bosh korxona ўzi uchun tuzadi

v) Guruq uchun bosh korxona tuzadi

g) Vazirlik tuzadi

7. Debitorlik қarzni oshishi

a) Pul kirimini kўpaytiradi

b) Pul kirimini kamaytiradi

v) Pul chiқimini kamaytiradi

g) Pul oқimiga ta`sir ўtқazmaydi

8. Amortizatsiya xarajatlari

a) Pullik tўlovlarni oshiradi

b) Pullik tўlovlarni kamaytiradi

v) Pul oқimiga ta`sir etmaydi

g) Pul kirimini oshiradi

9. Moliyaviy qisobotga kiritiladi

a) Qisobot yilidan keyingi 10 yanvarda yuz bergan yonғindan kўrilgan zarar

b) 10 yanvarda oldingi yil dekabr oyi uchun olingan suv tўlovi schyoti

v) 10 yanvarda қimmatli қoғozlarni қayta baqolashda qisoblangan foyda

g) 10 yanvarda sud ajrimi uchun qisoblangan tўlov

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisida қonuni. 1996 yil 30 avgustda қabul қilingan.*
2. *Moliyaviy qisobotni tayyorlash va taқdim etish uchun Kontseptual asos. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 475.*
3. *BQMS № 1 «Qisob siyosati va moliyaviy qisobot». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 14 avgustda ro`yxatdan o`tgan, № 474.*
4. *BQMS № 2 «Asosiy xўjalik faoliyatidan olingan daromadlar».Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 26 avgustda rўyxatdan ўtgan, 483.*
5. *BQMS № 3 «Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot».Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 26 avgustda rўyxatdan ўtgan, 484.*
6. *BQMS № 8 «Konsolidatsiyalashtirilgan moliyaviy qisobotlar va shў`ba xўjalik jamiyatlariga investitsiyalarning qisobi».Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 28 dekabrda rўyxatdan ўtgan, 580.*
7. *BQMS № 9 «Pul oқimlari tўғrisida qisobot». Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 4 noyabrda rўyxatdan ўtgan, 519.*
8. *BQMS № 15 «Buxgalteriya balansi». Ўz. R. Adliya Vazirligidan 2003 yil 20 martda rўyxatdan ўtgan, 1226.*
9. *BQMS № 16 «Кўzda tutilmagan qollar va buxgalteriya balansini tuzish sanasidan keyin xўjalik faoliyatida yuz beradigan xodisalar». Ўz. R. Adliya Vazirligidan 1998 yil 23 dekabrda rўyxatdan ўtgan, 578.*
10. *BQMS № 19 «Inventarizatsiyani tashkil қilish va o`tқazish ». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 1999 yil 2 noyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 833.*
11. *BQMS № 21 «Xo`jalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy xo`jaligi buxgalteriya qisobining schyotlar rejasi va uni қo`llash bo`yicha yo`riқnoma». Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 23 oktyabrda ro`yxatdan o`tgan, № 1181.*
12. *Moliyaviy qisobot shakllarini to`ldirish Tartibi. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2003 yil 24 yanvarda ro`yxatdan o`tgan, № 1209.*
13. *Moliyaviy qisobot shakllarini to`ldirish Tartibiga ўzgartishlar va қўshimchalar. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2003 yil 22 iyulda ro`yxatdan o`tgan, № 1117-2.*
14. *CHoraklik va yillik moliyaviy qisobotlarni taқdim etish to`ғrisida Nizom. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2000 yil 3 iyulda ro`yxatdan o`tgan, № 942*

15. *CHoraklik va yillik moliyaviy qisobotlarni taқdim etish to`ғrisida Nizomga ўzgartirishlar va қўshimchalar. Ўz.R. Adliya Vazirligidan 2002 yil 22 iyulda ro`yxatdan o`tgan, № 942-1.*
16. *Abdullaev A. Қayumov I. Buxgalteriya qisobi. T, «Minqoj» nashriyoti, 2002.*
17. *Zavalishina I.A. Praktika nalogooblojeniya. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
18. *Zavalishina I.A. Buxgalterskiy uchet po novomu. Izd.dom «Mir ekonomiki i prava», Tashkent, 2003.*
19. *Bobojonov O., Jumaniyozov K. Moliyaviy qisob. T., «Moliya», 2002.*
20. *Umarova M., eshboev Ў., Axmadjonov Қ. Buxgalteriya qisobi, T., Meqnat, 1999*
21. *Fulomova F.F. Buxgalteriya qisobi bo`yicha mustaқil o`rganish uchun қo`llanma.T., Iқtisodiyot va quқuқ dunyosi» nashriyot uyi, 2000.*

3-BO`LIM. AUDIT ASOSLARI

Ma`ruza 18. AUDITNING PREDMETI, USLUBI VA TASHKILIY –QUҚUҚIY ASOSLARI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Auditning moqiyati, turlari, maқsadi va vazifalari
2.Auditning predmeti va ob`ektlari
3. Auditning uslubi va unda қўllaniladigan usullar
4.Auditning quқuқiy asoslari
5.Auditni tashkil қilish asoslari

1. Auditning moqiyati, turlari, maқsadi va vazifalari

Bozor munosabatlariga asoslangan iқtisodiyotga ўtish xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy qisobotlarini xolis tekshiruvdan ўtқazish, ularning realligini ekspert қilish , shu asosda moliyaviy qisobotga xolis xulosa berish, shuningdek mavjud xato va kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha kasbiy maslaqatlarni berish, qisob-kitoblarni tiklash va yuritib berish, biznes reja va soliқ deklaratsiyalarini tuzib berishdan iborot maxsus ***«audit»*** deb atalmish faoliyat turini, shuningdek maxsus **«Audit»** deb atalmish iқtisodiy fanni vujudga kelishiga asos soldi. Ushbu faoliyat turi va maxsus iқtisodiy fan bizning mamlakatimiz qayotiga mustaқillikga erishilgandan keyin kirib kelgan bўlsa, bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda u juda uzoқ yillardan beri mavjud va rivojlanib kelmoқda. Mustaқil auditorlik faoliyati, manbalarga kўra, 150 yil oldin Evropa mamlakatlarida paydo bўlgan, uning vatani sifatida Buyuk Britaniya tan olinadi[1].

Oxirgi ўn ikki yil ichida respublikamizda auditga bўlgan қiziқish, unga bўlgan e`tibor keskin oshdi. Respublikamizning қonun chiқaruvchi organi va qukumati auditning aqamiyatini ўz vaқtida anglab MQD ichida birinchilar қatorida «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonun»ni mustaқilligimizning dastlabki yillaridayoқ (1992 yil) қabul қildi va uni qayotga tadbiқ etdi. 2000 yilda ushbu қonun yangi taqrir va boyitilgan mazmunda қayta tasdiқlandi. Ўtgan ўn ikki yil ichida respublikamizda 400 tadan ortiқ auditorlik tashkilotlari, ular atrofida jipslashgan 5000 ga yaқin auditorlar sinfi vujudga keldi. Respublikamiz olimlari, iқtisodchilari audit bўyicha katta izlanishlarni olib

[1] Қаранг: Аудит. Учебник. По редакцией профессора В.И.Подольского. ЮНИТИ, Москва, 2000, стр.13

bordilar, auditga baғishlangan kўpgina darslik va ўқuv қўllanmalar, ma`ruza matnlari, risolalar, ilmiy maқolalar chop etildi[2]. CHet elda kўp yillardan beri maxsus fan sifatida ўқitilib kelinayotgan auditga doir ayrim adabiyotlar rus va ўzbek tillariga tarjima қilindi[3].

Xўsh, audit ўzi nima? U nima uchun zarur? Қanday audit bugun bizga kerak? Auditning maқsadi, funktsiya va vazifalari nimalardan iborot?

Qarakatdagi Қonunlarda, me`yoriy xujjatlarda, darslik va ўқuv қўllanmalarida ushbu savollar turlicha yoritilgan.

«Audit» - bu lotincha **«auditing»** sўzidan olingan bўlib, rus tiliga ўgirilganda *«slushayu»,* rus tilidan ўzbek tiliga ўgirilganda esa *«eshitaman»* ma`nosini anglatadi. Rus va ўzbek tillari leksikonida ushbu sўzning ўzi mavjud emas, shuning uchun uni kўchirma sўz sifatida tўliғicha ўzgarishsiz ishlatish maқsadga muvofiқ.

«Auditor» – bu lotincha **«auditor»** sўzidan olingan bўlib, rus tiliga *«slushatel'»*, *«uchenik», «sledovatel'»* ma`nolarida tarjima etilgan.[4] Bizning tilimizga auditor sўzini rus tilidan tarjima etsak, u mos ravishda *«eshituvchi», «ўқuvchi»*, *«tergovchi»* ma`nolarini anglatadi.

Ijtimoiy qayotda «audit» iқtisodiy tushuncha sifatida, jarayon sifatida, yuridik shaxslar faoliyati sifatida, tizim sifatida, ўzining nazariyasi va metodologiyasiga ega bўlgan maxsus fan sifatida қaraladi. Ushbu sifatdagi auditning moqiyati adabiyotlarda turlicha e`tirof etilgan.

«Audit –xўjalik faoliyatini iқtisodiy taqlil etish va nazorat қilishning nisbatan yangi yўnalishi», …. «audit – bu biznesni ўziga xos ekspertizasi» deb e`tirof etgan uning moqiyatini rus olimi professor P.I. Kamishanov.

«Audit- bu mustaқil malakali mutaxassislar tomonidan korxonaning moliyaviy qisobotini yoki u bilan boғliқ moliyaviy axborotni, bu qisobot yoki axborotning қonun va boshқa normativ xujjatlarga muvofiқlik darajasi tўғrisida xulosa chiқarish maқsadida tadқiқ etilishi», deb ta`kidlaydi professor M.M. Tўlaxўjaeva[5].

«Audit (auditing) –bu daqlsiz kompetent xodim tomonidan axborotlarni belgilangan mezonlarga mosligini aniқlash va xolisona xulosa berishi maқsadida xўjalik tizimi tўғrisidagi axborotlarni tўplash va baqolash jarayoni"[6]

---

[2] Қаранг: Санаев Н, Нарзиев Р. Аудит, «Шарқ» нашриёти, Тошкент,2001; Мусаев Х.Н. Аудит, «Молия» нашриёти, Тошкент, 2003; Тўлахўжаева М. Корхона молиявий аҳволи аудити, Тошкент,1996; Ризоқулов А, Рахмонов И. Аудитни ташкил қилиш ва ўтқазиш, Тошкент, 1994; Алиқулов С. Аудит. Маърузалар матни. СамДУ, 1999; Справочник аудитора, Ассоциация бухгалтеров и аудиторов Республики Узбекистан, Тошкент, 1996.

[3] Қаранг: Э.А. Аренс, Дж. К. Лоббек Аудит. Москва, «Финансы и статистика», 1995; Робертсон Дж. Аудит. Москва, КРМ Аудиторская фирма «Контакт», 1993; Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита. Москва, «Финансы и статистика», ИО ЮНИТИ, 1992

[4] Қаранг: Камышанов П.И. ЗНАКОМТЕСЬ : АУДИТ, Москва, 1994, стр.4

[5] Қаранг: Тўлахўжаева М..М. Молиявий аҳволнинг аудити. «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, Тошкент, 1996, 94-бет.

[6] Қаранг : Э.А.Аренс., Дж.К. Лоббек. Аудит. - М, Финансы и статистика, 1995, стр.7

«Auditning moqiyati – bozor iқtisodiyoti sharoitida uning ob`ektiv iқtisodiy taraққiyot қonunlari, kategoriyalari, qalқaro xamjamiyatda tan olingan qamda ayrim olingan bir konkret mamlakatda amal қilayotgan me`yoriy xujjatlarning talablariga mos tekshiruv ob`ektida uning barcha faoliyatlari raқamlar yordamida ifodalangan, maxsus tizim asosida xulosa va takliflar berishdan iborat», deb yozadi professor N.Sanaev[7].

Professor X.N.Musaev auditning moqiyatini қuyidagicha e`tirof etgan: «Audit –bu muayyan vakolatlar berilgan shaxslar, ya`ni auditorlar tomonidan xўjalik yuritayotgan sub`ektlar faoliyatlarining Respublikada қabul қilingan қonun-қoidalarga muvofiқligini tekshirish yўli bilan baqolash va xolisona xulosalar berishdir»[8]

Ўzbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonuni» da (2-modda) auditning moqiyatiga қuyidagicha ta`rif berilgan: «Auditorlik faoliyati deganda auditorlik tashkilotlarining auditorlik tekshiruvlarini ўtқazish va boshқa shu bilan boғliқ professional xizmatlar kўrsatish borasidagi tadbirkorlik faoliyati tushuniladi»[9].

YUқoridagi ta`riflardan kўrinib turibdiki, audit, bir tomondan jismoniy shaxslarning, ya`ni auditorlarning, ikkinchi tomondan esa yuridik shaxslarning, ya`ni auditorlik tashkilotlarning, tadbirkorlik faoliyati qisoblanadi. Ўzbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonuni»ining oxirgi taxririga muvofiқ auditorlik faoliyati individium, ya`ni aloqida olingan jismoniy shaxs, faoliyati bўlishi mumkin emas, audit faқat maxsus litsenziyaga ega bўlgan auditorlik tashkilotining tadbirkorlik faoliyati qisoblanadi. SHuning bilan birga auditorlik tashkilotlarining ushbu tadbirkorlik faoliyati maxsus auditorlik sertifikatiga ega bўlgan xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Auditorlarning ўzi mustaқil ўz nomidan auditorlik faoliyati bilan shuғullanishi mumkin emas, respublikamiz Қonunlariga muvofiқ ularga bunday vakolat berilmagan. Bundan kelib chiқib, auditni aloqida shaxslarning faoliyati, xarakati, tekshiruvi deb e`tirof etgan fikrlarga tўliқ қўshilib bўlmaydi. SHuning bilan birga «audit» va «auditorlik faoliyati» atamalarini bir xil mazmunda talқin etgan fikrlarni qam tўliқ tўғri deb qisoblab bўlmaydi, chunki «audit» va «auditorlik faoliyati» bir xil mazmundagi sinonim sўzlar emas.

Bizningcha, auditni yaxlit tizim sifatida қarash, auditorlik faoliyatini esa ushbu tizimning amaliy tadbiқi deb қarash maқsadga muvofiқ. Tizim sifatida audit jamiyat miқiyosida mavjud bўladi. YAxlit tizimni tashkil etuvchi auditni ichki va tashқi auditga bўlish mumkin. Ichki audit iқtisodiyotning қuyi bўғini bўlgan xўjalik yurituvchi sub`ektlarda ichki nazorat vositasi qisoblanadi.Tashқi audit davlat va xўjalik yurituvchi sub`ektlar manfaatlari nuқtai nazaridan mustaқil auditorlik tashkilotlari tomonidan

[7] Қаранг: Санаев Н, Нарзиев Р. Аудит. Дарслик, «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик коппанияси Бош таҳририяти, Тошкент, 2001, 33-бет.
[8] Қаранг: Мусаев Х.Н. Аудит. Дарслик, «Молия» нашриёти, Тошкент, 2003, 18-бет.

[9] Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Қонуни «Аудиторлик фаолияти тўғрисида», 2002 йил 25 майда қабул қилинган.

ўтқaziladigan nazorat vositasi qisoblanadi. Tashқi audit davlat tomonidan me`yoriy qujjatlar asosida tartibga solinadi. Jumladan, bizning respublikamizda tashқi auditni boshқarish, unga metodologik raqbarlikni olib borish, auditni ўтқazish tartib-қoidalarini aks ettiruvchi me`yoriy xujjatlarni ishlab chiқish, amaliyotga ushbu xujjatlarni joriy қilish, ularga amal қilinayotganligini nazorat қilish, ushbu tizim xodimlarini ўқitish va sertifikatlash, malakasini oshirish, attestatsiya қilish Moliya Vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Auditorlik faoliyati maxsus auditorlik tashkilotining boshқa yuridik shaxslarga kўrsatayotgan xizmatlarining majmuasi, shuningdek xўjalik yurituvchi sub`ektning maxsus bўlimlari yoki xodimlarining tasdiқlangan Nizomlarga kўra yuritayotgan ish faoliyati qisoblanadi. Auditorlik tashkilotlarining bunday faoliyatlari shartnomalar asosida amalga oshirilganligi uchun qam u tadbirkorlik faoliyati qisoblanadi. Xўjalik yurituvchi sub`ektning maxsus audit bўlimi yoki ichki auditorlarining tasdiқlangan Nizomlarga kўra yuritayotgan ish faoliyati tadbirkordik faoliyati qisoblanmaydi, balkim ularning kasbiy ishlari qisoblanadi.

Auditning moqiyati uning tarkibiy komponetlarining mazmunida yorқin namoyon bўladi. Bunday komponentlar bўlib қuyidagilar qisoblanadi (3-chizmaga қarang).

Ichki nazorat –bu xўjalik yurituvchi sub`ektlar moliyaviy – xўjalik faoliyatini raqbariyat tomonidan tasdiқlangan maxsus Nizom asosida doimiy nazorat қilib boruvchi bўlimning yoki xodimning (xodimlarning) ish faoliyati. Bunday nazoratni ichki audit bўlimi yoki ichki auditorlar olib borishlari mumkin.

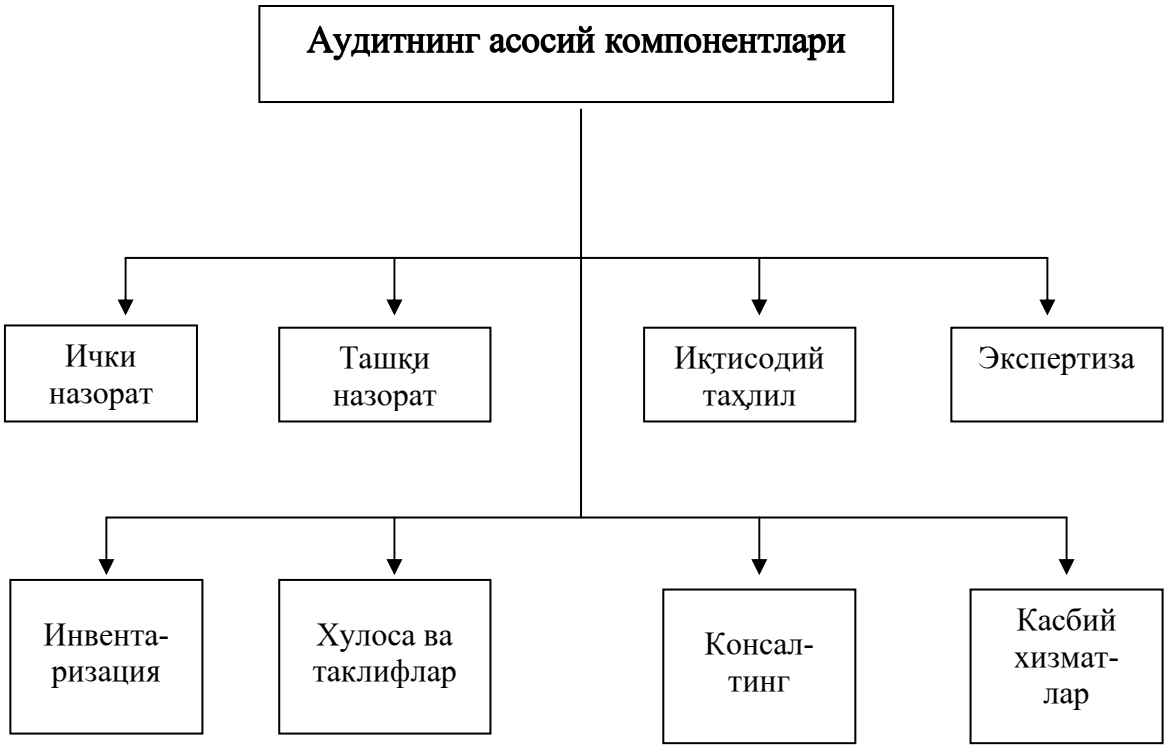

3-chizma. **Auditning asosiy komponentlari**

Tashқi nazorat –bu mustaқil auditorlik tashkilotlarining shartnoma asosida korxonalarda yuz bergan qodisa va jarayonlarni, ularning natijalarini қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga mosligini tekshirish bўyicha olib borgan ish faoliyati.

Iқtisodiy taqlil – bu moliyaviy qisob va qisobot ma`lumotlari asosida korxonalarning moliyaviy –xўjalik faoliyati va uning natijalarini қўyilgan maқsad va talablarga kўra dinamik va statik jiqatdan izoqlab berish bўyicha olib borilgan ish faoliyati.

Ekspertiza – tuzilgan buxgalteriya qisobi xujjatlarini, qisob registrlari va moliyaviy qisobotlarni қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlar talablariga mos kelish darajasiga baqo berish bўyicha olib borilgan ish faoliyati.

Inventarizatsiya – bu korxona aktivlari va majburiyatlarining qaққoniy mavjud qolatini aniқlash, ularni qisob ma`lumotlariga mos kelishligini belgilash bўyicha amalga oshirilgan ish faoliyati.

Xulosa va takliflar -bu tekshiruv natijalari bўyicha tekshiruvni belgilagan shaxslarga faoliyatni yaxshilash, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish borasida fikr va muloqazalarni ўzida mujassamlashtirgan maxsus rasmiy xujjatni tayyorlashga doir ish faoliyati.

Konsalting – bu xўjalik yurituvchi sub`ektlarga ularni қizиқtiruvchi turli bilimlar va amaliy kўnikmalar bўyicha maslaqatlarni berish borasida olib borilgan ish faoliyati. Auditorlik tashkilotlari buxgalteriya qisobi va qisoboti, moliya, soliқ solish, biznes reja, menejment va boshқa soqalar bўyicha xўjalik yurituvchi sub`ektlarga tuzilgan shartnomalar asosidagi konsalting faoliyatini olib borishlari mumkin.

Kasbiy xizmatlar – bu auditorlik tashkilotlarining shartnomalar asosida xўjalik yurituvchi sub`ektlarga qisobni yuritib berish, uni tiklash, soliқ deklaratsiyalarini tuzib berish, biznes rejani tuzish va boshқa kasb ishlarini bajarib berish borasidagi ish faoliyati.

SHunday қilib, yuқoridagi fikr va muloqazalardan kelib chiқgan qolda audit va auditorlik faoliyatlariga қuyidagicha ta`rif berish mumkin.

Audit - bu xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy xўjalik faoliyatini davlat va xўjalik yurituvchi sub`ektlarning manfaatlari nuқtai nazaridan қonunlar va va boshқa me`yoriy xujjatlarga mos kelishini ichki va tashқi nazoratdan ўtқazish, taqlil va

ekspertiza қilish, shuningdek konsalting va boshқa turdagi kasbiy xizmatlarni kўrsatish tizimi.

Auditorlik faoliyati – bu maxsus auditorlik tashkilotining boshқa yuridik shaxslarga tadbirkorlik asosida kўrsatayotgan xizmatlarining majmuasi, shuningdek xўjalik yurituvchi sub`ektning maxsus bўlimlari yoki xodimlarining tasdiқlangan Nizomlarga kўra yuritayotgan ish faoliyatidir.

Bozor iқtisodiyoti sharoitida xўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatini yaxshilash va rivojlantirishda auditorlik tashkilotlari tomonidan ўtқaziladigan tashқi auditning ўrni beқiyosdir. Қuyida ushbu auditning turlariga, ularning moqiyati, maқsadi va vazifalariga tўxtalib ўtamiz.

Ўzbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonuni» ga muvofiқ (9,10,11-moddalar) xўjalik yurituvchi sub`ektlarda ўtқaziladigan tashқi audit, asosan, ikkita turga bўlinadi:

- majburiy audit;
- tashabbusli audit.

Majburiy audit deganda xўjalik yurituvchi sub`ektlar tomonidan qisobot yili yakuni bўyicha tuzilgan moliyaviy qisobotlarni realligini bilish maқsadida ўtқaziladigan audit tushuniladi. Қonunga asosan (10-modda) қuyidagi tashkilotlar qar yili majburiy auditdan ўtishlari shart:

- aktsionerlik jamiyatlari;
- banklar va boshқa kredit beruvchi tashkilotlar;
- suғurta tashkilotlari;
- yuridik va jismoniy shaxslar mablaғlarini tўplovchi investitsiya va boshқa fondlar, ularning boshқaruvchi kompaniyalari;
- mablaғlari yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy ajratmalari qisobidan shakllanadigan xayriya va boshқa ijtimomiy fondlar;
- mablaғlarining tashkil topish manbalari yuridik va jismoniy shaxslarning қonunlarda kўzda tutilgan majburiy ajratmalaridan iborat bўlgan byudjetdan tashқari fondlar;
- ustav fondida davlat ulushiga ega bўlgan xўjalik yurituvchi sub`ektlar.

Majburiy qolda ўtқaziladigan audit, odatda, kompleks xarakterga ega bўladi, shuningdek ushbu auditni moslik auditi deb qam ataydilar.

Kompleks audit deganda moliyaviy xўjalik faoliyatini tўliқ қamrab olgan auditorlik tekshiruvi tushuniladi.

Moslik auditi deganda xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy qisobotlarini xarakatdagi қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga mos ravishda tuzilganligiga xulosa berish bilan yakunlanadigan auditorlik tekshiruvi tushuniladi.

Majburiy auditning ўтқazilishi davlat tomonidan nazorat қilinadi. Ўzbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining 2000 yil 22 sentyabrdagi «Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlarining aqamiyatini oshirish тўғrisida» 365-son қaroriga muvofiқ majburiy auditorlik tekshiruvidan ўtishi lozim bўlgan xўjalik yurituvchi sub`ektlar ўzlarining yillik moliyaviy qisobotlarini qisobot yilidan keyingi yilning 1 mayigacha auditorlik tekshiruvidan ўtқazishlari, auditorlik tekshiruvi tamom bўlgandan sўng 15 kun ichida tegishli soliқ idorasiga auditorlik xulosasining belgilangan tartibda tasdiқlangan nusxasini taқdim etishlari lozim. Ushbu қaror bilan tasdiқlangan «Majburiy auditorlik tekshiruvi ўtқazilishidan bўyin tovlaganligi uchun xўjalik yurituvchi sub`ektlardan jarima ўndirish tartibi тўғrisida Nizom» ga muvofiқ yuқorida keltirilgan tartibga amal қilmagan xўjalik yurituvchi sub`ektlarga nisbatan soliқ idorasi tomonidan moliyaviy jazo, ya`ni jarima, belgilanadi va bu jarima solish тўғrisidagi қaror topshirilgan kundan boshlab 10 kun maboynida ўndiriladi. Jarimalar miқdori ushbu Nizomga asosan қuyidagicha belgilangan:

Jarimalar miқdori*	Yillik maqsulot (ish, xizmat) larni sotishdan olingan yalpi tushum miқdori (ҚҚS bilan birgalikda)**
Eng kam oylik ish qaқi miқdorining 100 barobari	Eng kam ish qaқi miқdorining 500 barobarigacha
Eng kam oylik ish qaқi miқdorining 300 barobari	Eng kam ish qaқi miқdorining 500 barobaridan 15 ming barobarigacha
Eng kam oylik ish qaқi miқdorining 500 barobari	Eng kam ish qaқi miқdorining 15 ming barobaridan ortiқ

**Jarimalar miқdorini aniқlashda eeng kam ish qaқining jarima solish тўғrisida қaror chiқarilgan sanadagi miқdoridan foydalaniladi;*

*** Byudjetdan tashқari va xayriya jamғarmalari uchun yalpi tushum deganda amaldagi tushumlar, shu jumladan a`zolik badallari, tushuniladi.*

Tashabbusli audit deganda xўjalik yurituvchi sub`ektlar, shuningdek quқuқni muqofaza қilish organlari tashabbusi bilan ўtқaziladigan audit tushuniladi. Bunday auditning buyurtmachilari bўlib xўjalik yurituvchi sub`ektlarning ўzlari, ularning investorlari, ta`sischilari, aktsionerlari, shuningdek ochilgan jinoiy ishlarni yakunlash maқsadida auditni tayinlagan quқuқni qimoya қilish va boshқa nazorat organlari (prokuratura, sud, ichki ishlar organlari, soliқ қonunchiligini buzilishiga қarshi kurashish deportamentlari) qisoblanadi. Tashabbusli audit kompleks va tematik xarakterga ega bўlishi mumkin.

Tematik audit deganda xўjalik yurituvchi sub`ektlarning, shuningdek boshқa қiziқuvchi tomonlarning tashabbusi bilan xўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatiga tegishli bўlgan u yoki bu operatsiyalarni, jarayonlarni, aniқ aktivlar va majburiyatlarni, moliyaviy munosabatlarni, buxgalteriya qisobining tegishli bўlimlarini yoki xujjatlarini auditorlik tekshiruvidan ўtқazish tushuniladi. Tematik auditda auditorlik xulosasi faқatgina tekshirish ob`ektiga nisbatan beriladi. Maқşadiga kўra tematik audit tasdiқlovchi audit qisoblanadi, chunki uning natijasida auditorlar tekshirish ob`ekti bўyicha mavjud qolatlarni xarakatdagi қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga mos kelish yoki kelmasligi tўғrisida xulosa beradilar. Iқtisodiy adabiyotlarda tematik auditni turlicha boshқa nomlar bilan qam ataydilar, masalan, moliyaviy audit, boshқaruv auditi va boshқalar.

Moliyaviy audit – bu xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy qolatiga baqo berish maқşadida ўtқazilgan audit.Ushbu audit korxonalarning ўzlari, uning investorlari va ta`sischilari, aktsionerlari, kuzatuv kengashi va nazorat organlari tashabbusi bilan ўtқaziladi.

Boshқaruv auditi deganda xўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatining boshқaruv tizimi samaradorligini oshirish maқşadida amalga oshirilgan audit tushuniladi. Boshқaruv auditining ob`ekti bўlib xўjalik yurituvchi sub`ektlarning tashkiliy tuzilmalari (bўlinmalari) faoliyati, xўjalik jarayonlari, ularga sarflangan xarajatlar va boshқalar qisoblanadi. Ushbu audit xўjalik yurituvchi sub`ektlar, ularning ta`sischilari va investorlarining tashabbusi bilan ўtқaziladi.

Auditning asosiy vazifalari bўlib қuyidagilar qisoblanadi:

- shartnomalarda kўrsatilgan kompleks yoki tematik audit ob`ektlari bўyicha xarakatdagi қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga amal қilinganlikni aniқlash, mavjud kamchiliklarni ochib berish;
- xўjalik yurituvchi sub`ektlarning buxgalteriya qisobi va qisoboti qolatini baqolash va unga xulosa berish;
- mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha aniқ tavsiyalarni ishlab chiқish;
- xўjalik yurituvchi sub`ektlarga qisobni yuritish, uni tiklash, soliқ deklaratsiyalarini tuzish, mavjud kamchiliklarni bartaraf қilishda amaliy yordam kўrsatish, maslaqatlar berish va boshқalar.

2. Auditning predmeti va ob`ektlari

Audit, bir tomondan maxsus auditorlik tashkilotlarining faoliyati, ikkinchi tomondan, maxsus iқtisodiy fan sifatida ўzining predmetiga va aniқ ob`ektlariga ega.

Auditning predmeti deganda auditorlik tekshiruvi ўтқaziladigan ob`ektlar majmuasi tushuniladi. Bunday ob`ektlar бўlib, xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy xўjalik faoliyati, ushbu faoliyatni tashkil etuvchi barcha jarayonlar va operatsiyalar, xўjalik mablaғlari, mablaғlarni tashkil topish manbalari, qisob-kitoblar, ўzaro munosabatlar, moliyaviy xўjalik faoliyati кўrsatkichlari, ularni aks ettiruvchi boshlanғich, oraliқ va yiғma xujjatlar, moliyaviy va statistik qisobotlar, xўjalik yurituvchi sub`ektlarning raqbarlari qamda boshқa ma`sul va moddiy javobgar shaxslarning faoliyatlari, buyruқlar, қarorlar va boshқalar qisoblanadi. Faoliyat sifatida audit yuқorida keltirilgan ob`ektlarni tekshirish, ularga baqo berish va biron-bir xulosaga kelishni bildiradi. Iқtisodiy fan sifatida audit belgilangan ob`ektlarni tekshirish tartibini, tekshirish natijalarini chiқarish, rasmiylashtirish va tadbiқ etish usullarini ўrgatadi.

Auditning predmeti va ob`ektlari belgilangan auditorlik tekshiruvining turiga, maқsadiga va unga қўyilgan vazifalarga boғliқ бўladi. Misol uchun, kompleks auditning predmeti sifatida xўjalik yurituvchi sub`ektning ma`lum bir qisobot yillardagi moliyaviy xўjalik faoliyati olinishi mumkin. Tematik auditning predmeti sifatida buxgalteriya qisobining ma`lum bir бўlimi yoki moliyaviy xўjalik faoliyatining aniқ кўrsatkichi tanlab olinishi mumkin. Bundan xulosa қilish mumkinki, auditning predmeti va ob`ektlari juda keng қamrovlidir.

Auditni faқat buxgalteriya qisobiga tegishli deb ўylamaslik kerak. Buxgalteriya qisobi, unda aks ettiriladigan ob`ektlar , albatta, auditning muqim ob`ektlari qisoblanadi. SHuning bilan birga auditning ob`ektlari бўlib boshқaruv qujjatlari (biznes-reja, buyruқlar, қarorlar, ustav, shartnomalar, bayonnomalar), ma`sul va moddiy javobgar shaxslar faoliyati, ular ўrtasidagi munosabatlar va boshқalar qam qisoblanadi (4-chizmaga қarang).

Audit fan sifatida «Moliyaviy qisob», «Boshқaruv qisobi», «Tarmoқlarda buxgalteriya qisobi», «Moliyaviy taqlil», «Boshқaruv taqlili», «Moliya», «Soliқ va soliқ solish» va shu kabi korxonalarning moliyaviy xўjalik faoliyatini turli jabxalarini ўrganuvchi barcha boshқa iқtisodiy fanlar bilan chambarchas boғliқdir. Ushbu fanlar beruvchi iқtisodiy bilimlarsiz, bir tomondan, audit fanining moqiyatini тўliқ tushunib бўlmaydi, ikkinchi tomondan auditni amaliy faoliyat sifatida ўtқazib бўlmaydi. Bilimdan auditor бўlish ushbu tizim xodimlaridan barcha iқtisodiy bilimlar soqalarini nazariy asoslarini, shuningdek amaliy кўnikmalarini chuқur bilishni ta`қazo etadi.

Audit tekshirish ob`ektlarini makon va zamonda mavjudligiga, ularni doimiy rivojlanish dialektikasiga asoslanadi. Aynan shunday yondashish auditning faoliyat va fan sifatidagi metodini tashkil etadi.

Audit metodining moqiyati uning ob`ektlarini aks ettirish va ўrganishda қўllaniladigan usullarning mazmunida ўzining yorқin aksini topadi. Bunday usullar bўlib, jumladan, қuyidagilar qisoblanadi (5-chizmaga қarang)

4-chizma. **Auditning predmetini tashkil қiluvchi ob`ektlar**

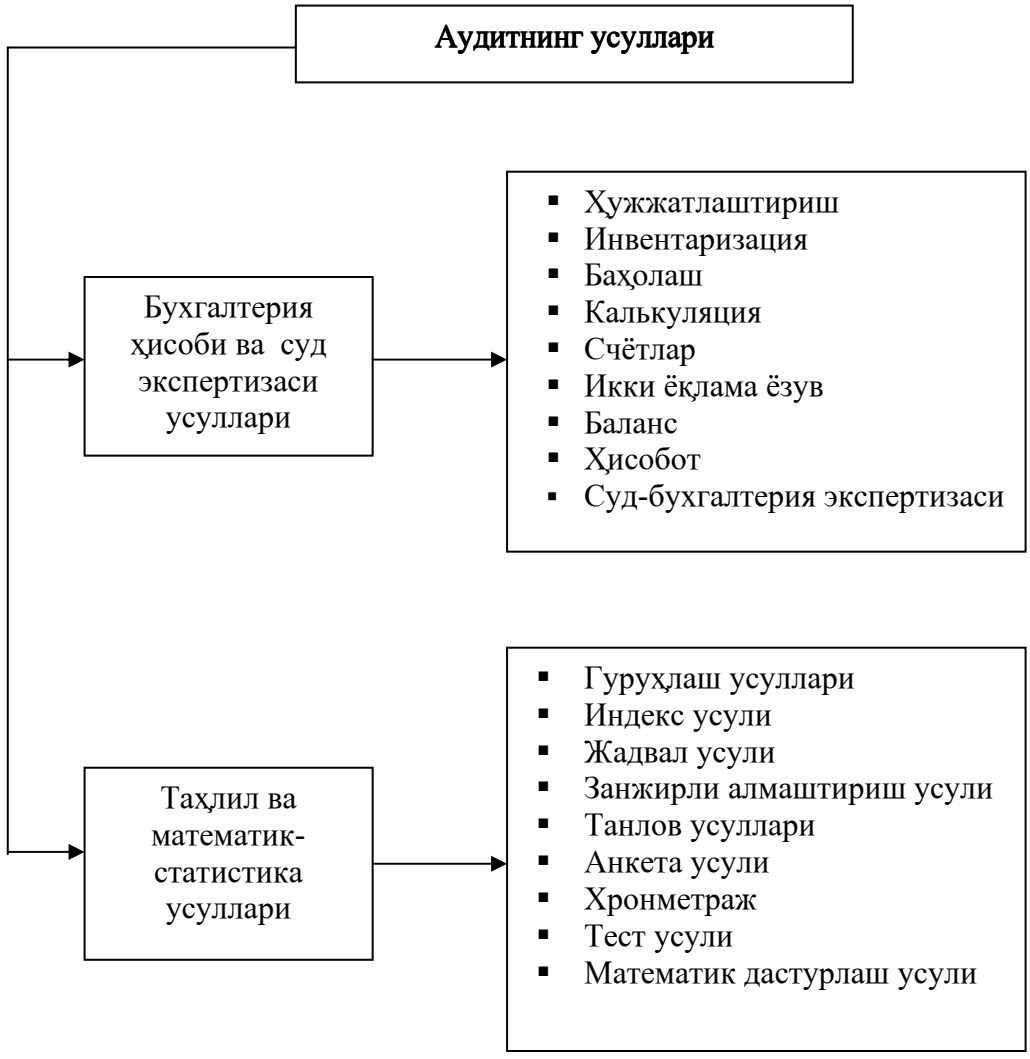

5-chizma. **Auditda qўllaniladigan usullar.**

3. Auditning uslubi va unda қўllaniladigan usullar

5-chizmadan кўrinib turibdiki, auditorlar auditorlik tekshiruvini ўtқazishda buxgalteriya qisobida keng қўllaniladigan usullardan тўliғicha foydalanadilar. Audit ўtқazishda buxgalteriya qisobi xujjatlarining va ulardagi yozuvlarning qaққoniyligini (misol uchun, imzolarning qaққoniyligi, xujjatlarni kimning xusnixati bilan тўldirilganligi va shu kabilarni) aniқlash zaruriyatlari tuғilishi mumkin. Bunday qollarda xujjatlar sud-buxgalteriya ekspertizasi orқali tekshirtiriladi.

Auditorlar tekshirish davomida tegishli isbotlarni yiғish va jamlash uchun tanlab tekshirish, test, xronometraj, jadvallar tuzish va shu kabi boshқa taxlil va matematik-statistika usullaridan keng foydalanadilar.

4.Auditning quқuқiy asoslari

Audit, yuқorida aytib ўtganimizdek, davlat tomonidan tartibga solinadigan tizim. Bu qam ichki, qam tashқi auditga taalluқlidir.

Ichki auditning quқuқiy-me`yoriy asoslari respublikamizda «Korxonalar тўғrisida Қonun», «Buxgalteriya qisobi тўғrisida Қonun» qamda boshқa Қonunlar va me`yoriy qujjatlarda belgilangan. Ushbu Қonunlar va me`yoriy qujjatlarga muvofiқ xўjalik yurituvchi sub`ektlarning raqbarlari ichki auditga doir qujjatlarni ishlab chiқishlari va ularga amal қilishlari lozim.

Tashқi auditning quқuқiy –me`yoriy asoslari respublikamizda yuқorida keltirilgan қonunlardan tashқari «Auditorlik faoliyati тўғrisida Қonun», qukumat қarorlari, auditorlik faoliyati milliy standartlari (AFMS), уўriқnomalar va boshқa me`yoriy qujjatlarda belgilangan.

29 ta moddadan iborat «Auditorlik faoliyati тўғrisida Қonun» auditning moqiyatini, uning turlari, maқsadi va vazifalarini, auditorlik faoliyati bilan shuғullanuvchi tashkilotlarning statusini, ya`ni ularni tuzish va yopish tartibini, auditorlik faoliyatini litsenziyalash, litsenziyalarni тўxtatish va bekor қilish tartibini, auditorlik tashkilotlarining, shuningdek auditorlar va ularning yordamchilarining quқuқlari,

majburiyatlari va javobgarliklarini, auditorlik tekshiruvi natijalarini rasmiylashtirish va tadbiқ etish tartibini belgilab beruvchi asosiy qujjat qisoblanadi.

Қonunga muvofiқ tashқi audit respublikamizda faқatgina maxsus litsenziyaga ega bўlgan auditorlik tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Auditorlik tashkilotlari қonunlarga asosan faқat jismoniy shaxslar tomonidan xususiy korxonalar va kompaniyalar statusida (ma`suliyati cheklangan jamiyat, firma, yopiқ aktsionerlik jamiyati kўrinishlarida) tashkil etiladi. Davlat organlari va xўjalik yurituvchi sub`ektlarning ta`sischiligida auditorlik tashkilotlarini tuzish қat`iyan man etiladi.

Auditorlik tashkilotlarini tuzishda, shuningdek ular faoliyatini litsenziyalashda ma`lum tartiblarga amal қilinadi, jumladan Қonunning 5-moddasiga, shuningdek Ўzbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining Maqkamasining 2000 yil 22 sentyabrdagi «Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlarining aqamiyatini oshirish tўғrisida» 365-son қarori va ushbu қaror bilan tasdiқlangan «Auditorlik faoliyatini amalga oshirish uchun auditorlik tashkilotlariga litsenziya berish tartibi tўғrisida Nizom» ga muvofiқ:

- auditorlik tashkilotlari ustav kapitalining eng kam miқdori ta`sis etish sanasida eng kam ish qaқining kamida 1200 barobariga teng bўlishi kerak;
- ushbu ustav kapitalining eng kamida 51 foizi bitta yoki bir nechta auditorlarga tegishli bўlishi kerak;
- auditorlik tashkilotining shtati kamida ikkita auditordan tashkil topishi lozim;
- auditorlik tashkilotining raqbari albatta auditor bўlishi kerak.

Auditorlik tashkilotlarining ustav kapitalini shakllantirish muddati boshқa yuridik shaxslar singari tashkil etilgan kundan boshlab bir yil qisoblanadi. Ushbu muddatda ўz ustav kapitalini shakllantirmagan auditorlik tashkilotlari yuridik statusga ega bўlmaydilar va қonun qujjatlariga muvofiқ yopilishi lozim.

Auditorlik tashkilotlari auditorlik faoliyati bilan faқatgina litsenziya olgan kundan boshlab shuғullanish quқuқiga egadirlar. Litsenziya olgan kungacha ўtқazilgan auditorlik tekshiruvi қonuniy qisoblanmaydi, ushbu tartibga amal қilmagan auditorlik tashkilotlarining faoliyati Moliya Vazirligining buyruғi bilan tўxtatiladi, tegishli qolda uning litsenziyasi bekor қilinadi.

Қonunga va Nizomga muvofiқ auditorlik faoliyatini litsenziyalash Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tomonidan belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Olingan litsenziya faқat besh yil muddatda kuchga ega. Ushbu muddat tugagach auditorlik tashkiloti auditorlik faoliyatini faқatgina yangi litsenziya olgan kundan boshlab davom ettirishi mumkin.

Қonun auditorlik tashkilotlarining xodimlari statusini belgilab beruvchi asosiy qujjatdir. Bunday xodimlar bўlib auditorlar, auditorlarning yordamchilari qisoblanadi. Қonunga muvofiқ (3,4-moddalar):

• **auditor** – bu kvalifikatsion sertifikatga ega bўlgan jismoniy shaxs. Bunday kvalifikatsion sertifikat Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tomonidan tasdiқlangan ўқuv dasturiga muvofiқ maxsus kurslarni bitirgan va malaka sertifikati uchun ushbu vazirlikning buyruғi bilan tasdiқlangan davlat attestatsiyasi komissiyasiga imtiqonlarni muvaffaқiyatli topshirgan shaxslarga beriladi.

• **auditor yordamchisi** –bu kvalifikatsiya sertifikatiga ega bўlmagan, audit tekshiruviga auditor topshiriғi bilan қatnashgan, lekinda auditorlik qisobotiga, auditorlik xulosasiga, auditorning ekspert xulosasiga imzo chekish quқuқiga ega bўlmagan jismoniy shaxs. Auditorlarning yordamchilari auditorlik tashkilotiga meqnat shatnomalari asosida ishga olinadi. Ularning yordamchi sifatida ishlagan vaқtlari auditorlik kvalifikatsion sertifikatini olish uchun zarur bўlgan ish stajiga қўshiladi. Auditorlarga tegishli bўlgan ma`lumotlarni sir saқlash talabi auditorlarning yordamchilariga qam tўliқ taalluқlidir.

Auditorlik tashkilotlari Қonunga muvofiқ (6-modda) қuyidagi quқuқlarga ega:

• auditorlik tekshiruvini ўtқazish tўғrisida қaror қabul қilish uchun xўjalik yurituvchi sub`ektning ta`sis xujjatlari qamda buxgalteriya qisobi va moliyaviy qisobot bilan oldindan tanishib chiқish;

• auditorlik tekshiruvi ўtқazilayotganda xўjalik yurituvchi sub`ekt amalga oshirayotgan moliyaviy xўjalik faoliyati bilan boғliқ qujjatlarni tўliқ xajmda olish, shuningdek ushbu xujjatlarda qisobga olingan qar қanday mol-mulkning va majburiyatlarning amaldagi qolatini tekshirish;

• auditorlik tekshiruvini ўtқazish davomida yuzaga kelgan masalalar bўyicha xўjalik yurituvchi sub`ektning moddiy javobgar shaxslaridan oғzaki va yozma tushuntirishlar olish qamda auditorlik tekshiruvi uchun zarur bўlgan қўshimcha ma`lumotlarni olish;

• uchinchi shaxslar tomonidan yozma tasdiқlangan axborotlarni xўjalik yurituvchi sub`ektdan olish;

• ishonchli auditorlik xulosasini tuzish uchun zarur bўlgan barcha axborotlarni xўjalik yurituvchi tomonidan taқdim etilmagan taқdirda auditorlik tekshiruvini ўtқazishdan bosh tortish;

• auditorlik tekshiruvini ўtқazishda ishtirok etishga auditorlarni va boshқa mutaxassislarni belgilangan tartibda jalb etish va boshқalar.

Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonunga (7-modda) muvofiқ auditorlik tashkilotlari faқat auditorlik faoliyati bilan shuғullanishlari lozim, ushbu faoliyatni yuritishda ular ўz zimmalariga қuyidagi majburiyatlarni olishlari kerak:

• қonun qamda қonun qujjatlari talablariga rioya etishlari;

• auditorlik tekshiruvi ўтқazilayotgan хўjalik yurituvchi sub`ektga tegishli litsenziyani, qamda auditor (auditorlar)ning malaka sertifikatini тақdim etishlari;

• olingan va тўplangan axborotlarning maxfiyligiga rioya etishlari;

• auditorlik qisobotida moliyaviy-хўjalik operatsiyalarining қonuniyligi buzilish qollarini qamda ularni bartaraf etish yuzasidan takliflarni aks ettirishlari;

• mansabdor shaxslar va xodimlar tomonidan etқazilgan zararlar aniқlangan тақdirda bu qaқda хўjalik yurituvchi sub`ekt raxbariyatini (mulkdorni) xabardor қilish, ushbu dalillarni auditorlik qisobotida қad etish, zarur qollarda auditorlik tekshiruvi natijalarini ma`lum қilish uchun қonun qujjatlarida belgilangan tartibda қatnashchilarning (aktsiyadorlarning) umumiy yiғilishini chaқirilishini talab қilishlari va boshқalar.

Auditorlik tekshiruvidan qar yili ўtқazilgan, oxirgi ikki yil uchun ularning qar biriga ijobiy auditorlik xulosalariga ega bўlgan va byudjet oldida boқimandalik қarziga ega bўlmagan хўjalik yurituvchi sub`ektlar Ўzbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan «Auditorlik xulosalarini soliқ organlari va boshқa nazorat organlari tomonidan qisobga olish tartibi тўғrisida Nizom»ga muvofiқ oxirgi tekshirish ўtқazilgandan keyin kamida 24 oydan oldin soliқ organlari va boshқa nazorat organlari tomonidan tekshirilmaydi. Bu ўz navbatida auditorlik tashkilotlariga katta ma`suliyatni va javobgarlikni yuklaydi. YUқorida nomi zikr etilgan Nizomga asosan soliқ va boshқa nazorat organlari tomonidan belgilangan tartibda ўtқazilgan tekshirishlarda auditorlik xulosasining хўjalik yurituvchi sub`ekt moliyaviy хўjalik faoliyati natijalariga muvofiқ emasligi aniқlangan тақdirda, ushbu auditorlik xulosasi notўғri deb qisoblanadi, shuningdek auditorlik tashkiloti, uning auditori (auditorlari) қonunda nazarda tutilgan javobgarlikka tortiladi. Ushbu javobgarlik auditorlik tekshiruvi ўtқazilgan хўjalik yurituvchi sub`ektga soliқ va majburiy тўlovlarni notўғri qisob-kitob қilinganligidan etқazilgan zararlarni қoplap berish, litsenziya faoliyatini vaқtinchalik тўxtatish, uni bekor қilish, auditorlarni malaka sertifikatini bekor қilish, ataylab қilingan qolatlar uchun қonun doirasida jinoiy javobgarlikga tortishgacha jazo choralarini қўllashdan iborat.

Auditorlik tashkilotlari Қonunga muvofiқ (17-modda) auditorlik tekshiruvidan tashқari mijozlarga kasbiy xizmatlarni (qisobni yuritib berish, uni tiklash, soliқ qisob-kitoblarini tuzib berish, moliyaviy хўjalik faoliyatini taqlil қilish, maslaqatlar berish va boshқalar) кўrsatishlari qam mumkin. Ushbu kasbiy xizmatlarni қonun doirasida тўғri ўtқazilganligiga auditorlik tashkilotlari xuddi auditorlik tekshiruvi singari javobgardirlar.

Қonunga muvofiқ (16-modda) auditorlik tashkilotlari kasbiy xizmatlar кўrsatgan хўjalik yurituvchi sub`ektlarga bir vaқtning ўzida auditorlik tekshiruvini qam ўtқazib berishlari mumkin emas. Bundan tashқari, Қonunning 16-moddasiga muvofiқ auditorlik tekshiruvini ўtқazishda boshқa ma`lum cheklovlar qam mavjud, jumladan auditorlik

tekshiruvini ўтқazayotgan auditor (auditorlar) xўjalik yurituvchi sub`ektning raxbarlari va boshқa mansabdor shaxslari bilan yaқin қarindosh bўlmasligi, ushbu xўjalik yurituvchi sub`ektda mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy manfaatlarga ega bўlmasligi, davlat qokimiyati va boshқaruv organlarining, shuningdek, xўjalik boshқaruv organlarining mansabdor shaxslari bўlmasligi, aynan tekshirish ўtқazilayotgan korxonaning xodimi, mulk ishtirokchisi, aktsiyadori bўlmasligi lozim.

Auditning quқuқiy-me`yoriy xujjatlari ichida auditorlik faoliyati bўyicha ishlab chiқilgan milliy standartlar (AFMS) qam katta aqamiyat kasb etadi. AFMS lar «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonun» asosida ishlab chiқilib, auditning u yoki bu jiqatlarini, uni ўtқazish tartiblari, usul va uslublari, auditorlarning xarakatlari va boshқa tomonlarini amaliyotga tadbiқ etishda asos bўladigan me`yoriy qujjatlardir. AFMS lar Ўzbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tomonidan ishlab chiқiladi va Adliya Vazirligidan rўyxatga ўtgan sanadan 10 kundan keyingi sanadan boshlab kuchga kiritiladi. Respublikamizda oxirgi 4 yilda қuyidagi AFMSlar қabul қilingan va amaliyotda қўllanilmoқda:

AFMS Kodi	**AFMS ning nomi**	**Rўyxatga olingan vaқti va tartib raқami**	**AFMS ning қisқacha izoqi**
3-AMS	Auditni rejalashtirilishi	1999 yil 10 noyabr’, №837	Auditni rejalashtirilishi bўyicha talablar va me`yorlar belgilangan
4-AMS	Mijozning fao-liyati (biznesi) bilan tanishish	1999 yil 3 sentyabr’, № 810	Mijozning faoliyat (biznesi) bilan tanishish tartibi va me`yorlari belgilangan
5-AMS	Auditor ishining sifatini nazorat қilish	1999 yil 3 sentyar’, № 811	Auditor ishining sifatini nazorat қilish me`yorlari aniқlangan va belgilangan
6-AMS	Auditni qujjatlashtirish	1999 yil 3 sentyabr’, №812	Auditorlik tashkilotlari (auditorlar) tomonidan auditning ishchi xujjatlarini tayyorlash bўyicha yagona talablari belgilangan
9-AMS	Muqimlilik va auditorlik xatari	1999 yil 3 sentyabr’,	Auditorlik isboti va xatari bўyicha me`yorlar va talablar belgilangan

		№ 813	
10-AMS	Moliyaviy qisobotda yoritiladigan boshқa axborotlar	1999 yil 23 sentyabr’, № 822	Moliyaviy qisobotdagi boshқa ma`lumotlardan foydalanish tartibi va talablari belgilangan
11-AMS	Ma`lumotlarni komp’yu’erli ishlovi sharoiti-da auditni ўtқazish	1999 yil 23 sentyabr’, № 823	Ma`lumotlarni komp’yuterli ishlovi sharoitida auditni ўtқazish tartibi va me`yorlari belgilangan
13-AMS	Analititik protseduralar	1999 yil 3 sentyabr’, № 814	Analitik tekshiruvda қўllanila-digan analitik protseduralar va ularga қўyiladigan me`yorlar belgilangan
14-AMS	Auditorlik tanlovi	1999 yil 3 sentyabr’, № 815	Auditorlik tanlovi, unga bўlgan talablar va me`yorlar belgilangan
16-AMS	Ekspert ishidan foydalanish	1999 yil 3 sentyabr’, № 816	Auditorlik tekshiruviga ekspertni jalb etish va uning ish faoliyati natijalaridan foydalanish bўyicha auditorlik tashkilotining xarakatlari belgilangan

24-AFMS	Moliyaviy qisobotda buzib kўrsatishlar aniқlanganda auditorlik tashkilotining xarakati	2001 yil 31 iyun’, № 1045	Moliyaviy qisobotda buzib kўrsatishlar aniқlanganda auditorlik tashkilotining xarakatlari belgilangan
25-AFMS	Auditorlik tekshiruvini ўtқazishda me`yoriy –quқuқiy xujjatlarga amal қilinishini tekshirish	2003 yil 10 mart, № 1223	Auditorlik tekshiruvini ўtқazishda me`yoriy –quқuқiy xujjatlarga amal қilinishini tekshirishni me`yorlari va tartibi belgilangan
31-AFMS	Xўjalik yurituvchi sub`ektning	2001 yil 21 iyun’,	Xўjalik yurituvchi sub`ektning faoliyati bilan tanishish tartibi va unga

	faoliyati bilan tanishish	№ 1043	қўyiladigan talablar belgilangan
50-AFMS	Auditorlik dalillari	2002 yil 18 aprel', № 1128	Auditorlik tekshiruvi paytida olingan auditorlik dalillarining miқdoriga, sifatiga, shuningdek ushbu dalillarni olish maқsadida bajariladigan amallarga nisbatan talablarni belgilagan
55-AFMS	Ўzaro boғliқ shaxslar ўrtasidagi bitimlar bўyicha auditorlik dalillarini olish taomillari	2003 yil 3 mart, 1224	Ўzaro boғliқ shaxslar bilan boғliқ bitimlarni aniқlash maқsadida auditorlik tashkilotlari tomonidan bajariladigan auditorlik taomillari kўrsatilgan
56-AFMS	Moliyaviy qisobotni tuzish sanasidan keyingi xodisalar	2003 yil 23 aprel', № 1236	Moliyaviy qisobotni tuzish sanasidan keyingi xodisalar va ularni moliyaviy qisobotda aks ettirish tartibi belgilangan

60-AFMS	Boshқa auditorlar ish faoliyati natijalaridan foydalanish	2003 yil 2 mart , № 1221	Boshқa auditorlar ish faoliyati natijalaridan foydalanish tartibi va me`yorlari belgilangan
70-AFMS	Auditor qisoboti va moliyaviy qisobot tўғrisida auditorlik xulosasi	2001 yil 10 mart, № 1016	Auditorlik qisoboti va moliyaviy qisobot tўғrisida auditorlik xulosasiga talablar va me`yorlar belgilangan
80-AFMS	Maxsus savolni tekshirish natijalari bўyicha auditorning qisoboti	2003 yil 19 fevral', № 1220	Maxsus savolni tekshirish natijalari bўyicha auditor qisobotining tuzish tartibi belgilangan
90-AFMS	Auditorlik tashkilotlarining professional xizmatlari	2001 yil 10 mart, 1017	Auditorlik tashkilotlarining professional xizmatlariga talablar belgilangan

Auditorlik tekshiruvi bўyicha auditorlik tashkilotlari ўzlarining ichki standartlari (tartiblari) ni qam yaratishlari mumkin. Bunday standartlar bўlib masalan, auditorlik tashkiloti raxbari tomonidan tasdiқlangan ichki tartib-intizom, kompleks va tematik

auditorlik tekshiruvining dasturlari, auditorlik qisobotlari va xulosalarni tayyorlash va topshirish tartibi va boshқalar qisoblanishi mumkin. Ichki standartlar xarakatdagi Қonunlar va auditorlik faoliyatining milliy standartlari talablariga mos kelishi kerak.

5. Auditni tashkil қilish asoslari

Auditni tashkil etishni shartli ravishda қuyidagi tўrtta bosқichga bўlish mumkin:

Bosқich	Bosқichning nomi va unda amalga oshiriladigan ishlar
1- bosқich	**Auditni boshlashga қadar bўlgan bosқich**. Ushbu bosқichda қuyidagi ishlar amalga oshiriladi: • *audit ўtқazuvchi sub`ektning yozma buyurtmasi қabul қilinadi;* • *audit ўtқazuvchi sub`ektga audit ўtқazishga auditor yuborilib, audit ўtқazuvchi sub`ekt, uning qisob va qisobotining dastlabki qolati ўrganiladi, auditning ob`ektlari, ish qajmi, auditorlik xatarining darajasi belgilanadi;* • *audit ўtқazuvchi sub`ekt nomiga audit ўtқazish majburiyatini olish tўғrisida rozilik xati tayyorlanadi,ushbu xatda audit ўtқazish bўyicha shartlar, jumladan auditorlik xatari darajasi, kўrsatiladi;* • *audit ўtқazish bўyicha shartlar ўzaro kelishilgandan sўng audit ўtқazish tўғrisida shartnoma tuziladi;* • *auditning dasturi tuziladi va uni ўtқazish grafigi belgilanadi.* • *Auditorlar ўrtasida funktsional majburiyatlar ўzaro taқsimlanadi, ularga yordamchilar belgilanadi.*
2- bosқich	**Auditorlik tekshiruvini ўtқazish bosқichi.** Ushbu bosқichda tasdiқlangan dasturga muvofiқ audit ob`ektlari tanlangan usullarda tekshirishdan ўtқaziladi
3-bosқich	**Auditorlik tekshiruvi natijalarini jamlash va rasmiylashtirish bosқichi.** Ushbu bosқichda auditorlik tekshiruvi ma`lumotlari (isbotlari) qar bir ob`ekt bўyicha jamlanadi. Ma`lumotlar (isbotlar) jadvallar kўrinishida jamlanadi. Barcha ma`lumotlar

	(isbotlar) jamlangach, yozma auditorlik qisoboti tayyorlanadi. Auditorlik qisobotida barcha kamchiliklar kўrsatiladi va ularni bartaraf etish bўyicha tavsiyalar beriladi.
4-bosқich	**Auditorlik tekshiruvi natijalarini tadbiқ etish bosқichi.** Ushbu bosқichda auditorlik tekshiruvi natijalari muqokama etiladi, aniқlangan chetlanishlar bўyicha tuzatishlar, қayta qisob-kitoblar amalga oshiriladi. Tuzatilgan qisobot bўyicha auditorlik xulosasi beriladi.

Қuyida auditni tashkil etishning 1-bosқichida amalga oshiriladigan ishlarning va tuziladigan qujjatlarning moqiyatiga tўxtalib ўtamiz.

**Audit ўtқazuvchi sub`ektning yozma buyurtmasi** – bu xўjalik yurituvchi sub`ektning auditorlik tashkilotiga bergan rasmiy xati –murojaatnomasi bўlib, unda қaysi qisobot davri uchun, қanday ob`ektlar bўyicha auditning aniқ turini ўtқazib berish bўyicha shartnoma tuzish sўraladi. YOzma buyurtma buyurtmachi korxonaning raqbari tomonidan imzolanadi.

Buyurtmachida ўtқaziladigan dastlabki kuzatishlar. Bunday kuzatishni auditorlik tashkilotining raqbari yoki uning vakil etib yuborgan auditori amalga oshiradi. Dastlabki kuzatishda korxonaning ta`sis xujjatlari ўrganib chiқiladi, uning yuridik statusining tўliқligi aniқlanadi, bosh kitob va moliyaviy qisobot ma`lumotlari dastlabki vizual nazoratdan ўtқaziladi. Korxonaning moliyaviy xўjalik faoliyati kўrsatkichlari, jumladan bankrotlik belgilari ўrganiladi, operatsiyalar va ularga tegishli qujjatlarning soni va xajmi aniқlanadi. Xujjatlarning sifati, ularning ma`lumotlarini qisob ma`lumotlari bilan uyғunligi tanlab tekshiriladi. Korxonada ichki nazorat tizimining mavjudligi, uning ta`sirchanligi baqolanadi. Bu kuzatishlar audit tekshiruvi bўyicha ish xajmini aniқlashga, auditorlik xatarining darajasini belgilashga, shuningdek ish қiymatini kelishishga asos bўladi.

Audit bўyicha ish qajmi . Auditorlik tekshiruvida auditorlar tomonidan bajariladigan ishning qajmi auditorlik tekshiruvining turiga, ob`ektlar soniga, operatsiyalar va ular bўyicha tuzilgan boshlanғich xujjatlar soniga, qisobni yuritish qolati va usullariga, soliқ tўlovlari tarkibiga va boshқalarga қarab taxminlanadi. Ish qajmini qar bir tekshiruv ob`ektiga sarflanishi mumkin bўlgan kunlar soniga қarab qam belgilash mumkin.

Auditorlik xatari – bu auditorlarning ўzlariga boғliқ va boғliқ bўlmagan sabablarga қўra moliyaviy qisobotning tўғriligi bўyicha auditorlik xulosasini berishda yўl қўyishi mumkin bўlgan xatolarining baqolangan miқdori. Ushbu xatolarning miқdori,odatda,foizlarda ifodalanadi, uni sўmlarda qam ifodalash mumkin. Auditorlik xatarining darajasi auditor tomonidan dastlabki kuzatuvni ўtқazish vaқtida aniқlanadi.

9-son AFMS «Auditorlik isboti va xatari» ga muvofiқ dastlabki kuzatish vaқtida baqolanadigan umumiy auditorlik xatarining darajasi қuyidagi umum қabul қilingan matematik model yordamida topiladi:

AR = IR * CR * DR

Bu erda: AR (audit risk) – umumiy auditorlik xatarining darajasi, ya`ni moliyaviy qisobotga notўғri xulosa berish eqtimoli;

IR (inherent risk) – ichki xўjalik xatarining darajasi, ya`ni qisobdagi xatolar eqtimoli;

CR (control risk) – nazorat tizimi xatari darajasi, ya`ni ichki nazorat tizimining samarasizlik eqtimoli;

DR (detection risk) -xatolarni topa olmaslikdan vujudga keladigan xatar darajasi, ya`ni xatoni topa olmaslik eqtimoli

Ichki xўjalik xatari (IR) deganda xўjalik yurituvchi sub`ektning moliyaviy qisobotiga ishonchsizlikni tuғdiradigan ichki xўjalik omillaridan vujudga keladigan xatar tushuniladi. Bunday xatar, masalan, bosh buxgalterni yoki buxgalterlarni qisobot yilida kўp marotaba ўzgartirilganligidan, ularni malakasini pastligidan, me`yoriy xujjatlar bilan ta`minlanganlikning past darajasidan, buxgalteriya xodimlari ўrtasida funktsional majburiyatlarni taқsimlanmaganligidan, ish jarayonlaridagi doimiy uzilishlar va xodimlarning majburiy қўshimcha ta`tillarga chiқarib yuborilganligidan, ish qaқini ўz vaқtida berilmayotganligidan, sotish qajmini ўtgan yillarga nisbatan kamayganligidan va boshқa qollardan kelib chiқadi. Ushbu xatarni auditor қanchalik past darajada belgilasa, u shunchalik xulosa қilishda kўp xatoga yўl қўyishi mumkin, bu bilan u ўzining umumiy auditorlik xatari darajasini kam belgilagan qisoblanadi. Ichki xўjalik xatari darajasi қanchalik yuқori deb belgilansa, auditorlik isbotini talab қiladigan dalillarni yiғish soni shunchalik kўp bўlishi lozim. Faқatgina auditorlik isbotini kўp yiғib, auditor ўz xatosini minimumga etқazishi mumkin.

Nazorat tizimi xatari (CR) – bu auditorning korxonada mavjud ichki nazorat tizimining mavjud qolatiga, uning ta`sirchanligiga bergan baqosidan kelib chiқadigan xatar. Ichki nazorat tizimining mavjudligi, uning qaқiқatda kuchli ta`sirining borligi, samarali faoliyat kўrsatayotganligi auditorning xulosada kam xato қilishining muqim omili qisoblanadi. Nazorat tizimi xatarini past darajada belgilanishi, albatta, auditor

tomonidan yiғiladigan isbotlar sonini kamayishiga olib keladi, bu ўz navbatida auditorning umumiy auditorlik xatarini oshishiga sababchi бўladi.

Xatolarni topa olmaslikdan vujudga keladigan xatar (DR) deganda auditor tomonidan ўtқazilgan auditorlik teshiruvida mavjud xatolarni topa olmaganligidan kelib chiқadigan xatar tushuniladi. Auditor isbot va dalillarni қanchalik kam тўplasa, ushbu xatarning darajasi shunchalik yuқori бўladi, mos ravishda auditorning umumiy auditorlik xatari darajasi qam shunchalik yuқori бўladi. Auditor isbot va dalillarni қanchalik кўp тўplasa, xatolarni topa olmaslikdan vujudga keladigan uning xatari shunchalik past бўladi.

Xatolarni topa olmaslikdan vujudga keladigan xatar darajasini umumiy auditorlik xatarining belgilangan darajasi, shuningdek ichki хўjalik xatari va nazorat tizimi xatarining belgilangan darajalaridan kelib chiқgan qolda yuқorida keltirilgan matematik model бўyicha қuyidagicha topish mumkin:

$$DR = AR / IR * CR$$

Misol. *Aytaylik auditor dastlabki kuzatishda foyda soliғi qisob-kitobi бўyicha xatar darajalarini taxminan қuyidagicha baqoladi: IR – 80 %, CR –70%, AR –1 %.*

Ushbu qolda DR = 0,01 / 0,8 * 0,7 = 0,018 ya`ni umumiy auditorlik xatari ўrtacha 1,8 % ni tashkil etadi. Aytaylik, korxona ўrtacha bir yilda 10 mln. sўm miқdorida foyda soliғi тўlovchi deb qisoblasak, auditorning tekshirish oldidan belgilagan umumiy xatari ushbu soliқni tekshirishda 180 ming sўmgacha xatoga yўl қўyish eqtimolini bildiradi. Demak, DR – xatoni topa olmaslik eqtimoli қanchaliқ katta бўlsa, notўғri xulosa berish eqtimoli shunchalik bқori бўladi. IR va CR darajalarini auditor қanchalik katta belgilasa, ya`ni ularga қanchalik кўp ishonchsizlik bilan қarab, isbotlar sonini oshirsa, AR ning belgilangan darajasi 1 foizdan oshmasa, xatoni topmaslik eqtimoli shunchalik kam бўladi, bu -ishonchli auditorlik xulosasiga erishish mumkin degani.

Auditorlik xatarlarining turlari bir-birlari bilan uzviy boғliқ qisoblanadi. Ularning darajalarini тўғri baqolash auditor tomonidan тўplashi lozim бўlgan isbot va dalillarning sonini, ya`ni uning ish qajmini, тўғri aniқlashga imkon beradi. Auditorlik isboti sonlarining auditorlik xatari turlari darajasi bilan aloқalarini қuyidagicha ifodalash mumkin:

Umumiy	Ichki xўjalik	Nazorat tizimi	Xatolarni	Zarur бўlgan

auditorlik xatari (AR)	xatari (IR)	xatari (CR)	topmaslik xatari (DR)	isbotlar soni
YUқori	Past	Past	YUқori	Kam
Past	Past	Past	Ўrtacha	Ўrta
Past	YUқori	YUқori	Past	Кўp
Ўrtacha	Ўrtacha	Ўrtacha	Ўrtacha	Ўrta
YUқori	Past	Ўrtacha	Ўrtacha	Ўrta

Auditorlik tekshiruvini ўтқazish bўyicha rozilik xati –bu dastlabki kuzatishlar tugagach buyurtmachiga тақdim etiladigan qujjat. U ўzida dastlabki kuzatishlarning natijalari, auditorlik tekshiruvi bўyicha qisoblangan ish qajmi, auditorlik xatarining darajasi, taklif etilayotgan қiymat, ishni bajarish bўyicha taklif etilgan muddatlarni, bajaruvchilarni va boshқalarni aks ettiradi.

Auditorlik faoliyati тўғrisida shartnoma – bu auditorlik tashkiloti va хўjalik yurituvchi sub`ektlar ўrtasida auditorlik tekshiruvi yoki boshқa kasbiy xizmatlarni кўrsatish bўyicha ўzaro munosabatlarga status beruvchi yuridik qujjat. Ushbu shartnomada auditorlik faoliyatining aniқ turi (auditorlik tekshiruvi, konsalting, buxgalteriya qisobini yuritish, buxgalteriya qisobini tiklash va shu kabi boshқa kasbiy xizmatlar), ularni қaysi davr uchun ўtқazilishi, ўtқazilish muddatlari, tomonlarning quқuқ va majburiyatlari, javobgarliklari, ishning қiymati, fors-major qolatlar va boshқalar aniқ кўrsatiladi. Auditorlik faoliyati bўyicha tuziladigan shartnomalardan namunalar 1,2-ilovalarda keltirilgan.

Auditorlik tekshiruvi dasturi – bu auditor tomonidan tuziladigan, auditorlik tashkiloti raqbari va buyurtmachi tashkilot raqbari tomonidan tasdiқlanadigan xujjat. Dastur ўz ichiga tekshiriladigan ob`ektlar, jarayonlar, operatsiyalar, savollar rўyxatini, tekshirish muddatlarini, shuningdek jalb etiladigan auditor yordamchilarining familiyasi, ismi-sharifini va buyurtmachi tashkilot tomonidan jalb etiladigan ma`sul xodimlarning familiyasi va ismi-shariflarini oladi. Auditorlik dasturi shartnomaga ilova sifatida yoki aloqida qujjat sifatida tasdiқlanadi. Auditorlik dasturidan namuna 3-ilovada keltirilgan.

Auditorlik tashkiloti raqbarining buyruғi –bu tuzilgan shartnoma va dasturga muvofiқ хўjalik yurituvchi sub`ektlarga auditorlik teshiruviga safarbar etilgan auditorlar va ularning yordamchilari shaxslarini tasdiқlovchi qujjat. Ushbu buyruқ auditorlik tashkilotida auditorlarga va ularning yordamchilariga bajargan ishlari uchun meqnat qaқini qisoblashga qam asos bўladi.

Auditorlik tekshiruviga auditorlarni safarbar etish тўғrisidagi buyruқdan namuna 4-ilovada keltirilgan.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Қuyidagilarning қaysi biri tўғri

a) Audit buxgalteriya qisobining davomi

b) Audit buxgalteriya qisobining dastlabki bosқichi

v) Audit moliyaviy qisobotga baqo berish usuli

g) Audit balans va qisobotning boshқa shakllarini tuzish usuli

2.Қuyidagilarning қaysi biri to`ғri

a) Audit jismoniy shaxslar faoliyati

b) Audit xususiy tadbirkorning faoliyati

v) Audit maxsus litsenziyaga ega auditorlik tashkilotining faoliyati

g) Audit buxgalterlik firmasining faoliyati

3.Ish qaқini tўғri qisoblanganligi va undan ushlanmalarni tekshirish

a) Komplek audit qisoblanadi

b) Tematik audit qisoblanadi

v) Boshқaruv auditi qisoblanadi

g) Moliyaviy audit qisoblanadi

4.Қuyidagilarni қaysi biri auditorlik tashkilotining faoliyatiga taalluқli emas?

a) Debitorlarning қarzlarini ўndirib berish

b) Xodimlarga ish qaқi qisoblab berish

v) Қurilish ob`ekti loyiqasini tayyorlab berish

g) Aktsiyalar ga dividend qisoblab berishsoni

5. Prokuratura buyurtmasi bilan ўtқazilgan audit qaқini tўlaydi

a) audit ўtқazilgan korxona

b) prokuratura

v) auditorlik firmasi

g) auditorlar

6. Auditning ob`ekti qisoblanmaydi

a) Pul kirimlari

b) Pul chiқimlari

v) Soliқ tўlovlari

g) Soliқ organining қarori

7. Auditorlik tekshiruvidan majburiy ўtadi

a) Kўshma korxona
b) Xususiy korxona
v) Davlat korxonasi
g) Xorijiy xususiy korxona

8. Kўp sonli schyot-fakturalar

a) YAlpi tekshiriladi
b) Tanlab tekshiriladi
v) YOppasiga ekspertiza қilinadi
g) Umuman tekshirilishi shart emas

9.Қuyidagilarning қaysi biri tўғri

a) Audit Қonun ustivorligiga daxldor emas
b) Audit Қonun ustivorligiga bўysinadi
v) Audit standartlari me`yoriy qujjat qisoblanmaydi
g) Audit standartlari birinchi darajali me`yoriy qujjatdir

10.Auditor

a) Malakali buxgalter
b) Malaka sertifikatiga ega jismoniy shaxs
v) Maxsus litsenziyaga ega jismoniy shaxs
g) Taftishchi

11.Auditor yordamchisi

a) Malaka sertifikatga ega jismoniy shaxs
b) Litsenziyaga ega jismoniy shaxs
v) Boshқaruvchi
g) Auditorlik qisobotida imzo quқuқiga ega bўlmagan auditorlik firmasi xodimi

12.Қuyidagilarni қaysi biri auditorlik tashkilotining quқuқiga kirmaydi?

a) Debitorlardan ma`lumotlarni tasdiғini sўrash
b) Buyurtmachi axborotlarini prokuraturaga etқazish
v) Moddiy javobgar shaxslardan tushintirishlar olish
g) Korxona faoliyatini ta`sischilar yiғilishidagi muqokamasida қatnashish

13. Auditorlik tashkilotlari tuzilmaydi

a) Қўshma korxona sifatida

b) YOpiқ aktsionerlik jamiyati sifatida

v) Ochiқ aktsionerlik jamiyati kўrinishida

g) Xususiy korxona sifatida

14. Auditorlik tekshiruvidan majburiy ўtmaydi

a) Қўshma korxona

b) Aktsionerlik jamiyati

v) Davlat korxonasi

g) Xayriya fondlari

15. Prokuratura buyurtmasi bilan ўtқazilgan audit shartnomasi tuziladi

a) Audit ўtқazilgan korxona va prokuratura ўrtasida

b) Prokuratura va auditorlik tashkiloti ўrtasida

v) Auditorlik firmasi va korxona ўrtasida

g) Uch tomonning ishtirokida

16. Auditorlik tekshiruvi tўғrisida shartnoma tuziladi

a) Dastlabki kuzatishsiz

b) Dastlabki kuzatish natijalari asosida

v) Sud organining tavsiyasi bilan

g) Soliқ organining қarori bilan

17. Ichki xўjalik xatari past bўlsa

a) Kўp sonli isbotlar yiғiladi

b) Kam sonli isbotlar yiғiladi

v) YOppasiga ekspertiza қilinadi

g) Umuman tekshirish shart bўlmaydi

18. Nazorat tizimi xatari past bўlsa

a) Kўp sonli isbotlar yiғiladi

b) Kam sonli isbotlar yiғiladi

v) Auditorlik xatari ўrtacha bўladi

g) Auditorlik xatari past bўladi

19. Auditorlik xatari yuқori bўlsa

a) Kўp sonli isbotlar yiғiladi
b) Kam sonli isbotlar yiғiladi
v) YOppasiga tekshirish қilinadi
g) Xatoni topish xatari past bўladi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati тўғrisida қonuni. 2000 yil 26 mayda tasdiқlangan.*
2. *Auditorlik faoliyatin takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlarining aqamiyatini oshirish тўғrisida. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365- son қarori.*
3. *Auditorlik xulosalarini soliқ organlari va boshқa nazorat organlari tomonidan qisobga olish tartibi тўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan.*
4. *Majburiy auditorlik tekshiruvini ўtқazilishidan bўyin tovlaganligi uchun xўjalik yurituvchi sub`ektlardan jarima ўndirish tartibi тўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan.*
5. *Auditorlik faoliyatini amalga oshirish uchun auditorlik tashkilotlariga litsenziya berish tartibi тўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan.*
6. *Auditor malaka sertifikatini berish tartibi тўғrisida Nizom. Ўz. R. Adliya Vazirligidan 2000 yil 13 oktyabrda rўyxatdan ўtgan, 977.*
7. *Nazorat қiluvchi organlar tomonidan ўtқaziladigan xўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatini tekshirishlarni muvofiқlashtirish tartibi тўғrisida Nizom. Ўz. R. Adliya Vazirligidan 2001 yil 26 aprelda rўyxatdan ўtgan, 1029.*
8. *Audit.Uchebnik. Po redaktsiey professora V.I.Podol'skogo. YUNITI, Moskva, 2000*
9. *Arens e.A. Lobbek Dj.K. Audit. Moskva, «Finansi i statistika», 1995*
10. *Dodj R. Kratkoe rukovodstvo po standartam i normam audita. Moskva, «Finansi i statistika», IO YUNITI, 1992*
11. *Musaev X.N. Audit, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003*
12. *Robertson Djyu Audit, Moskva, KRM Auditorskaya firma «Kontakt»,1993*
13. *Sanaev N, Narziev R. Audit, «SHarқ» nashriyoti, Toshkent,2001*
14. *Spravochnik auditora. Assotsiatsiya buxgalterov i auditorov Respubliki Uzbekistan, Tashkent, 1996.*
15. *Tўlaxўjaeva M. Korxona moliyaviy aqvoli auditi, Toshkent,1996*

Ma`ruza 19. KORXONALAR MOLIYAVIY –XŬJALIK FAOLIYATI AUDITINI ŬTKĄAZISHNING METODOLOGIK ASOSLARI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Auditni ŭtkązishning umumiy metodologik tartibi
2.Korxonalar moliyaviy-xŭjalik faoliyatining asosiy kŭrsatkichlarining auditi

1. Auditni ўтқazishning umumiy metodologik tartibi

Хўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatini kompleks yoki tematik audit tekshiruvidan ўтқazish auditni tashkil etishning 2-bosқichini tashkil etadi. Ushbu bosқichni auditorlar 1-bosқichda tuzilgan dasturga muvofiқ olib boradilar. Dasturga kirgan qar bir mavzu yoki ob`ektni tekshirishda auditorlar ma`lum ketma-ketlikga amal қilishlari, tekshirishni yuқoridan pastga қarab yoki pastdan yuқoriga қarab tekshirish usullaridan birida amalga oshirishlari lozim. Bizningcha, pastdan yuқoriga қarab tekshirish eng қўlay usuldir.

Ushbu usulga muvofiқ auditor qar bir ob`ekt bўyicha ma`lumotlarni boshlanғich qujjatlardan tortib, to qisobotda aks ettirilgan kўrsatkichgacha tizimlab chiқadi. Auditor barcha tekshirish ob`ektlari tўғrisidagi ma`lumotlarni boshlanғich qujjatlar asosida ўzining komp'yuteriga kiritib boradi, oraliқ ma`lumotlarni oylik, choraklik, yarim yillik, tўққiz oylik va yillik davrlar bўyicha jamlaydi. Boshlanғich qujjatlar bўyicha isbotlarni tўplash choғida birdaniga ularni tўғri tuzilganligini tekshiradi, ulardagi baqolarni va soniy –summaviy miқdorlarni shartnomalar bilan taққoslaydi. Qar oylik ma`lumotlarni Bosh kitobdagi mos schyotlarning ma`lumotlari bilan uyғunligini tekshiradi. Tўplangan ma`lumotlarni «Buxgalteriya balansi», «Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» va qisobotning boshқa shakllarida aks ettirilgan ma`lumotlar bilan taққoslab kўradi. Tўplangan isbotlarni qisob va qisobot ma`lumotlari bilan mos kelishi tekshirilayotgan ob`ekt qisobini tўғri olib borilganligidan, mos kelmasligi esa xato va kamchiliklarga yўl қўyilganligidan darak beradi. Mos kelmaslik auditordan chetlanishlar bўyicha keyingi isbotu- dalillarni yiғishni talab etadi. Xuddi shunday ketma-ketlik, ma`lumotlarni yiғish tartibi auditning barcha ob`ektlari bўyicha amalga oshiriladi.

SHunday қilib, auditorlik tekshiruvini barcha ob`ektlar bўyicha қuyidagi umumiy metodologik tartibga amal қilingan qolda ўtқazilishi lozim (6-chizma).

Хўjalik yurituvchi sub`ektlar faoliyatini auditorlik tekshiruvidan ўtқazishda қuyidagi ketma – ketlikga amal қilinishi, shuningdek қuyidagi ishlar oldinma - ketin bajarilishi kerak.

6- chizma. **Auditni ўтқazishning umumiy metodologik tartibi**

*1.Auditning aniқ ob`ektlari va ularni tekshirish ketma-ketligi belgilanadi.* Ob`ektlarni tekshirishda ketma-ketlikni тўғri tanlash qam katta rol ўynaydi, chunki ob`ektlar qam qisob nuқtai nazaridan, qam tekshirish nuқtai nazaridan bir –biri bilan uzviy boғliқ qisoblanadi. Bizningcha, yuridik statusi тўliқ bўlgan xўjalik yurituvchi sub`ektlarning yillik moliyaviy qisobotlari bўyicha ўtқazilayotgan auditda uning ob`ektlari қuyidagi ketma- ketlikda tekshirilishi lozim:

- Moliyaviy natijalar тўғrisida qisobotning kўrsatkichlari (daromadlar, tannarx, davr xarajatlari, shu jumladan xarajatlarga kiruvchi soliқlar va majburiy тўlovlar, soliқ bazasiga қayta қўshiladigan xarajatlar, asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar, moliyaviy faoliyatdan olingan natijalar, soliқgacha foyda, soliқga tortiladigan foyda, daromad (foydadan) soliқlar, sof foyda);
- Buxgalteriya balansi va moliyaviy qisobotning boshқa shakllarining moddalari (qar bir modda kўrsatkichlari boshlanғich qujjatlardan asosida buxgalteriya qisobi schyotlari yozuvlari bўyicha tekshirib chiқiladi);
- Қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlarga amal қilish qolati;
- Mol-mulk butligi, mansabdor va moddiy javobgar shaxslar faoliyati.

2.Qar bir ob`ekt bўyicha tekshirish testlari tuzib chiқiladi va ular bўyicha isbotu-dalillar тўplanadi.

3.Qar bir ob`ekt bўyicha tekshirish natijasi aniқlanadi, ya`ni auditor tekshirgan ob`ekt bўyicha qisob ma`lumotining тўғriligini tasdiқlaydi yoki unda қanchalik chetlanish borligini isbotlab beradi. Tekshirish natijalari tegishli oraliқ va yiғma jadvallar kўrinishida rasmiylashtiriladi. Yiғma jadvallarning ma`lumotlari oraliқ jadvallarning yakuniy ma`lumotlari bilan тўliқ mos bўlishi kerak. CHetlanishlar mavjud ob`ektlar bўyicha ushbu chetlanishlarning miқdorini, ularni nima qisobidan kelib chiқganligini kўrgazmali ifodalaydigan analitik jadvallar tuziladi. Tuzilgan jadvallar natijalarini auditorning qisobotida aks ettiriladi va ular izoqlab beriladi.

Oldingi bobda aytib ўtganimizdek, qar bir tekshirish ob`ekti bўyicha auditor mumkin bўlgan auditorlik xatarini, ya`ni xatoga yўl қўyish eqtimolini belgilashi, ushbu eqtimolni imkoni boricha yўқga chiқarish lozim.

Қuyida yuқorida keltirilgan umumiy metodologiya asosida xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy natijalari kўrsatkichlari va balans moddalarining auditorlik tekshiruvidan ўtқazish tartibiga tўxtalib ўtamiz.

1. Korxonalar moliyaviy-xўjalik faoliyatining asosiy kўrsatkichlarining auditi

Korxonalar moliyaviy-xўjalik faoliyatining asosiy kўrsatkichlarini audit tekshiruvidan ўtқazishga asos bўlib «Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot», daromad va xarajatlarni aks ettiruvchi vaқtinchalik schyotlarning Bosh kitobdagi qisob-varaқalarining ma`lumotlari, ularga guvoqlik beruvchi boshlanғich va oraliқ qujjatlar qisoblanadi. Moliyaviy –xўjalik faoliyatning asosiy kўrsatkichlari bўyicha asosiy ob`ektlar, ularni tekshirish ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўtқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan auditorlik xatari
1.Sof sotish qajmi bўyicha		
1.Sotish turlari aniқlanadi 2.Schyot-fakturalar va kirim kassa orderlari bўyicha sotish qajmi qisobot davrlari bўyicha jamlab chiқiladi 3.Schyot-fakturalarni va kirim kassa orderlarining tўғri tuzilganligi, ishonchnomalarni borligi va qaққoniyligi, ulardagi baqolarni shartnomalar bilan mosligi tekshiriladi. 4.Oldindan tўlovsiz, barter, natura qollarida amalga oshirilgan sotish qajmlari aniқlanadi 5.Qar oylik ma`lumotlar-ning Bosh kitobda 9010 «Maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar», 9020	1.Sotish qajmi uning turlari bўyicha qisoblash tamoyiliga muvofiқ tasdiқlanadi 2.Sotish xajmidagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich tasdiқ lovchi xujjatlardagi kamchiliklar ochiladi 4.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 5.Savdo Қoidalarini buzilishlari kўrsatiladi 6.Oldindan tўlov bўlmagan qollar aniқlanadi 7.Barter qollari ochib beriladi	1.Sotish xajmining qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich xujjatlardagi kamchiliklar tўliқ kўrsatilmay қolinishi mumkin. 3.Savdo Қoidalari buzilganligi kўrsatilmay қolinishi mumkin 4.Oldindan tўlovi bўlmagan sotish qollari aniқlanmay қolinishi mumkin 5.Barter qollari

«Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar», 9030 «Bajarilgan ish va xizmatlardan olingan daromadlar», 9040 «Sotilgan tovarlarni қaytarilishi», 9050 «Xaridor va buyurtmachilarga berilgan chegirmalar» schyotlarining ma`lumotlari bilan uyғunligini tekshiriladi. 6.Qisobot davrlari ma`lumotlari «Moliyaviy natija-lar tўғrisida qisobot»da aks ettirilgan ma`lumotlar bilan taққoslab kўriladi. 7.CHetlanishlar bўyicha isbotu-dalillar tўplanadi	8.Natura tўloviga yўl қўyilganlik qollari aniқlanadi 9.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	ochilmay қolinishi mumkin 6.Natura tўloviga yўl қўyilganligi ochilmay қolinishi mumkin 7.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 8.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
2.Sotish tannarxi bўyicha		
1.Tayyor maqsulotlar (ishlar, xizmatlar) va tovarlar tannarxiga kiritilgan va kiritilishi kerak bўlgan xarajatlar moddalari bўyicha tekshirib chiқiladi 2.Tugallanmagan ishlab chiқarishda қolgan va omborlarga қabul қilingan tayyor maqsulotlar, bajaril-gan ishlar va xizmatlar, sotilgan tovarlar tannarxiga kiritilgan va kiritilishi kerak bўlgan xarajatlarning summalari aniқlanadi 3.Bir sўmlik sotilgan tayyor maqsulotga tўғri kelgan va tўғri kelishi kelishi kerak bўlgan xarajatlar tovar balansiga asosan topiladi	1.Sotilgan maqsulotlar, ishlar, xizmatlar, tovarlarning qaқiқiy tannarxi tasdiқlanadi 2.Sotish tannarxidagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.Қoldiқ tovarlar va tayyor maqsulotlarning qaқiқiy tannarxi tasdiқlanadi 4.Tugallanmagan ishlab chiқarishning qaқiқiy tannarxi tasdiқlanadi 5.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 6.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Sotilgan tovarlar, maqsulotlar, bajarilgan ishlar va xizmatlar tannarxi-ning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2. Қoldiқ tovarlar va tayyor maqsulotlar-ning qaқiқiy tan-narxi notўғri tasdiқlanishi mumkin 3.Tugallanmagan ishlab chiқarishning qaқiқiy tannarxi notўғri tasdiқlani-shimumkin 4.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 5.CHetlanishlarni

4.Sotilgan maqsulotlar bўyicha qisoblangan va qisoblanishi kerak bўlgan tannarx summasi tovar balansi asosida aniқlanadi 5.Bajarilgan ishlar va кўrsatilgan xizmatlar bўyicha qisoblangan va qisoblanishi kerak bўlgan sotish tannarxi summasi aniқlanadi. 6.Sotilgan tovarlar bўyicha қўllanilgan uzliksiz yoki davriy qisob tizimlari asosida qisoblangan va qisoblanishi kerak bўlgan sotish tannarxi summasi aniқlanadi 7.Қoldiқ tayyor maqsulotlar-ning tannarxi korxona va tekshiruv ma`lumotlari bўyicha topiladi 8.Қoldiқ tovarlarning tannarxi korxona va tekshiruv ma`lumotlari bўyicha topiladi 9.Bosh kitobda 2010 «Asosiy ishlab chiқarish»,2310 «YOrdamchi ishlab chiқarish», 2510 «Umum ishlab chiқarish qarajatlari, 2710 «Xizmat қiluvchi xўjaliklar», 2810 «Tayyor maqsulotlar», 2900 «Tovarlar» 9110 «Sotilgan tayyor maqsulotlar tannarxi», 9120 «sotilgan tovarlarning tannarxi», 9130 «Bajarilgan ishlar va xizmatlarning tannarxi» schyotlarining ma`lumotlarini mavjud qolati va qaқiқatda bўlish kerak qolatlari		bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

aniқlanadi 8. CHetlanishlar bўyicha isbotu-dalillar tўplanadi		
3.Sotish natijalari bўyicha		
1.Sotish xajmi va uning tannarxi tўғrisidagi ma`lumotlar bўyicha tovarlar, tayyor maqsulotlar, bajarilgan ishlar va kўrsatilgan xizmatlardan olingan foyda yoki zararlar-ning summalari qisoblanadi 2.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 020 –satrida kўrsatilgan sotishdan olingan natija (foyda yoki zarar) uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 3. Bosh kitobda 9010 «Maqsulotlarni sotishdan olingan daromadlar», 9020 «Tovarlarni sotishdan olingan daromadlar», 9030 «Bajarilgan ish va xizmatlardan olingan daromadlar», 9040 «Sotilgan tovarlarni қaytarilishi», 9050 «Xaridor va buyurtmachilarga berilgan chegirmalar», 9110 «Sotilgan tayyor maqsulotlar tannarxi», 9120 «sotilgan tovarlarning tannarxi», 9130 «Bajarilgan ishlar va xizmatlarning tannarxi» schyotlarining ma`lumotlarini 9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga ўtқazilgan va ўtқazilishi kerak bўlgan summalari aniқlanadi	1.Maqsulotlar, ishlar, xizmatlar, tovar-larni sotishdan olingan foyda va zarar summasi tasdiқlanadi 2.Sotish natijalari-dagi chetlanishlar aniқ-lanadi va isbotlanadi 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 4.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Maqsulotlar, tovarlar, maqsulot-lar, bajarilgan ishlar va xizmat-larni sotishdan olingan foyda yoki zararning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2.Bosh kitobdagi va qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

4. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha keyingi isbotu-dalillar tўplanadi		
4. Davr xarajatlari bўyicha		
1.Xarajatlar tarkibi tўғrisida Nizomga muvofiқ 9410 «Sotish xarajatlari», 9420 «Boshқaruv xarajat-lari», 9430 «Boshқa operatsi-on xarajatlar», 9440 «Kelgu-sida soliқ bazasidan chegiri-ladigan xarajatlar» schyot-larining debetida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan ma`lumotlar xarajatlarning barcha modda-lari bўyicha tasdiқlovchi xujjatlar, ma`lumot-nomalar, qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 2. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Qisobotda aks etti-rilgan va aks ettirili-shi kerak bўlgan davr xarajatlarining jami summasi, shuningdek ularning aloqida tur-larining summalari-ning, jumladan davr xarajatlariga kiriti-ladigan barcha soliқlar, tўlovlar va majburiy ajratmalarning, qaқiқiy summalari tasdiқlanadi 2.Davr xarajatlaridagi, shu jumladan barcha soliқlar, tўlovlar va majburiy ajratmalar-dagi, chetlanishlar aniқ-lanadi va isbotlanadi 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 4.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha taklif-lar beriladi	1.Davr xarajatlari-ning jami qaқiқiy summasi, shuningdek ularning qar bir turining qaқiқiy summasi notўғri tas-diқlanishi mumkin 2Davr xarajatlariga kiritiladigan soliқlar, tўlovlar va majburiy ajratma-lar notўғri qisobla-nishi mumkin 3.Daromad (foyda) soliғi bazasiga қayta қўshilishi kerak bўl-gan davr xarajatlari summasi notўғri qisoblanishi mumkin 4.Bosh kitobdagi no-tўғri yozuvlar kўr-satilmay қolinishi mumkin 5.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
5. Asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar bўyicha		
1.Nizom va 21-son BQMS ga muvofiқ 9300 «Asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar» schyotining kreditida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy	1.Qisobotda aks etti-rilgan va aks ettirili-shi kerak bўlgan asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlarning, qaқiқiy summalari tasdiқlanadi	1.Asosiy faoliyatdan olingan boshқa daro-madlarning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2Asosiy faoliyatga doir

natijalar» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan asosiy faoliyatga doir boshқa daromadlar ularning turlari bўyicha tasdiқlovchi xujjatlar asosida tekshirib chiқiladi 2. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	2.Asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromad-lardagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotla-nadi 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 4.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha taklif-lar beriladi	boshқa daromad-lar notўғri qisobla-ngan bўlishi mumkin 3.Bosh kitobdagi no-tўғri yozuvlar kўr-satilmay қolinishi mumkin 4.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
6.Asosiy faoliyatdan olingan natijalar bўyicha		
1.Sotish olingan foyda yoki zararlarning summalari, davr xarajatlari va asosiy faoliyatdan olingan boshқa daromadlar tўғrisidagi ma`lumotlar asosida asosiy faoliyatning yakuniy natijalari (foyda yoki zarar) summasi qisoblanadi 2.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 100 –satrida kўrsatilgan asosiy faoliyatdan olingan foyda yoki zararning summasi uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 3. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Asosiy faoliyatdan olingan foyda va zarar summasi tasdiқlanadi 2.Asosiy faoliyatdan olingan foyda yoki zarar-lardagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotla-nadi 3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Asosiy faoliyatdan olingan foyda yoki zararning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2Qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
7.Moliyaviy faoliyat natijari bўyicha		
1.Xarajatlar tarkibi tўғri-sida Nizomga muvofiқ 9500 «Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar qisobi» schyotlarining kreditida tўp-lanib, qisobot davri oxirida	1.Moliyaviy faoliyatdan olingan foyda va zarar summasi tasdiқlanadi 2.Moliyaviy faoliyatdan olingan foyda yoki zarar-lardagi chetlanishlar	1.Moliyaviy faoliyat-dan olingan foyda yoki zararning qaқi-қiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2.Bosh kitobdagi va

9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan ma`lu-motlar daromadlarning barcha moddalari bўyicha (olingan dividendlar va foizlar, valyuta kurslari ўrtasidagi ijobiy farқlar, moliyaviy faoliyatga doir boshқa daromadlar) tasdiқlovchi xujjatlar, ma`lumotnoma-lar, qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 2.Xarajatlar tarkibi tўғri-sida Nizomga muvofiқ 9600 «Moliyaviy faoliyatga doir xarajatlar qisobi» schyot-larining debetida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan ma`lumotlar xarajatlarlarning barcha moddalari bўyicha (tўlangan foizlar, valyuta kurslari ўrtasidagi salbiy farқlar, moliyaviy faoliyatga doir boshқa xarajatlar) tasdiқlovchi xujjatlar, ma`lumotnomalar, qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 3.Moliyaviy faoliyatga doir daromad va xarajaatlarning «Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot»ning tegishli satrlarida tўғri kўrsatilganligi tekshirib chiқiladi	aniқlanadi va isbotla-nadi 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 4.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

4. CHetlanishlar bўyicha isbotu-dalillar tўplanadi		
8.Umum xўjalik faoliyatidan olingan foyda (zarar) bўyicha		
1.Asosiy va moliyaviy faoliyatlardan olingan foyda yoki zararlar tўғrisidagi ma`lumotlar asosida umumxўjalik faoliyatining yakuniy natijalari (foyda yoki zarar) summasi qisoblanadi 2.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 220 –satrida kўrsatilgan umum xўjalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararning summasi uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 3. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Umum xўjalik faoliyatidan olingan foyda va zarar summasi tasdiқlanadi 2.Umum xўjalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararlardagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Umum xўjalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқla-nishi mumkin 2.Qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
9.Favқulotdagi foyda va zararlar bўyicha		
1.Xarajatlar tarkibi tўғri-sida Nizomga muvofiқ 9710 «Favқulotdagi foydalar» schyotining kreditida tўp-lanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan ma`lu-motlar foydaning barcha turlari bўyicha tasdiқlovchi xujjatlar, ma`lumotnoma-lar, qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 2.Xarajatlar tarkibi tўғri-sida Nizomga muvofiқ 9720 «Favқulotdagi zararlar»	1.Favқulotdagi foyda va zarar summasi tasdiқ-lanadi 2Favқulotdagi foyda yoki zararlardagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 4.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Favқulotdagi foyda yoki zararning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқla-nishi mumkin 2.Bosh kitobdagi va qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

schyotining debetida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy natija» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan ma`lumotlar zararlarning barcha turlari bўyicha tasdiқlovchi xujjatlar, ma`lumot-nomalar, qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 3.Favқulotdagi foyda va zararlar summalarining «Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot»ning tegishli satrlarida tўғri kўrsatilganligi tekshirib chiқiladi 4. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi		
10.Soliқga tortilguncha foyda (zarar) bўyicha		
1.Umumxўjalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararlar, shuningdek favқulotdagi foyda va zararlar tўғrisidagi ma`lumotlar asosida soliқga tortilguncha bўlgan foyda yoki zarar summasi qisoblanadi 2.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 240 –satrida kўrsatilgan soliқga tortilguncha foyda yoki zararning summasi uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 3. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Soliқga tortilguncha bўlgan foyda yoki zararning summasi tasdiқlanadi 2.Soliқga tortilguncha bўlgan foyda yoki zarar summasidagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Soliқga tortilguncha bўlgan foyda yoki zararning qaқiқiy summasi notўғri tasdiқla-nishi mumkin 2.Qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
11. Daromad (foyda) soliғi bўyicha		
1.Soliқ Kodeksi va daromad	1.Daromad (foyda) soliғi	1.Daromad (foyda)

(foyda) soliғini qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisidagi Yўriқnomaga asosan tuzilgan «Daromad (foyda) soliғi qisob-kitobi»ni tўғri tuzil-ganligi tekshirib chiқiladi 2.21-son BQMS ga muvofiқ 9810 «Daromad (foyda) soliғi bўyicha xarajatlar»» schyotining debetida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900 «Oxirgi moliyaviy natija-lar» schyotiga yopilgan va yopi-lishi kerak bўlgan daromad (foyda) soliғining summasi uni tasdiқlovchi qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 3.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 250 –satrida kўrsatilgan daro-mad (foyda)ning summasi uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 4.Maқsadli ishlatilishi nazorat қilinmaydigan tўlash bўyicha imtiyozga ega bўlgan daromad (foyda) soliғi summasini qisobotda kўrsatilmaganligi, imtyoz berilgan daromad (foyda) soliғi summasini qisobotda tўғri қўyilganligi tekshiriladi 5. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	summasi, jumla-dan maқsadli ishlatish uchun korxonada қoldiri-lgan va maқsadli ishla-tilishi nazorat қilin-maydigan daromad (foyda) soliғi summasi, tasdiқlanadi 2.Daromad (foyda) soliғi summasidagi chetlanishlar aniқlanadi va ular sabablari bўyicha isbotlanadi 3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	soliғining qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2.Qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin
12. Foydadan tўlanadigan boshқa soliқlar va yiғimlar bўyicha		

1.Soliқ Kodeksi va infrastrukturani rivojlantirish soliғini qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisidagi Yўriқnomaga asosan tuzilgan «Infrastrukturani rivojlantirish soliғi qisob-kitobi»ni tўғri tuzil-ganligi tekshirib chiқiladi 2.Soliқ Kodeksi va yagona soliқni qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisidagi Yўriқnomaga asosan tuzilgan «YAgona soliқ qisob-kitobi»ni tўғri tuzilganligi tekshirib chiқiladi 3.Soliқ Kodeksi va yalpi daromaddan tўlanadigan yalpi daromad soliғini qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisidagi Yўriқnomaga asosan tuzilgan «YAlpi daromad soliғi qisob-kitobi»ni tўғri tuzil-ganligi tekshirib chiқiladi 4.Soliқ Kodeksi va yagona er soliғini qisoblab chiқarish va byudjetga tўlash tartibi tўғrisidagi Yўriқnomaga asosan tuzilgan «YAgona er soliғi qisob-kitobi»ni tўғri tuzilganligi tekshirib chiқiladi 5.21-son BQMS ga muvofiқ 9820 «Foydadan boshқa soliқlar bўyicha xarajat-lar»» schyotining debetida tўplanib, qisobot davri oxirida 9900	1.Foydadan tўlanadigan boshқa soliқlarning (infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagon soliқ, yagona er soliғi, yalpi daromaddan soliқ) summalari, jumladan maқsadli ishlatish uchun korxonada қoldirilgan va maқsadli ishla-tilishi nazorat қilin-maydigan yagon soliқ summasi, tasdiқlanadi 2.Foydadan olinadigan yuқorida nomlari zikr etilgan soliқlar summasidagi chetlanishlar aniқlanadi va ular isbotlanadi 3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha takliflar beriladi	1. Foydadan tўlanadigan boshқa soliқlarning (infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagon soliқ, yagona er soliғi, yalpi daromaddan soliқ) qaқiқiy summasi notўғri tasdiқla-nishi mumkin 2.Qisobotdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

«Oxirgi moliyaviy natijalar» schyotiga yopilgan va yopilishi kerak bўlgan infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagona soliқ, yagona er soliғi va yalpi daromaddan soliқ summalari ularni tasdiқlovchi qisob-kitoblar asosida tekshirib chiқiladi 6.«Moliyaviy natijalar тўғrisida qisobot» ning 260 –satrida кўrsatilgan infrastrukturani rivojlantirish soliғi, yagon soliқ, yagon er soliғi, yalpi daromaddan soliқ summalari ularning aniқlangan summa-lari bilan таққoslanadi 7.Maқsadli ishlatilishi nazorat қilinmaydigan tўlash bўyicha imtiyozga ega bўlgan yagona soliқ summasi-ni qisobotda кўrsatilma-ganligi, imtyoz berilgan yagona soliқ summasini qisobotda тўғri қўyil-ganligi tekshiriladi 8. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar тўplanadi		
13.Sof foyda bўyicha		
1.Soliқga trotilgungacha olingan foyda yoki zararlar, shuningdek foydadan qisoblangan soliқlar тўғrisidagi ma`lumotlar asosida korxonaning qisobot davridagi sof foydasi yoki қoplanmagan zarari summasi qisoblanadi	1.Korxonaning qisobot davridagi sof foydasi yoki қoplanmagan zarari-ning summasi tasdiқla-nadi 2.Sof foyda yoki қoplan-magan zarar summasidagi chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi	1.Korxonaning qisobot davridagi sof foydasi yoki қoplanmagan zararining qaқiқiy summasi notўғri tasdiқlanishi mumkin 2.Qisobotdagi notўғri yozuvlar кўrsatilmay

2.«Moliyaviy natijalar tўғrisida qisobot» ning 270 –satrida kўrsatilgan sof foyda yoki қoplanmagan zararning summasi uning aniқlangan summasi bilan taққoslanadi 3. CHetlanishlar aniқlanadi va ular bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	3.CHetlanishlarni barta-raf etish bўyicha taklif-lar beriladi	қolinishi mumkin 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyi-cha takliflar beril-may қolinishi yoki notўғri berilishi mumkin

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Sotish qajmi қaysi manbalarga tayanib tekshiriladi ?

a) SHartnomalarga
b) Moddiy qisobotlarga
v) Schyot- fakturalarga
g) Dalolatnomalarga

2.Tannarxni oshirib kўrsatish

a) Foydani oshiradi
b) Foyda soliғini oshiradi
v) Foydadan soliқlarni kamaytiradi
g) ekologiya soliғini kamaytiradi

3.Auditor sotishga tўғri keladigan KҚS bўyicha қaysi yozuvni tasdiқlashi kerak?

a) Debet 9010 Kredit 6410
b) Debet 4010 Kdedit 6410
v) Debet 4410 Kdedit 6410
g) Qech қaysisini

4.Қuyidagilarni қaysi birini tanlasa auditor xatari yўқ?

a) Reklama xarajatlari sotish tannarxiga olib borilganda

b) Reklama xarajatlari sotish xarajatlariga olib borilganda

v) Reklama xarajatlari moliyaviy faoliyat xarajatlariga olib borilganda

g) Reklama xarajatlari favқulotdagi zararlarga olib borilganda

5. Auditor amortizatsiya me`yori notўғri қўllanilgan bўlsa

a) amortizatsiya summasini tўғrilaydi

b) amortizatsiya summasini tўғrilamaydi

v) balansni қayta tuzishni talab қiladi

g) Asosiy vositalar tўғrisida qisobotni қayta tuzadi

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati tўғrisida қonuni. 2000 yil 26 mayda tasdiқlangan.*
2. *Karimov N.F. Texnika provedeniya audita. Metodicheskoe posobie,Tashkent, 2002.*
3. *Musaev X.N. Audit, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003*
4. *Sanaev N, Narziev R. Audit, «SHarқ» nashriyoti, Toshkent,2001*
5. *Spravochnik auditora. Assotsiatsiya buxgalterov i auditorov Respubliki Uzbekistan, Tashkent, 1996.*

Ma`ruza 20. KORXONA AKTIVLARINING AUDITI
(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Uzoқ muddatli aktivlarning auditi
2.Tovar-moddiy boyliklarning auditi
3.Pul va debitorlik қarzlarning auditi

1. Uzoқ muddatli aktivlarning auditi

Korxonalarning uzoқ muddatli aktivlari bo`yicha balansi moddalari realligini audit tekshiruvidan ўtқazishga asos bўlib «Buxgalteriya balansi», ushbu aktivlarni aks ettiruvchi doimiy schyotlarning Bosh kitobdagi qisob-varaқalarining ma`lumotlari, ularga guvoqlik beruvchi boshlanғich va oraliқ qujjatlar qisoblanadi. Uzoқ muddatli aktivlarning balans moddalari bўyicha asosiy ob`ektlar, ularni tekshirish ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўtқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan auditorlik xatari

1.Asosiy vositalar bўyicha		
1.Asosiy vositalarning qisob va balans қiymatlari-ning yil boshidagi қiymat-lari aniқlanadi, ular tўғri-sidagi ma`lumotlarni balansda, bosh kitobda, jurnal orderda, «Asosiy vositalar xarakati tўғrisida qisobot» da bir xil кўrsa-tilganligi , ushbu қiymat -larni қayta baqolanganligi tekshiriladi 2.Mavjud asosiy vositalarni 21-son BQMSga ,amortizatsiya me`yorlariga, soliқga torti-lishga munosabatlariga қarab tўғri tasniflanganligi aniқlanadi 3.Asosiy vositalarni inventar qisobining borligi va uni tўғri yuritilayot-ganligi tekshiriladi 4.Asosiy vositalar xarakatini xujjatlar bilan tўғri rasmiylashtiril-ganligi aniқlanadi 5.Asosiy vositalarni xarakatiga doir operatsiya-larni schyotlarda tўғri aks ettirilganligi tekshiriladi 6.Asosiy vositalarni real mavjudligini bilish yoki қayta baqolash maқsadida inventarizatsiyasi ўtқaziladi 7.Asosiy vositalar bўyicha eskirish summasini tўғri qisoblanganligi tekshiri-ladi, bunda bitta guruq asosiy vositalarga turli amortizatsiyani	1.Asosiy vositalarning қayta baqolangan qisob va balans қiymatlari-ning realligi tasdiқ-lanadi 2.Asosiy vositalar bўyicha qisob va qisobot ma`lumotlarining uyғunligi tasdiқlanadi 3.Asosiy vositalarning mavjudligi va butligi tasdiқlanadi 4.Asosiy vositalar bўyicha amortizatsiya qisob-kitobini tўғri қilinganligi tasdiқlanadi 5.Asosiy vositalar xarakati bўyicha daromadlar, xarajatlar, ҚҚS ning realligi tasdiқlanadi 6.Asosiy vositalar xarakati, amortizatsiyasi, ularga қilingan xarajatlar qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 7.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich tasdiқ lovchi xujjatlardagi kamchiliklar ochiladi 8.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar кўrsatiladi 9.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Asosiy vositalar-ning qisob va balans қiymatlari qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich xujjatlardagi kamchiliklar tўliқ кўrsatilmay қolinishi mumkin. 3.Asosiy vositalar amortizatsiyasi me`yorlari notўғri қўllanilganligi кўrsatilmay қolinishi mumkin 4.Soliқga tortish ob`ektiga tortil-adigan ўrtacha yillik қiymatini notўғri topilganligi aniқlanmay қolini-shi mumkin 5.Asosiy vositalarni sotish, likvidatsiya қilish, bepul berish, ijaraga berish va boshқa xollari bўyicha daromad va xarajatlar notўғri topilgan bўlishi mumkin 7.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar кўrsatilmay қolinishi mumkin 8.CHetlanishlarni

qisoblash usullaridan foydalanil-maganligi aniқlanadi. 8.Asosiy vositalarga қilingan kapital investi-tsiyalar, ta`mirlash xarajat-lari, ularni qisobdan chiқarish, tugallanmagan қurilishlar tekshiriladi 9.Asosiy vositalar bўyicha ijara operatsiyalari, ular-ning natijalari qisobining tўғriligi aniқlanadi 10. Asosiy vositalar xara-kati tўғrisida qisobotning tўғri tuzilganligi va uning ma`lumotlarini qisob ma`lumotlari bilan mosligi aniқlanadi		bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
2.Nomoddiy aktivlar bўyicha		
1.Nomoddiy aktivlarlarning qaқiқatda mavjud qolati, ўlarning qisob va balans қiymatlarining tўғri qisoblanganligi, ushbu қiymatlarni balansda, bosh kitobda bir xil aks ettirilganligi tekshiriladi 2.Nomoddiy aktivlarning xarakatiga doir operatsiyalar bўyicha xujjatlarni, buxgalteriya yozuvlarini tўғriligi tekshiriladi 3.Nomoddiy aktivlar bўyicha amortizatsiya summalarini tўғri qisoblanganligi va schyotlarda aks ettirilganligi aniқlanadi	1.Nomoddiy aktivlarning qisob va balans қiymatlarining, va ularga qisoblangan amortitsaziya summasini realligi, ularning mavjudligi va butligi, olingan daromad va xarajatlarning summalarini tўғriligi tasdiқlanadi 2.Nomoddiy aktivlar qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Nomoddiy aktivlarning qisob va balans қiymatlari qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Nomoddiy aktivlar qisobidagi kamchiliklar tўliқ кўrsatilmay қolinishi mumkin. 3.Soliқga tortish ob`ektiga tortil-adigan ўrtacha yillik қiymatni notўғri topilganligi aniқ-lanmay қolinishi mumkin 4.CHetlanishlarni

4.Nomoddiy aktivlarga doir daromad va xarajatlarning realligi aniқlanadi		bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
3.Moliyaviy investitsiyalar bўyicha		
1.Moliyaviy investitsiyalarni mavjud turlarini aniқlash, ularni qisob va balans қiymatlarini 12-son BQMS talablariga mosligini tekshirish 2.Moliyaviy investitsiyalarga doir operatsiyalarni tўғri xujjatlashtirilganligi va schyotlarda tўғri aks ettirilganligini tekshirish 3.Moliyaviy investitsiyalar bўyicha daromad va xarajatlarni tўғri qisoblanganligi va moliyaviy qisobotda tўғri aks ettirilganligini tekshirish	1.Moliyaviy investitsiyalarni qaқiқatda mavjudligini, butligini, ularning қiymatini tўғri qisoblanganligini tasdiқlash 2. Moliyaviy investitsiyalar qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Moliyaviy investitsiyalarning qisob va balans қiymatlarining qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Moliyaviy investi-tsiyalar qisobidagi kamchiliklar tўliқ kўrsatilmay қolinishi mumkin. 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
4.Boshқa uzoқ muddatli aktivlar bўyicha		
1.Ўrnatishga mўljallangan jiqozlarning mavjud qolati, ularning қiymatini tўғri topilganligi, қayta baqolan-ganligi, tugallanmagan қurilishga ishlatilganligi, qisobdan chiқarilganligi, schyotlarda aks ettirilishi tekshiriladi. 2.Mol-mulk soliғiga tortiladigan ўz vaқtida ўrnatilmagan jiqozlarni soliқ solish ob`ektiga tўғri kiritilganligini aniқlash 3.Uzoқ muddatli debitorlik қarzlar schyotiga olib borilgan	1.Boshқa uzoқ muddatli aktivlarni qaқiқatda mavjudligini, butligini, ularning қiymatini tўғri qisoblanganligini tasdiқlanadi 2. Boshқa uzoқ muddatli aktivlar qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Boshқa uzoқ muddatli aktivlarning qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Boshқa uzoқ muddatli aktivlar qisobidagi kamchiliklar tўliқ kўrsatilmay қolinishi mumkin. 3.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin

olinadigan schyotlarning realligini tekshirish		

2.Tovar-moddiy boyliklarning auditi

Tovar –moddiy boyliklar auditini o`tқazishga asos bo`lib buxgalteriya balansi, ushbu boyliklarni qolati va qarakati to`ғrisidagi sintetik va analitik ma`lumotlarni o`zida mujassamlashtiruvchi Bosh kitob, jurnal- orderlar, moddiy qisobotlar va boshlanғich qujjatlar qisoblanadi. Ushbu aktivlarning balans moddalari bўyicha asosiy ob`ektlar, ularni tekshirish ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўtқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan auditorlik xatari
1.Ishlab chiқarish zaqiralari bўyicha		
1.Ishlab chiқarish zaqiralar-ining qisob va balans қiy-matlarini yil boshidagi summalari aniқlanadi, ular tўғrisidagi ma`lumotlarni balansda, bosh kitobda, jur-nal orderlarda, moddiy qisobotlarda bir xil kўr-satilganligi tekshiriladi 2.Mavjud ishlab chiқarish zaxiralarini 21-son BQMSga muvofiқ tўғri tasniflan-ganligi aniқlanadi 3.Ishlab chiқarish zaqira-larini ombor qisobining borligi va uni tўғri yuriti-layotganligi tekshiriladi 4.Ishlab chiқarish zaqiralari xarakatini xujjatlar bilan tўғri rasmiylashtiril-ganligi aniқlanadi	1.Ishlab chiқarish zaxiralarining qisob va balans қiymatlari-ning realligi va bir xilligi tasdiқlanadi 2.Ishlab chiқarish zaxi-ralari bўyicha qisob va balans ma`lumotlari-ning uyғunligi tasdiқlanadi 3.Ishlab chiқarish zaxiralarining mavjudligi va butligi tasdiқlanadi 4.Ishlab chiқarish zaxiralari xarakati bўyicha daromadlar, xarajatlar, ҚҚS ning realligi tasdiқlanadi 6.Ishlab chiқarish zaqiralari qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi	1.Ishlab chiқarish zaxiralarining qisob va balans қiymatlari qaқiқiy summasi notўғri topilishi mumkin 2.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich xujjatlardagi kamchiliklar tўliқ кўrsatilmay қolinishi mumkin. 3. Ishlab chiқarish zaxiralarini sotish, bepul berish va boshқa xollari bўyicha daromad va xarajatlar notўғri topilgan bўlishi mumkin 4.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar

5.Ishlab chiқarish zaxiralarini xarakatiga doir operatsiyalarni FIFO, AVEKO usullardan birida schyotlarda tўғri aks ettiril-ganligi tekshiriladi 6.Ishlab chiқarish zaqiralarini real mavjudli-gini bilish maқsadida inventarizatsiyasi ўtқaziladi 7.Ishlab chiқarish zaqiralarini sotib olishda ta`minotchilarga tўlangan ҚҚS summasini byudjetga tўlovlar bўyicha kamayti-rishga (zachetga) tўғri olib borilganligi tekshiriladi 8.Ishlab chiқarish zaxiralari bўyicha transport-tayyorlov xarajatlarini, materiallar қiymatidagi chetlanishlarni tўғri qisoblanganligi tekshiriladi	7.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich tasdiқ lovchi xujjatlardagi kamchiliklar ochiladi 8.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 9.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	kўrsatilmay қolinishi mumkin 5.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
2.Tugallanmagan ishlab chiқarish bўyicha		
1.Tugallanmagan ishlab chiқarishning balansda kўrsatilgan davr boshidagi қiymatini bosh kitob ma`lumotiga mos kelishi aniқlanadi 2.2010-Asosiy ishlab chiқarish», 2310 «yordamchm ishlab chiқarish» va boshқa ishlab chiқarish xarajatlari qisobi schyotlaridagi yozuvlar xujjatlar aslsida tekshirib chiқiladi, ularni «xarajatlar tarkibi tўғrisida Nizom»ga muvofiқligi baqolanadi	1.Tugallanmagan ishlab chiқarishning summasi tasdiқlanadi. 2.Ishlab chiқarishdan olingan tayyor maqsulotlar tannarxiga kiritiladigan xarajatlar tasdiқlanadi. 3..Ishlab chiқarish xarajatlari qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 4.Ishlab chiқarish qisobotlari va boshқa boshlanғich tasdiқ lovchi xujjatlardagi	1..Ishlab chiқarish xarajatlari qisobidagi mavjud chetlanishlar aniқlanmay қolinishi mumkin 2.Tugallanmagan ishlab chiқarish қoldiғi notўғri topilishi mumkin 3.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmasdan қolinishi mumkin 4.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha

3.Ishlab chiқarish xarajatlari schyotlaridagi ma`lumotlarni mavjud qolati va qaқiқatda bўlish kerak qolatlari aniқlanadi 4. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	kamchiliklar ochiladi 5.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 6.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	takliflar berilmasligi yoki notўғri berilishi mumkin
3.Tayyor maqsulotlar va tovarlar bўyicha		
1.Tayyor maqsulotlar va tovarlarning qisob va balans қiymatlarini yil boshidagi summalari aniқlanadi, ular tўғrisidagi ma`lumotlarni balansda, bosh kitobda, jur-nal orderlarda, moddiy qisobotlarda bir xil kўr-satilganligi tekshiriladi 2.Mavjud tayyor maqsulotlar va tovarni 21-son BQMSga muvofiқ tўғri tasniflan-ganligi aniқlanadi 3.Tayyor maqsulotlar va tovarlarini ombor qisobining borligi va uni tўғri yuritilayotganligi tekshiriladi 4.tayyor maqsulotlar va tovarlar xarakatini xujjatlar bilan tўғri rasmiylashtirilganligi aniқlanadi 5.Tayyor maqsulotlar va tovarlar sotib olish va sotish қiymatlarini tўғri shakllanganligi, ushbu қiymatlar bўyicha ularni sotish va sotish tannarxi schyotlarida tўғri aks ettiril-ganligi tekshiriladi 6.Tayyor maqsulotlar va	1.Tayyor maqsulotlar va tovarlarning qisob va balans қiymatlarining realligi tasdiқlanadi 2.Tayyor maqsulotlar va tovarlar bўyicha qisob va balans ma`lumotlari-ning uyғunligi tasdiқlanadi 3.Tayyor maqsulotlar va tovarlarining mavjudligi va butligi tasdiқlanadi 4.Tayyor maqsulotlar va tovarlar xarakati bўyicha daromadlar, xarajatlar, ҚҚS ning realligi tasdiқlanadi 5.Tayyor maqsulotlar va tovarlar qisobida mavjud chetlanishlar aniқlanadi va isbotlanadi 6.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich tasdiқ lovchi xujjatlardagi kamchiliklar ochiladi 8.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatiladi 9.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Tayyor maqsulotlar va tovarlarning qisob va balans қiymatlarining qaқiқiy summalari notўғri topilishi mumkin 2.Schyot-fakturalar va boshқa boshlanғich xujjatlardagi kamchiliklar tўliқ kўrsatilmay қolinishi mumkin. 3. Tayyor maqsulotlar va tovarlarni sotish, bepul berish va boshқa qollari bўyicha daromad va xarajatlar notўғri topilgan bўlishi mumkin 4.Bosh kitobdagi notўғri yozuvlar kўrsatilmay қolinishi mumkin 5.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin

tovarlar zaqiralarini real mavjudligini bilish maқsadida inventarizatsiyasi ўtқaziladi 7.Tayyor maqsulotlar va tovarlarni sotishdan olingan ҚҚS summasini tўғri topilganligi tekshiriladi 8.Tayyor maqsulotlar va tovarlar schyotlaridagi ma`lumotlarni mavjud qolati va qaқiқatda bўlish kerak qolatlari aniқlanadi 9. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi		
4. Kelgusi davr va muddati uzaytirilgan xarajatlar bўyicha		
«Kelgusi davr xarajatlari», 3200 «muddati uzaytirilgan xarajatlar» schyotlariga olib borilgan xarajatlarning қonuniyligi va realligi tekshiriladi 2.Ushbu schyotlardagi ma`lumotlarni mavjud qolati va qaқiқatda bўlish kerak qolatlari aniқlanadi 3. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Kelgusi davr va muddati uzaytirilgan xarajatlarning real summalari tasdiқlanadi 2.Kelgusi davr va muddati kechiktirilgan xarajatlar qisobidagi kamchiliklar kўrsatiladi va ularnibartaraf etish bўyicha tavsiyalar beriladi	1.Kelgusi davr va muddati uzaytirilgan xarajatlarning summalari notўғri baqolanishi mumkin 3.Ushbu xarajatlar qisobidagi kamchi-liklar kўrsatil-mayin қolinishi mumkin. 4.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin

3. Pul mablaғlari va debitorlik қarzlarning auditi

Pul mablaғlari va debitorlik қarzlar auditini o`tқazishga asos bo`lib buxgalteriya balansi, ushbu aktivlarning qolati va qarakati to`ғrisidagi sintetik va analitik ma`lumotlarni o`zida mujassamlashtiruvchi Bosh kitob, jurnal- orderlar, qisobotlar va boshlanғich qujjatlar qisoblanadi. Tekshirishda ushbu aktivlar bўyicha asosiy ob`ektlar, tekshirish ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўтқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan auditorlik xatari
1.Pul mablarlari bўyicha		
1.Kassa operatsiyalari bўyicha xujjatlarni va ularning qisobini yuritilishi «Kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari»ga asosan tekshiriladi 2.Bankdagi qisob-kitob va boshқa schyotlardagi pul mablaғlarining qisobi «Kassa operatsiyalarini yuritish Қoidalari» va «Naқd pulsiz qisob-kitoblar tўғrisida Nizom»ga asosan tekshiriladi 3.Pul mablaғlari qisobi schyotlaridagi ma`lumotlarni mavjud qolati va qaқiқatda bўlish kerak qolatlari aniқlanadi 4. CHetlanishlar bўyicha isbotu- dalillar tўplanadi	1.Kassa va bank operatsiyalari bўyicha belgilangan Қoidalar va Nizomga amal қilinganlik yoki undan chetlanishlar borligi tasdiқlanadi 2. Pul mablaғlari qisobidagi kamchiliklar ni bartaraf etish bўyicha tavsiyalar beriladi	1.Naқd va naқd pulsiz operatsiyalarda mavjud xatolar ochilmayin қolishi mumkin 2.CHetlanishlarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin
2. Debitorlik қarzlar bўyicha		
1.Xaridorlar bilan qisob-kitoblarda 15% lik oldindan tўlov talablarini bajarilishi tekshiriladi 2.Xaridorlarning mavjud қarzlarining realligi tekshiriladi 3.Muddati ўtib ketgan қarzlar topiladi va ularning qisobotda real kўrsatil-ganligi aniқlanadi 4.Barter asosida қarzlarni yopilish xollarini borligi tekshiriladi 5.Ta`minotchilarga, xodim-larga, byudjetga va boshқa	1.Debitorlik қarzlarning real summalari schyotlar bўyicha tasdiқlanadi 2.Muddati ўtib ketgan debitorlik қarzlar tasdiқlanadi 3.Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Debitorlik қarzlarning real qolati buzib kўrsatilishi mumkin 2.Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin kamchiliklar

debitorlarga berilgan bўnaklarning realligi, muddatidan kўp vaқtga asos-siz yopilmaslik qolatlari aniқlanadi 6.Debitorlik қarzlar qisobidagi kamchiliklar bўyicha isbotu – dalillar tўplanadi		

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1. Auditor qisob-kitoblarni audit қilishda

a) Olingan bўnaklarni tekshiradi
b) Tўlangan tўlovlarni tekshiradi
v) Soliқ idorasi foydasiga penya qisoblaydi
g) Barter operatsiyalarini borligini aniқlaydi

2. Prokuratura buyurtmasi bilan ўtқazilgan auditda

a) Auditorlik xatari bўlmaydi
b) Auditorlik xatari bўlmasligi mumkin
v) Auditorlik xatari bўladi
g) Barcha javoblar notўғri

3. Auditorlik xatari bўlmaydi

a) Sotish xajmi bўyicha
b) Tannarx bўyicha
v) Foyda soliғi bўyicha
g) YUқoridagi javoblar notўғri

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati tўғrisida қonuni. 2000 yil 26 mayda tasdiқlangan.*
2. *Karimov N.F. Texnika provedeniya audita. Metodicheskoe posobie,Tashkent, 2002.*
3. *Musaev X.N. Audit, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003*
4. *Sanaev N, Narziev R. Audit, «SHarқ» nashriyoti, Toshkent,2001*
5. *Spravochnik auditora. Assotsiatsiya buxgalterov i auditorov Respubliki Uzbekistan, Tashkent, 1996.*

Ma`ruza 21. KORXONA MAJBURIYATLARI VA XUSUSIY KAPITALINING AUDITI

(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Majburiyatlarning auditi
2.Xususiy kapitalning auditi

1.Majburiyatlarning auditi

Korxona majburiyatlari auditini o`tқazishga asos bo`lib buxgalteriya balansi, majburiyatlarning barcha turlarining qolati va qarakati to`ғrisidagi sintetik va analitik ma`lumotlarni o`zida mujassamlashtiruvchi Bosh kitob, jurnal- orderlar, qisobotlar va boshlanғich qujjatlar qisoblanadi. Majburiyatlar bo`yicha tekshirishning asosiy ob`ektlari,

tekshirishning ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўtқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan auditorlik xatari
1.Ta`minotchilar bilan qisob-kitoblarda 15% lik oldindan tўlov talablarini bajarilishi tekshiriladi 2.Kreditorlik қarzlarning realligi tekshiriladi 3.Muddati ўtib ketgan kreditorlik қarzlar topila-di va ularning qisobotda real kўrsatilganligi aniқlanadi 4.Barter asosida kreditorlik қarzlarni yopilish qollarini borligi tekshiriladi 5.Ish qaқi bўyicha қarzlarni natura shaklda uzish qollari-ni mavjudligi tekshiriladi 6.Kreditorlik қarzlar qisobidagi kamchiliklar bўyicha isbotu – dalillar tўplanadi	1.Kreditorlik қarzlarning real summalari schyotlar bўyicha tasdiқlanadi 2.Muddati ўtib ketgan kreditorlik қarzlar tasdiқlanadi 3.Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflar beriladi	1.Kreditorlik қarzlarning real qolati buzib kўrsatilishi mumkin 2.Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin

2.Xususiy kapitalning auditi

Korxonalarning xususiy kapitalini auditorlik tekshiruvidan o`tқazishga asos bo`lib buxgalteriya balansi, xususiy kapitalni barcha turlarining qolati va qarakati to`ғrisidagi sintetik va analitik ma`lumotlarni o`zida mujassamlashtiruvchi Bosh kitob, jurnal-orderlar, qisobotlar va boshlanғich qujjatlar qisoblanadi. Ular bo`yicha bo`yicha tekshirishning asosiy ob`ektlari, tekshirishning ketma-ketligi, tekshirishdan olinishi lozim bўlgan natijalar, shuningdek auditorlarning mumkin bўlgan xatarlari қuyidagilardan iborat bўladi.

Auditni ўtқazish ketma-ketligi	Audit tekshiruvi natijalari	Mumkin bўlgan

		auditorlik xatari
1.Ustav kapitalining qaқiқatda shakllanganligi tekshiriladi 2.Kўshilgan kapitalni vujudga kelishi, ishlatilishi, ularning қonuniyligi va realligi tekshiriladi 3.Rezerv kapitalini vujudga kelishi va ishlatilishining қonuniyligi va realligi tekshiriladi 4.Taқsimlanmagan foyda summasini realligi tekshiriladi 5.Maқsadli mablaғlarni shakllanishi va ishlatilishining қonuniyligi va realligi tekshiriladi 6.Kelgusi tўlovlar uchun rezervning shakllanishi va ishlatilishining қonuniyligi va realligini tekshirish	1.Ustav kapitalini shakllanganligini tasdiқlash 2.Kўshilgan va rezerv kapitalning summalarini realligini tasdiқlash 3.Tasdiқlanmagan foydani, shu jumladan qisobot davrning taқsimlanmagan foydasini tasdiқlash 4.Maқsadli mablaғlarni, shu jumladan soliқ imtiyozlaridan shakllangan maқsadli tushumlarning realligini tasdiқlash 5. .Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflarni berish	1. Xususiy kapitalning real qolati buzib kўrsatilishi mumkin 2.Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha takliflar berilmay қolinishi yoki notўғri berili-shi mumkin

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1. Soliқlar turlari bo`yicha қarzlar o`zaro қoplab yuborilganlik aniқlanganda auditor

a) DSI ni xabardor қiladi
b) Қarzlarni real qolatini aniқlaydi
v) Tekshiruvdan voz kechishi kerak
g) barterga yo`l қo`yilganlikni aniқlaydi

2. Prokuratura buyurtmasi bilan ўtқazilgan auditda

a) Majburiyatlar tekshirilmaydi
b) Xususiy kapital tekshirilmaydi
v) Barterga yo`l қo`yilganlik tekshiriladi
g) Barcha javoblar notўғri

Mavzuni o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati tўғrisida қonuni. 2000 yil 26 mayda tasdiқlangan.*
2. *Karimov N.F. Texnika provedeniya audita. Metodicheskoe posobie,Tashkent, 2002.*
3. *Musaev X.N. Audit, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003*
4. *Sanaev N, Narziev R. Audit, «SHarқ» nashriyoti, Toshkent,2001*
5. *Spravochnik auditora. Assotsiatsiya buxgalterov i auditorov Respubliki Uzbekistan, Tashkent, 1996.*

Ma`ruza 22. AUDIT NATIJALARINI UMUMLASHTIRISH, RASMIYLASHTIRISH VA TADBIҚ eTISH

(2 soat)

Ma`ruza rejasi

1.Audit natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirish

2. Audit natijalarini tadbiқ etish

1. Audit natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirish

Xўjalik yurituvchi sub`ektlarda auditorlik tekshiruvini ўtқazishning 3-bosқichi bўlib uning natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirish qisoblanadi.

Auditorlik tekshiruvi natijalarini umumlashtirish deganda shartnomada kўrsatilgan ob`ektlar bўyicha auditorlik tekshiruvida aniқlangan dalilu-isbotlarni rasmiy qujjatlarda aks ettirish tushuniladi. Ushbu rasmiy qujjatlar bўlib auditorning qisoboti va auditorlik xulosasi qisoblanadi.

Ўzbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati tўғrisida Қonun»iga muvofiқ (18-modda) **«auditor qisoboti»** – bu auditorlik tekshiruvining borishi, buxgalteriya qisobini yuritishning belgilangan tartibidan aniқlangan chetga chiқishlar, moliyaviy qisobotdagi қoida buzarliklar tўғrisidagi mufassal ma`lumotlardan, shuningdek auditorlik tekshiruvi ўtқazish natijasida olingan boshқa axborotlardan iborat bўlgan va xўjalik yurituvchi sub`ekt raqbariga, mulkdoriga, қatnashchilari (aktsiyadorlari) ning umumiy yiғilishiga yўllangan xujjat».

Xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy qisobotlarini tekshirish bўyicha ўtқazilgan auditorlik tekshiruvlari natijalari tўғrisida auditor qisoboti 70-son AFMS «Auditor qisoboti va moliyaviy qisobot tўғrisida auditorlik xulosasi» ga muvofiқ tuziladi.

Ushbu AFMS ga muvofiқ auditorning qisoboti қuyidagi uch қismdan (bўlimdan) iborat bўladi.

Auditor qisoboti ikki nusxada tuziladi va uning bir nusxasi buyutmachiga topshiriladi, ikkinchi nusxasi auditorlik tekshiruvida қoladi. Auditorlik tashkilotida қoladigan nusxaning oxirida auditorlik tekshiruvini buyurtgan tashkilot raxbari va bosh buxgalterining auditor qisoboti bilan tanishganligi va uning bir nusxasini olganligi tўғrisida tilxat yoziladi va imzolanadi. Agar auditorlik tekshiruvi mulkdorlar, prokuratura va boshқa quқuқni muqofaza қilish organlari buyurtmasi bilan ўtқazilgan bўlsa, u qolda auditorning qisoboti uch nusxada tuziladi va uning bir nusxasi auditni buyurtgan tomonga taқdim etiladi. Ushbu qolatda auditor qisoboti bilan tanishganlik va ularni nusxalarini olganlik tўғrisidagi tilxatlar audit ўtқazilgan xўjalik yurituvchi sub`ektning raxbari va bosh qisobchisi, shuningdek auditni buyurtgan organ (shaxslar) tomonidan imzolanadi.

Қism (bўlim)	Nima aks ettiriladi
1.Kirish қism	Auditorlik tashkiloti va auditorlar tўғrisidagi ma`lumotlar, shuningdek auditorlik tekshiruvini ўtқazishga doir umumiy ma`lumotlar kўrsatiladi
2.Asosiy қism	Auditorlik tekshiruvini olib borish jarayonlari, va tekshiruv natijalari, mavjud xato-kamchiliklar, ularning sabablari kўrsatiladi. Ushbu қism aloqida mavzular (bўlimlar)ni aks ettiruvchi paragraflarga bўlinishi mumkin
3.Xulosa қismi	Tekshirish ob`ekti (ob`ektlari) bўyicha auditorlik xulosasi, aniқlangan chetlanishlar va қonunbuzarlik-larni bartaraf etish, shuningdek xўjalik yurituvchi sub`ektning moliyaviy xўjalik faoliyati samarador-ligini oshirish bўyicha tavsiyalar va takliflar beriladi

Auditorlik qisobotining qajmi varaқlar soni jiqatidan, odatda, chegaralanmaydi. Auditor qisobotining qar bir varaғi auditorlik tekshiruvini ўtқazgan auditor (auditorlar) tomonidan imzolanadi.

Auditor qisobotida aks ettirilgan axborot maxfiy qisoblanadi va oshkor қilinishi mumkin emas. Ushbu axborotdan foydalangan shaxslar axborotni oshkor қilganlik uchun қonun qujjatlariga muvofiқ javobgarlikga tortiladi.

Auditor qisobotidan namuna 5-ilovada keltirilgan.

Auditorning qisoboti auditorlik xulosasini tuzishga asos bўladi.

Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati тўғrisida Қonuniga asosan (19-modda) **« auditorlik xulosasi** - moliyaviy qisobotning тўғriligi va buxgalteriya qisobini yuritish tartibining қonun qujjatlarida belgilangan talablarga muvofiқligi тўғrisida auditorlik tashkilotining fikri yozma shaklda ifodalangan, xўjalik yurituvchi sub`ekt moliyaviy qisobotidan foydalanuvchilar uchun ochiқ bўlgan qujjat».

Xўjalik yurituvchi sub`ektlarning moliyaviy qisobotlarini tekshirish bўyicha ўtқazilgan auditorlik tekshiruvlari natijalari тўғrisida auditorlik xulosasi 70-son AFMS «Auditor qisoboti va moliyaviy qisobot тўғrisida auditorlik xulosasi» ga muvofiқ tuziladi.

Ushbu AFMS ga muvofiқ auditorlik xulosasi xuddi auditorning qisoboti kabi қuyidagi uch қismdan (bўlimdan) iborat bўladi:

- Kirish қism –unda auditorlik tashkilotiga doir ma`lumotlar kўrsatiladi;
- Asosiy қism - unda auditni ўtқazilishiga asos bўlgan shartnoma va me`yoriy qujjatlar, audit ob`ektlari, tomonlarning javobgarliklari kўrsatiladi.
- Xulosa қismi – unda moliyaviy qisobotning Қonunlar va boshқa me`yoriy xujjatlarga mos kelishi yoki kelmasligi kўrsatiladi.

Auditorlik xulosasi yuқorida keltirilgan ma`lumotlarni ўz ichiga olgan, қisқa mazmunli, odatda, bir betlik xujjat qisoblanadi. Auditorlik qisoboti auditorlik tekshiruvini ўtқazgan auditor, auditorlik tashkiloti raqbari tomonidan imzolanadi va auditorlik tashkiloti muqri bilan tasdiқlanadi.

Auditorlik xulosasi kamida uch nusxada tuziladi, uning ikki nusxasi auditorlik tekshiruvi ўtқazilgan xўjalik yurituvchi sub`ektga taқdim etiladi, bir nusxasi esa auditorlik tashkilotida қoladi. Auditorlik xulosasiga korxonaning auditorlik tekshiruvi materiallari asosida tuzilgan buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar тўғrisidagi qisoboti ilova қilinadi. Auditorlik xulosasiga ilova қilinadigan ushbu xujjatlar qam auditor va auditorlik tashkiloti raqbari tomonidan imzolanishi, auditorlik shashkilotining muqri bilan tasdiқlanishi lozim. Majburiy auditorlik tekshiruvidan ўtgan xўjalik yurituvchi sub`ektlar olingan auditorlik xulosasining bir nusxasini davlat soliқ idorasiga қonun qujjatlariga muvofiқ taқdim etishlari va қayd ettirishlari kerak. Tashabbusli asosda auditorlik tekshiruvini ўtқazgan xўjalik yurituvchi sub`ektlar qam olingan auditorlik xulosalarinii davlat soliқ organiga topshirishlari va қayd ettirishlari mumkin.

Auditorlik xulosalari тўrtta turga ajratiladi:

1.Ijobiy auditorlik xulosasi –bu moliyaviy qisobotni тўғriligi, uning Қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlarga тўliқ mos kelishini tasdiқlovchi qujjat. Ushbu auditorlik xulosasining namunasi 6-ilovada keltirilgan.

2.SHartli ijobiy auditorlik xulosasi - bu moliyaviy qisobotning umuman tўғriligini, uning Қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlarga asosan mos kelishini, shuning bilan birga xўjalik faoliyatida uning kўrsatkichlarini buzib kўrsatilishiga va foydalanuvchilar қabul қiladigan қarorlarga muqim ta`sir etmaydigan ayrim qolatlarni borligini tasdiқlovchi qujjat. Ushbu auditorlik xulosasining namunasi 7-ilovada keltirilgan.

3.Salbiy auditorlik xulosasi - bu moliyaviy qisobotni tўғri emasligi, uning Қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlarga mos kelmasligini tasdiқlovchi qujjat. Ushbu auditorlik xulosasining namunasi 8-ilovada keltirilgan.

4.Auditorlik xulosasini berishdan bosh tortish - bu moliyaviy qisobotni tўғriligi, uning Қonunlar va boshқa me`yoriy qujjatlarga mos kelish yoki kelmasligini aniқlash uchun mijoz tomonidan etarlicha ma`lumotlar taқdim etilmaganda auditorlik tashkiloti tomonidan taқdim etiladigan qujjat. Auditorlik xulosasini berishdan bosh tortish bўyicha auditorlik tashkilotining xatining namunasi 9-ilovada keltirilgan.

Auditorlik faoliyati tўғrisidagi қonun xujjatlariga muvofiқ soxta tuzilgan auditorlik qisoboti va auditorlik xulosasi uchun uni taқdim etgan auditorlik tashkilotining litsenziyasi, javobgar auditorlarning malaka sertifikatlari bekor қilinadi, shuningdek ularga jinoiy javobgarlikga tortishgacha bўlgan jazo choralari қўllanishi mumkin.

2. Audit natijalarini tadbiқ etish

Auditorlik tekshiruvini tashkil etishning 4-bosқichi bўlib uning natijalarini tadbiқ etish qisoblanadi.

Audit natijalarini tadbiқ etish deganda auditor qisobotida aks ettirilgan xato va kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha amalga oshiriladigan ishlar majmuasi tushuniladi. Odatda, ushbu ishlar auditorlik tekshiruvidan keyin kўpi bilan 15 kun ichida ўtқazilishi kerak, chunki auditorlik tekshiruvidan ўtgan xўjalik yurituvchi sub`ekt audit tekshiruvi ўtқazilgandan sўng 15 kun ichida auditorlik xulosasini қonun qujjatlariga muvofiқ tegishli organlarga taқdim etishi lozim.

Audit natijalarini tadbiқ etishga doir ishlarga қuyidagilarni kiritish mumkin:

- Auditorlik tekshiruvi natijalarini xўjalik yurituvchi sub`ekt raxbariyati, mulkdorlar, Kuzatuv kengashi a`zolari va boshқa қiziқuvchilar ishtirokida muqokama қilish;
- Auditorlik tekshiruvida aniқlangan xato va kamchiliklarni bartaraf etish bўyicha tadbirlarni ishlab chiқish va ularni amalga oshirish muddatlarini, aniқ ma`sul xodimlarni belgilash;
- Auditorlik tekshiruvida aniқlangan kamchiliklarni qaқiқatda bartaraf etilganligini nazorat қilish va muqokama etish.

Auditorlik tekshiruvi natijalarini tadbiқ etishga ma`sul bўlib xўjalik yurituvchi sub`ektlarning raqbarlari qisoblanadi. Raqbar auditorlik tashkiloti bilan tuzilgan shartnomaga muvofiқ aniқlangan xato va kamchiliklarni tekshiruvni ўtқazgan auditorlarning ishtirokida ўtқazishi maқsadga muvofiқ. CHunki, bir tomondan, auditorlar tўplagan isbotu-dalillar asosida xatolarni қay darajadaligini, kimlar tomonidan yўl қўyilganligini, ularni қanday tuzatish kerakligini mutaxassis sifatida chuқurroқ biladilar. Ikkinchi tomondan, auditorlar ishtirokida tuzatilgan xato kamchiliklar tuzatilgan moliyaviy qisobotga rasmiy auditorlik xulosasini olishni tezlashtiradi. Auditorlarni қuyidagi xato va kamchiliklarni bartaraf etishda jalb қilish ўta muqim qisoblanadi:

- Soliқlar va majburiy tўlovlar bўyicha қayta qisob- kitoblarni tayyorlash;
- Balans va qisobotning boshқa shakllarini қayta tuzish;
- Bosh kitobga tuzatish yozuvlarini kiritish;
- Korxonaning qisob siyosatining asosiy parametlarini belgilash;
- Korxona xodimlariga xato va kamchiliklarga yўl қўymasliklari uchun maslaqatlar berish boshқalar.

Aniқlangan xato va kamchiliklarni ўz vaқtida tўғrilanishi, soliқ deklaratsiyalarini va moliyaviy qisobot shakllarini қonun qujjariga muvofiқ қayta tuzilishi qamda taқdim etilishi auditorlarga moliyaviy qisobot bўyicha ijobiy xulosa berishlariga asos bўladi.

Ўz-ўzini sinash uchun test savol-javoblari

1.Auditorlik tekshiruvi natijalarini auditor aks ettiradi

a) Dalolatnomada
b) Auditor qisobotida
v) Auditorlik xulosasida
g) Ma`lumotnomada

2.Auditor yordamchisi imzo chekadi

a) Auditorlik qisobotida
b) Auditorlik xulosasida
v) Auditorlik dalolatnomasida
g) Tўғri javob yўқ

3.Auditorlik tekshiruvida aniқlangan xato va kamchiliklar

a) Dalolatnomada aks ettiriladi

b) Auditorlik qisobotida kўrsatiladi

v) Auditorlik xulosasida aks ettiriladi

g) Qech қaysisida

4.Қuyidagilarni қaysi birida auditor xatari kўrsatiladi?

a) SHartnomada

b) Auditorlik xulosasida

v) Auditorlik qisobotida

g) Qech қaysisida

5. Auditor amortizatsiya me`yori notўғri қўllanilgan bўlsa

a) Ijobiy xulosa bersa bўladi

b) Ijobiy xulosa beradi

v) Xulosa berishdan bosh tortadi

g) Salbiy xulosa beradi

6. Auditor qisob-kitoblarni audit қilishda aniқlagan muddati ўtgan қarzlarni

a) Moliyaviy qisobotda aks ettirishni talab қiladi

b) Moliyaviy qisobotda aks ettirishni tavsiya қiladi

v) Soliқ idorasi e`tiboriga qavola etadi

g) Auditorlik xulosasida aks ettiradi

7. Prokuratura buyurtmasi bilan ўtқazilgan auditda

a) Auditorlik xulosasi berilmaydi

b) Auditorlik xulosasi beriladi

v) Dalolatnoma tuziladi

g) Auditorlik xisoboti tuzilmaydi

8. **Auditorlik tekshiruvida soliқlar qisob –kitobida aniқlangan xato**

a) Tuzatiladi

b) Tuzatilmaydi

v) Kelgusi yil qisobiga ўtқaziladi

g) YUқoridagi javoblar notўғri

Bob mavzularini mustaқil o`rganish uchun tavsiya etiladigan me`yoriy xujjatlar va davriy adabiyotlar

1. *Ўzbekiston Respublikasining auditorlik faoliyati tўғrisida қonuni. 2000 yil 26 mayda tasdiқlangan.*
2. *Auditorlik faoliyatin takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlarining aqamiyatini oshirish tўғrisida. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365- son қarori.*
3. *Auditorlik xulosalarini soliқ organlari va boshқa nazorat organlari tomonidan qisobga olish tartibi tўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan.*
4. *Majburiy auditorlik tekshiruvini ўtқazilishidan bўyin tovlaganligi uchun xўjalik yurituvchi sub`ektlardan jarima ўndirish tartibi tўғrisida Nizom. Ўz.R. VM ning 2000 yil 22 sentyabrdagi 365-son қarori bilan tasdiқlangan.*
5. *Karimov N.F. Texnika provedeniya audita. Metodicheskoe posobie,Tashkent, 2002.*
6. *Musaev X.N. Audit, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003*
7. *Sanaev N, Narziev R. Audit, «SHarқ» nashriyoti, Toshkent,2001*

1-ilova

AUDITORLIK TEKSHIRUVI TЎFRISIDA
SHARTNOMA № ____

_____ sh. “____” _____200_ y.

MCHJ shaklidagi «_____» auditorlik firmasi (200_ yil «___» ____da berilgan seriyasi AF № ____ litsenziya), keyinchalik matnda «Bajaruvchi», ўz Nizomi asosida ish yurituvchi firma direktori_____ timsolida, bir tomondan, va_____,keyinchalik matnda «Buyurtmachi», ўz Nizomi asosida ish yurituvchi_____ timsolida, ikkinchi tomondan, қo`yidagilar to`ғrisida ushbu shartnomani tuzdilar:

I. SHartnoma predmeti

1.1.“Buyurtmachi”ning buyurtmasiga kўra “Bajaruvchi” _____ ni _____ yildagi moliyaviy qisobotini auditorlik tekshiruvidan o`tkazishni o`z zimmasiga oladi. Auditorlik tekshiruvining predmeti bўlib қuyidagilar qisoblanadi:

- _____ yil uchun Ўz.R. қonunchiligi doirasida soliқ va majburiy to`lovlarni to`ғri qisoblanishi va to`lanishi;
- _____ yil uchun korxonaning balans va qisobotning boshқa shakllari moddalarini realligi;
- korxonada buxgalteriya qisobini yuritish.

Tekshiruv amaldagi Ўzbekiston Respublikasi қonunlari doirasida o`tkaziladi.

Auditorlik tekshiruvi yakunida_____ moliyaviy yil uchun qisob va qisobotning qolati to`ғrisida auditorlik qisoboti va auditorlik xulosasi tuziladi.

II.Tomonlarning quқuқ va majburiyatlari

2.1. Tomonlarning quқuқ va majburiyatlari қo`yidagicha taқsimlanadi:

«Buyurtmachi» ning quқuқi:

- «Bajaruvchi» dan uning xizmatidan kechishini va auditorni chaқirtirishni yozma ravishda xabar қilish.
- «Bajaruvchi» tomonidan o`z majburiyatlari bajarilmaganda bir tomonlama shartnomani bekor қilish.

«Buyurtmachi» ning majburiyatlari:

- «Bajaruvchi» ga mazkur shartnomaning 1.1. punktini bajarish uchun buxgalteriya qisobi va qisobotlarini, shuningdek boshқa tegishli qujjatlar va ma`lumotlarni berish;
- «Bajaruvchi» ga mazkur shartnoma muddatlarida bajarilgan ish uchun qaқni to`lash.
- Boshқa kerakli yordamni berish;

«Bajaruvchi» ning quқuқi:

- O`z qoqishiga kўra tekshiruv metodi va shakllarini tanlash, auditorlik dalillari va isbotlarini yiғish va ularning qaққoniyligi bo`yicha tasdiқlovchi ma`lumotlarni тўplash;
- «Buyurtmachi» tomonidan o`z majburiyatlari bajarilmaganda bir tomonlama shartnomani bekor қilish;
- tekshiruvni o`tkazish uchun kerakli qujjatlarni «Buyurtmachi» dan talab қilish.

«Bajaruvchi» ning majburiyatlari:

- «Buyurtmachi» ning moliyaviy-xo`jalik faoliyatini malakali va kelishilgan vaқtda auditorlik tekshiruvidan o`tkazish va mazkur shartnomaning 5.1. punktiga muvofiқ tekshiruv materiallarini taқdim etish.

III. Auditorlik tekshiruvi vaқti, grafigi va programmasi

3.1. Mazkur shartnoma bo`yicha ishlar қo`yidagi davrda bajariladi:

- «Bajaruvchi» 200 __ y. «___»_____ dan kechiktirmasdan auditorlik xulosasini taқdim etadi. Bunda «Bajaruvchi» auditorlik tekshiruvini o`tkazish grafigiga binoan auditorlik tekshiruvi materiallari taқdim etishi kerak.

3.2. Mazkur shartnomaning ajralmas қismi bo`lgan auditorlik tekshiruvi dasturi va grafigini «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» tomonlarning raqbarlari tasdiқlaydi (mazkur shartnomaga 1- ilova).

IV. SHartnoma қiymati va qisob-kitob shakli

4.1. SHartnoma қiymati mazkur shartnomaning ajralmas қismi qisoblangan «SHartnomaviy narxni kelishish bayonnomasi» asosida belgilanadi (mazkur shartnomaga 2- ilova).

4.2. Ko`rsatiladigan xizmatlar uchun to`lov ___% oldindan to`lov shaklida amalga oshiriladi.

4.3. «Buyurtmachi» auditorlik tekshiruvini o`tkazdirmasa yoki undan voz kechsa, oldindan to`langan to`lov қaytariladi.

V. Ishni topshirish va қabul қilish shartlari

5.1. Ish tugatilgandan keyin «Bajaruvchi» «Burtmachi» ga topshirish-қabul қilish dalolatnomasini, qamda _____ moliyaviy yil uchun qisob va qisobotning qolati bo`yicha auditor qisoboti va auditorlik xulosasini taқdim etadi.

5.2. «Buyurtmachi» topshirish-қabul қilish dalolatnomasini olgan kundan boshlab, agar e`tirozlar bo`lmasa, 5 kun ichida «Bajaruvchi» ga imzolangan topshirish-қabul қilish dalolatnomasi yoki ishni қabul қilmaslik to`ғrisida kamchiliklar tasdiқlangan rad javobini berish majburiyatini oladi.

5.3. «Buyurtmachi» ning tasdiқlangan rad javobi olinganda ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun қilinadigan ishlar va davri to`ғrisida ikki tomonlama dalolatnoma tuziladi.

VI. Tomonlarning javobgarliklari

6.1. «Bajaruvchi» o`ziga olingan majburiyatlarni bajarmasa mazkur shartnoma shartlari va Ўzbekiston Respublikasi қonunchiligi asosida mulkiy javobgarlikni oladi.

6.2. Mazkur shartnoma shartlari to`liқ yoki қisman bajarilmasa «Bajaruvchi» «Buyurtmachi» ga etkazilgan moliyaviy zararni, __ % lik auditorlik xataridan tashқari қismini, қoplashga majbur.

6.3. «Bajaruvchi» ning aybi bilan soliқ organlari tomonidan foydani kamaytirish, qisobotni buzib yozish yoki soliқ va majburiy to`lovlarni noto`ғri qisoblanganligi aniқlansa, «Buyurtmachi» soliқ organlari dalolatnomasini imzolamasdan oldin auditorlarni mavjud kamchiliklarga aniқlik kiritish uchun taklif etadi.

6.4. «Bajaruvchi» tomonidan tekshiruv uchun talab қilingan qujjatlarni to`liқligi va qaққoniyligi uchun «Buyurtmachi» javobgardir va u __ % auditorlik xatarini ўz zimmasiga oladi.

6.5. Mazkur shartnoma bo`yicha bajarilgan ishni o`z vaқtida topshirmaganlik uchun «Bajaruvchi» «Buyurtmachi»ga qar bir kechiktirilgan kun uchun 0,15% miқdorida, lekinda shartnoma қiymatining 50% miқdoridan oshmaganda miқdorda jarima to`laydi.

VII. Maxfiylik

7.1. Qamkorlik davrida va qamkorlik tugagandan keyin qam «Bajaruvchi» to`liқ maxfiylikni saқlashi zarur. Tekshiruv davrida soliқ solish va buxgalteriya qisobi bo`yicha aniқlangan barcha chetlanishlar qaқida auditor faқat «Buyurtmachi» korxona boshliғiga xabar beradi, «Buyurtmachi» ning rasmiy ruxsatisiz ma`lumotlarni tarқatmaslik majburiyatini oladi.

VIII. Nizolarni qal қilish

8.1. «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» o`rtasida yuz bergan nizolar qal etilmasa, ular javobgarning joylashgan joyidagi xo`jalik sudi orқali Ўz.R. қonunchiligi asosida qal etiladi.

8.2. Mazkur shartnoma bo`yicha barcha mavjud da`volar «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» tomonidan da`volar қabul қilingan kundan bir oy muddatda ko`rib chiқilishi lozim.

IX. SHartnomani muddatdan oldin bekor қilinishi

9.1. SHartnoma bo`yicha ikki tomon qam қo`yidagi qolatlar vujudga kelganda yozma ravishda ikkinchi tomonni xabardor etib shartnomani bekor қilishi mumkin:

- to`lov қobiliyati bo`lmaganda, korxona tugatilsa yoki tashkiliy statusi ўzgarsa;
- odatiy ish operatsiyalari to`xtalishi yoki to`xtatilish xavfi mavjud bo`lsa;
- uchinchi shaxsga barcha yoki қisman ma`lumotni tarқatsa;
- «Buyurtmachi» ning vakolatli organi auditorni almashtirish qaқida қaror қabul қilsa.

9.2. SHartlar buzilganda yozma bildirish olgandan keyin, uch kun muddatda ushbu buzilishlar to`ғrilanmasa, ikkila tomon qam shartnomani bekor қilish quқuқiga ega.

X. Fors-major qolatlar

10.1. Fors-major qolatlar deganda қo`yidagi qolatlar tushuniladi: tabiiy ofatlar, urush, ommaviy tartibsizlik va boshқa nazorat қilib bo`lmaydigan qolatlar, mazkur shartnomani bajarish uchun qalaқit beruvchi boshқa bevosita yoki bilvosita qolatlar.

9.2. Agar fors-major qolatlar tomonlarga o`z majburiyatlarini bajarishga qalaқit bersa, unda tomonlar bir-birini ushbu qolatlar vujudga kelganligi to`ғrisida yozma axborot bersa, ular shartnoma majburiyatlarni bajarishni ushbu qolatlar bartaraf etilguncha javobgar emaslar.

XI. SHartnomaning amal қilish muddati

11.1. Mazkur shartnoma «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» tomonidan imzolangan kundan boshlab қonuniy kuchga kiradi va to`liқ bajarilguncha amal қiladi.

11.2. Mazkur shartnoma _____ moliyaviyni auditorlik tekshiruvidan o`tkazish uchun tuzildi.

XII. Boshқa shartlar

12.1. Mazkur shartnoma shartlarini bajarish uchun «Bajaruvchi» o`zi bosh auditor, auditor va auditor yordamchilarini tanlaydi.

11.2. Mazkur shartnoma қiymati faқat mazkur shartnomada ko`rsatilgan xizmatlarga taalluқlidir, ushbu қiymat kelgusida tuziladigan shartnomalarga asos yoki raқobat materiali bo`lishi mumkin emas.

Mazkur shartnoma ikki nusxada tuzildi, ularning qar biri bir xil yuridik kuchga ega.

Tomonlarning manzilgoqi, bank va boshқa ma`lumotlari

“BUYURTMACHI”	“BAJARUVCHI”
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
М.Ў.	М.Ў.

200___ y. «____ »_____
____-son shartnomaga 1- ilova

_____ ning _____ yillar moliyaviy xўjalik faoliyatini auditorlik tekshiruvidan ўtқazish

DASTURI

№	Tekshiriladigan ob`ektlarning nomi	Tekshirush muddatlari	Auditorlik tashkilotidanma`sul xodimlar	Korxona tomonidan ma`sul xodimlar

	Tekshirish ob`ekt-larining nomlari tekshirish ketma-ketligida kўrsatiladi	Tekshirish kunlarining soni yoki boshi va oxirgi sanalari kўrsatiladi	Qar bir tek-shirish ob`ekti bўyicha ma`sul auditorlar va yordamchilar-ning famili-yasi va ismi-sharifi kўrsatiladi	Qar bir tek-shirish ob`ekti bўyicha ma`sul buxgalterlar va boshқa xodimlar- ning famili-yasi va ismi-sharifi kўrsatiladi

Tomonlarning imzolari

“BUYURTMACHI” “BAJARUVCHI”

_____ MCHJ shaklidagi «_____»

_____ Auditorlik firmasi

_____ _____ sh., _____ko`ch., ___ uy

_____ _____ tel._____

X/R_____ _____

Bank_____Kod_____ _____

STIR _____ XXTUT _____ _____

M.Ў. M.Ў.

200___ y. «____ »_____

____-son shartnomaga 2- ilova

SHartnomviy baqoni kelishuv

B A YO N N O M A SI

200 ___ y. «___» _____ _____ sh.

Bizkim, қo`yida imzo chekuvchilar:

«Buyurtmachi» tomonidan _____

«Bajaruvchi» tomonidan _____

Auditorlik tekshiruvini o`tkazish bo`yicha ishlarni қo`yidagi baqoda kelishdik: _____

Mazkur bayonnoma «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» o`rtasida o`zaro qisob-kitob uchun asos bo`ladi.

Tomonlarning imzolari

“BUYURTMACHI”	“BAJARUVCHI”
_____	MCHJ shaklidagi «_____»
_____	Auditorlik firmasi
_____	_____ sh., _____ko`ch., ___ uy
_____	_____ tel._____
X/R_____	_____
Bank_____Kod_____	_____
STIR _____ XXTUT _____	_____
M.Ў.	M.Ў.

2-ilova

AUDITORLIK XIZMATINI KЎRSATISH TЎFRISIDA SHARTNOMA № ____

_____sh. “____” _____200_ g.

MCHJ shaklidagi «_____» auditorlik firmasi (200_ yil «___» ____da berilgan seriyasi AF № ____ litsenziya), keyinchalik matnda «Bajaruvchi», ўz Nizomi asosida ish yurituvchi firma direktori_____ timsolida, bir tomondan, va_____,keyinchalik matnda «Buyurtmachi», ўz Nizomi

asosida ish yurituvchi_____ timsolida, ikkinchi tomondan, қo`yidagilar to`ғrisida ushbu shartnomani tuzdilar:

I. SHartnoma predmeti

1.1.“Buyurtmachi”ning buyurtmasiga kўra “Bajaruvchi” ga _____yil uchun қuyidagi kasbiy auditorlik xizmatlar turlarini kўrsatadi:

- _____;
- _____;
- _____.

Kasbiy auditorlik xizmatlari amaldagi Ўzbekiston Respublikasi қonunlari doirasida o`tkaziladi.

Kўrsatilgan kasbiy auditorlik xizmatlari tўғrisida auditorlik qisoboti tuziladi.

II. TOMONLARNING MAJBURIYATLARI:

2.1. «Buyurtmachi» ushbu shartnoma bўyicha қuyidagilarni bajarish majburiyatini oladi:

2.1.1. Kasbiy auditorlik xizmatini kўrsatishga doir barcha xujjatlar va materiallarni taқdim etish.

2.1.2. Kerakli savollar bўyicha yozma ravishda yoki oғzaki tushuntirishlarni berish.

2.1.3. Auditorlarga ish joyi, tegishli aloқa, komp’yuter, xitsoblash texnikasi va boshқa texnik vositalarni berish, shuningdek kasbiy auditorlik xizmatlarini kўrsatish uchun barcha yordamlarni berish.

2.2 «Bajaruvchi» ushbu shartnoma bўyicha қuyidagilarni bajarish majburiyatini oladi:

2.2.1. Kasbiy auditorlik xizmatini vijdonan bajarish, korxona raxbariyatiga қonun qujjatlarini va buxgalteriya qisobini yuritishga bўlgan talablarni buzilganligi qaқida xabar berish.

2.2.2. Ўz majburiyatlarini bajarishda axborotlar maxfiyligini tўliқ saқlash.

2.2.3. Ўz faoliyatini uzrli sabablarsiz tўxtatib қўymaslik.

III. ISHNING ҚIYMATI VA QISOB-KITOBLAR TARTIBI

3.1.Ushbu shartnoma bўyicha bajariladigan kasbiy auditorlik xizmatining қiymati_____
_____ sўmni tashkil etadi.

3.2. «Buyurtmachi» _____% miқdorida oldindan tўlovni amalga oshiradi.

3.3. «Bajaruvchi» oldindan tўlov amalga oshirilmagan qolda ishga kirishmaslik quқuқini ўzida қoldiradi.

3.4.SHartnoma bўyicha tўlanmagan қarz xizmat tўliқ kўrsatilgach 3 kun ichida ishni topshirish-қabul қilish dalolatnomasi asosida ўtқazib beriladi.

IV. ISHNI TOPSHIRISH VA QABUL QILISH TARTIBI

4.1. Ish bajarilgach «Bajaruvchi» «Buyurtmachi»ga qisobot va ishni topshirish – қabul қilish dalolatnomasini taқdim etadi

V. TOMONLARNING JAVOBGARLIKLARI

5.1. Kasbiy auditorlik xizmatini bajarish uchun kerakli bўlgan ma`lumot va xujjatlarning tўliқligi va realligiga javobgarlik «Buyurtmachi»ga yuklatiladi.

5.2. «Buyurtmachi» tomonidan kasbiy auditorlik xizmatini kўrsatish uchun qujjatlar kechiktirib taқdim etilganda, ishni bajarish muddati mos ravishda uzaytiriladi, sababsiz uzaytirilgan kunlar uchun «Buyurtmachi» «Bajaruvchi» __ % miқdorida қўshimcha ғaқ tўlaydi.

5.3. Tўlovlarni qar bir kechiktirilgan kuni uchun «Buyurtmachi» ishni topshirish-қabul қilish dalolatnomasi imzolangan kundan boshlab _____% miқdorida jarima tўlaydi.

5.4. «Bajaruvchi» «Buyurtmachi» oldida ushbu shartnoma bўyicha Ўzbekiston Respublikasining қonun qujjatlarida belgilangan tartiblar doirasida javobgardir.

VI. SHARTNOMANING AMAL QILISH MUDDATI

11.1. Mazkur shartnoma «Buyurtmachi» va «Bajaruvchi» tomonidan imzolangan kundan boshlab қonuniy kuchga kiradi va to`liқ bajarilguncha amal қiladi.

11.2. Mazkur shartnoma _____ moliyaviy qisobot yili uchun tuzildi.

VII. BOSHQA SHARTLAR

7.1. Mazkur shartnoma shartlarini bajarish uchun «Bajaruvchi» o`zining malakali auditorlari va auditor yordamchilarini tanlaydi.

7.2. Ushbu shartnoma bўyicha barcha kelishmovchiliklar tomonlar ўrtasida Ўzbekiston Respublikasining қonun qujjatlarida belgilangan tartiblarga muvofiқ qal etiladi.

7.3. Ushbu shartnomaga kiritiladigan barcha ўzgartirishlar va қўshimchalar tomonlar ўrtasida yozma shaklda rasmiylashtiriladi.

7.4. Mazkur shartnoma қiymati faқat mazkur shartnomada ko`rsatilgan xizmatlarga taalluқlidir, ushbu қiymat kelgusida tuziladigan shartnomalarga asos yoki raқobat materiali bo`lishi mumkin emas.

Mazkur shartnoma ikki nusxada tuzildi, ularning qar biri bir xil yuridik kuchga ega.

Tomonlarning manzilgoqi, bank va boshқa ma`lumotlari

“BUYURTMACHI”	“BAJARUVCHI”
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
M.Ў.	M.Ў.

3-ilova

«KELISHILGAN»	«TASDIҚLAYMAN»
Korxona raqbari	Auditorlik firmasi raxbari
----------	----------
“__” _____ 200_ y.	“___” _____200_ y.
(M.Ў)	(M.Ў)

_____ ning _____ yillar moliyaviy xўjalik faoliyatini auditorlik tekshiruvidan ўtқazish

DASTURI

№	Tekshiriladigan ob`ektlarning nomi	Tekshirush muddatlari	Auditorlik tashkilotidanma `sul xodimlar	Korxona tomonidan ma`sul xodimi

	Tekshirish ob`ekt-larining nomlari tekshirish ketma-ketligida kўrsatiladi	Tekshirish kunlarining soni yoki boshi va oxirgi sanalari kўrsatiladi	Qar bir tek-shirish ob`ekti bўyicha ma`sul auditorlar va yordamchilar-ning famili-yasi va ismi-sharifi kўrsatiladi	Qar bir tek-shirish ob`ekti bўyicha ma`sul buxgalterlar va boshқa xodimlar- ning famili-yasi va ismi-sharifi kўrsatiladi

_____auditorlik tashkiloti
auditori _____ _____
(imzo) (f., i.sh.)

4-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi «Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

BUYRUҚ № _

«__» _____200_ y.

_____korxona bilan 200_ y. «__» _____da tuzilgan № ___ shartnomaga muvofiқ buyuraman:

1. _____korxonanig 200_ yilgi moliyaviy qisobotini auditorlik tekshiruvidan ўtқazish uchun auditor (auditorlar) 200_ yil «__» _____dan safarbar etilsin.

2.Auditorlik tekshiruvi tekshiruv dasturi va jadvaliga muvofiқ __ kun maboynida ўtқazilsin.

3.Auditorlik tekshiruvi natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirish auditor _____ga yuklatilsin.

4.Firma bosh qisobchisiga auditorlarga bajargan ishlari uchun ishni topshirish-қabul қilish dalolatnomasi asosida Nizomga muvofiқ ish qaқini qisoblash topshirilsin.

AF direktori _____ _____

(imzo)

5-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi
«Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

_____ korxona raqbariga

_____(korxona) ning _____yildagi moliyaviy xўjalik faoliyatini auditorlik tekshiruvidan ўtқazish yakunlari bўyicha Auditorlik qisoboti

_____sh. «__» _____200_y.

Menkim (bizkim), auditor(lar)_____(sertifikat №№) _____ korxona bilan 200_ «—« ____da tuzilgan № __da tuzilgan shartnomaga muvofiқ uning 200_ yil uchun moliyaviy qisobotini auditorlik tekshiruvidan ўtқazdim (ўtқazdik). Auditorlik tekshiruvi 200_y. «__» ____dan «__» ___gacha Sizning ruxsatingiz va bosh buxgalter _____ning ishtirokida ўtқazildi. Audit tekshiruvida қuyidagi ob`ektlar tўliқ va қuyidagilar tanlab tekshirildi. Audit Ўzbekiston Respublikasining _____Қonunlari, BQMS, AFMS va boshқa me`yoriy xujjatlari asosida ўtқazildi

Audit tekshiruvida қuyidagilar aniқlandi.

(Auditorlik tekshiruvi natijalari qar bir ob`ekt bўyicha aloqida bўlim, paragraflarga bўlingan qolda yoritiladi).

Auditorlik tekshiruvi yakunlari bўyicha xulosa va tavsiyalar
1._____
2._____
…….
……

AF direktori, sertifikat № ___ (imzo) _____
Auditor, sertifikat № ___ (imzo) _____

Qisobot bilan tanishdik va uning bir nusxasini oldik

Korxona raqbari

Bosh qisobchi

6-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi
«Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

_____(korxona) ning
_____yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha
Auditorlik xulosasi

_____sh. «__» _____200_y.

Ushbu auditorlik xulosasi _____korxonaning _____ yildagi moliyaviy qisobtining auditorlik tekshiruvi yakunlari bўyicha tuzilgan auditorlik qisoboti asosida tayyorlandi.

Auditorlik tekshiruvi 2000_y. «___» _____da tuzilgan № __ shartnomaga asosan taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlari asosida auditor _____tomonidan (sertifikat № _____, Ўz.R. Moliya Vazirligi tomonidan 200_y. «__» _____da berilgan) ўtқazildi.

Tekshirishga taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlarining realligiga javobgarlik korxona raqbariyatiga yuklatiladi, bizning javobgarligimiz tekshirish natijasida korxonaning 200_yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha bildirilgan fikr-muloqazalarning qaққoniyligidadir.

Auditorlik tekshiruvida korxonaning 200__yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati kўrsatkichlari, soliқ tўlovlari va majburiy ajratmalar, balans moddalarining qaққoniyligi Ўzbekiston Respublikasining Қonunlari, BQMS, AFMS va boshқa me`yoriy xujjatlari asosida kўrib chiқildi.

Korxonaning 200_yil uchun tuzilgan moliyaviy qisoboti, bizningcha, barcha muqim jiqatlari bўyicha Ўzbekiston respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisidagi Қonuni va BQMS lariga mos keladi va uning 200 –yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati kўrsatkichlarini, mulkiy va moliyaviy aqvolini real aks ettiradi.

AF direktori (imzo) _____

AF auditori (imzo) _____

(M.Ў)

7-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi
«Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

_____(korxona) ning
_____yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha
Auditorlik xulosasi

_____sh. «__» _____200_y.

Ushbu auditorlik xulosasi _____korxonaning _____ yildagi moliyaviy qisobtining auditorlik tekshiruvi yakunlari bўyicha tuzilgan auditorlik qisoboti asosida tayyorlandi.

Auditorlik tekshiruvi 2000_y. «___» _____da tuzilgan № __ shartnomaga asosan taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlari asosida auditor _____tomonidan (sertifikat № _____, Ўz.R. Moliya Vazirligi tomonidan 200_y. «__» _____da berilgan) ўtқazildi.

Tekshirishga taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlarining realligiga javobgarlik korxona raqbariyatiga yuklatiladi, bizning javobgarligimiz tekshirish natijasida korxonaning 200_yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha bildirilgan fikr-muloqazalarning qaққoniyligidadir.

Auditorlik tekshiruvida korxonaning 200__yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati kўrsatkichlari, soliқ tўlovlari va majburiy ajratmalar, balans moddalarining qaққoniyligi Ўzbekiston Respublikasining Қonunlari, BQMS, AFMS va boshқa me`yoriy xujjatlari asosida kўrib chiқildi.

Korxonaning 200_yil uchun tuzilgan moliyaviy qisoboti, bizningcha, barcha muqim jiqatlari bўyicha Ўzbekiston respublikasining buxgalteriya qisobi tўғrisidagi Қonuni va BQMS lariga asosan mos kelmaydi, qisob yuritishda yўl қўyilgan kichik miқdordagi chetlanishlar korxonaning 200 –yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati kўrsatkichlari, mulkiy va moliyaviy real qolatiga ta`sir kўrsatmaydi.

AF direktori (imzo) _____

AF auditori (imzo) _____

(M.Ў)

8-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi
«Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

_____(korxona) ning
_____yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha
Auditorlik xulosasi

_____sh. «__» _____200_y.

Ushbu auditorlik xulosasi _____korxonaning _____ yildagi moliyaviy qisobtining auditorlik tekshiruvi yakunlari bўyicha tuzilgan auditorlik qisoboti asosida tayyorlandi.

Auditorlik tekshiruvi 2000_y. «___» _____da tuzilgan № __ shartnomaga asosan taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlari asosida auditor _____tomonidan

(sertifikat № _____, Ўz.R. Moliya Vazirligi tomonidan 200_y. «__» _____da berilgan) ўтқazildi.

Tekshirishga taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlarining realligiga javobgarlik korxona raqbariyatiga yuklatiladi, bizning javobgarligimiz tekshirish natijasida korxonaning 200_yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha bildirilgan fikr-muloqazalarning qaққoniyligidadir.

Auditorlik tekshiruvida korxonaning 200__yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati кўrsatkichlari, soliқ тўlovlari va majburiy ajratmalar, balans moddalarining qaққoniyligi Ўzbekiston Respublikasining Қonunlari, BQMS, AFMS va boshқa me`yoriy xujjatlari asosida кўrib chiқildi.

Korxonaning 200_yil uchun tuzilgan moliyaviy qisoboti, bizningcha, barcha muqim jiqatlari bўyicha Ўzbekiston respublikasining buxgalteriya qisobi тўғrisidagi Қonuni va BQMS lariga mos kelmaydi va uning 200 –yildagi moliyaviy xўjalik faoliyati кўrsatkichlarini, mulkiy va moliyaviy aqvolini real aks ettirmaydi.

AF direktori (imzo) _____

AF auditori (imzo) _____

(M.Ў)

9-ilova

M.CH.J. shaklidagi «_____« auditorlik firmasi
Ўz.R. Adliya Vazirligidan «__» ____200_yilda rўyxatdan ўtgan, № ___
Ўz.R. Moliya Vazirligining «__» _____200_ yildagi seriya AF № __ litsenziyasi
«Ўzbekinvest» suғurta kompaniyasining «__» ___ 200_yilda bergan № _____ suғurta polisi

_____

_____sh.,_____kўcha, ___uy, x/r _____ bank bўlimi, kod- _____, STIR - _____, XXTK bўyicha kodi _____ tel. _____

_____

_____korxona raqbariga

_____(korxona) ning
___yildagi moliyaviy qisoboti bўyicha
auditorlik xulosasini berishdan bosh tortish tўғrisida

_____sh. «__» _____200_y.

Ushbu bilan xabar beramanki, Siz bilan 2000_y. «___» _____da tuzilgan № __ shartnomaga asosan taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlari asosida auditor

_____tomonidan (sertifikat № _____, Ўz.R. Moliya Vazirligi tomonidan 200_y. «__» _____da berilgan) korxonangizning 200_ yilgi moliyaviy qisoboti auditorlik tekshiruvidan ўтқazildi.

Tekshirishda taқdim etilgan buxgalteriya qisobi qujjatlarining realligiga shubqa tuғildi, ularni tuzatish бўyicha Sizga berilgan talabnomalar bajarilmasdan қolindi. Mavjud taқdim etilgan xujjatlar auditorlik tekshiruvini Ўzbekiston Respublikasi Қonunlari va boshқa me`yoriy qujjatlari asosida ўтқazishga imkon bermaydi. Ўтқazilgan dastlabki kuzatishlarda aniқlangan chetlanishlarni tuzatish eqtimoli бўyicha bizning auditorlik xatarimiz darajasini kamaytirishning imkoni mavjud emas.

YUқoridagilarni qisobga olib korxonangizni 200_ yilgi moliyaviy qisobotiga auditorlik xulosasini berishdan bosh tortamiz va kelgusida qam korxonangiz faoliyatiga doir ma`lumotlarning maxfiy qolda saқlanib қolishiga kafillik beramiz.

AF direktori (imzo) _____

(M.Ў)

MUNDARIJA

Ma`ruza 11. Olinadigan schetlar (debitorlik қarzlar) ning qisobi……... *4*
Ma`ruza 12. Tovar operatsiyalari, bank kreditlari va қarzlar bўyicha majburiyatlarning qisobi…… *23*
Ma`ruza 13. Ish qaқi, ijtimoiy suғurta va davlatning maқsadli fondlariga ajratmalar bўyicha majburiyatlarning qisobi …..…….. *30*
Ma`ruza 14. Soliқ tўlovlari va boshқa turdagi majburiyatlarning qisobi…….. *42*
Ma`ruza 15. Xususiy kapitalning qisobi……... *50*
Ma`ruza 16. Korxona daromadlari, xarajatlari va oxirgi moliyaviy natijalar kўrsatkichlarining qisobi…… *62*
Ma`ruza 17. Moliyaviy qisobotni tuzish …… *95*
3-Bўlim. Audit asoslari …….. *137*
Ma`ruza 18. Auditning predmeti, uslubi va tashkiliy-quқuқiy asoslari ……... *137*
Ma`ruza 19. Korxonalar moliyaviy-xўjalik faoliyati auditini ўtқazishning metodologik asoslari…… *167*
Ma`ruza 20. Korxona aktivlarining auditi……..…….. *185*
Ma`ruza 21. Korxona majburiyatlari va xususiy kapitalining auditi…….. *196*
Ma`ruza 22. Audit natijalarini umumlashtirish, rasmiylashtirish va tadbiқ etish …… *199*
Ilovalar …… *206*

Samarқand, Samarқand
Iқtisodiyot va servis instituti
Institut bosmaxonasi,
SHoqruq kўchasi, 60

Buyurtma № 83
Qajmi 14,1 b.t.
Adadi 200 nusxa
Baqosi shartnomali narxda